

De Kleine Aarde

Lente '96

■ Nieuw: columnist
Kees Stip

■ Ideaal compost-
toilet bestaat niet

■ 1300 jongeren
snoepten Havelaar
en Eko

255
WIII

Milieujournalistiek:

**GROEN HART
EN KOELE PEN**

Kwartaalblad voor een duurzame leefstijl

De Kleine Aarde Lente 1996

Foto omslag: Michel Robles

Milieujournalistiek: Een groen hart en een koele pen

Milieujournalisten hebben hart voor alles wat leeft, maar schrijven neutraal. Principes uit schuldgevoel voor het milieu? 'Nee hoor. We hebben allebei een auto. Ontberingen getroosten we ons niet.'

Pagina 4

Ideaal is composttoilet nog niet

De milieuvriendelijke poepdoos is aan kritiek onderhevig. Geurtjes, vliegen en een slechte rotting, er moet nog veel aan verbeteren. Een pleidooi voor meer onderzoek en een kritische houding van producenten en importeurs.

Pagina 18

Snoep getest

1300 Middelbare scholieren proefden en keurden snoepgoed met het Eko- en Max Havelaar-keurmerk. De beloning: een voldoende. Kritiek blijft er altijd: 'Stop die chips in papieren verpakking, als je toch bezig bent.'

Pagina 38

Tweedehands

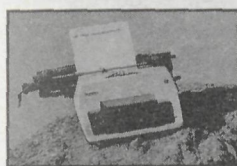

Kunstenaar Peter School (44) gebruikt wat andere mensen afkeuren en weggooien. Hij beschildert meubelen, telefoons en zelfs wc-brillen met verf uit het depot voor chemisch afval.

Pagina 47

Inhoud nummer 96

Redactioneel

Thema Milieujournalistiek 4

Landbouw Biologische boeren uitkomst voor Derde Wereld 10

Reportage Bosminnend boten bouwen 13

Achtergrond Roken brengt de aarde ernstige schade toe 14

Interview Kees Stip: 'Ik ben geen moralist.' 16

Bouwen en wonen Ideaal compost-toilet bestaat nog niet 18

Bouwen en Wonen Winterkou bewaren uitkomst in zomer 19

Ecostad In Oer Erkensick parkeren ze ecologisch 23

Achtergrond Wegberm gevaarlijk oord voor dieren 26

De Kleine Aarde ACTIEF! 27

Voeding Vragen aan Anneloe Rijkema 35

Voeding Recepten: winterkost met lente-ingrediënten 36

Voeding Smaaktest: 1300 jongeren keurden Eko- en Havelaarsnoep 38

Internationaal Landhervorming Zuid-Afrika broodnodig 40

Consument Vragen aan Jol Moors 46

Kunst Peter School 47

Tuin Vragen aan Anita Maas 48

Tuin Tuin in de lente 49

Tuin De sterkste wint in wilde rotstuin 50

ACTIEF!

De Kleine Aarde gaat in dit nummer op zoek naar ambities, drijfveren en standpunten in de milieujournalistiek. Schrijft de milieujournalist voor broodwinning of als bijdrage aan milieu- en natuurbescherming? Waar objectieve berichtgeving toe kan leiden! Zo heeft De Kleine Aarde haar bestaan mede te danken aan een van de eerste milieujournalisten. Oprichter Sietz Leeftang werkte in de jaren zestig bij het Algemeen Handelsblad op de redactie wetenschap. Hij schreef vlammende aanklachten tegen de komst van een grote olieraffinaderij in Amsterdam. De raffinaderij kwam er toch. Leeftang verliet de journalistiek in 1973, toen zijn krant fuseerde met de NRC. In Boxtel toonde hij de wereld dat onze leefstijl anders kon. Schuilt er een activist in de milieujournalist van nu?

Binnengekomen met Stip: zijn briljante limericks verschijnen voortaan in dit tijdschrift. Ter introductie een interview met dichter Kees Stip.

ACTIEF! is het nieuwe huiskatern van De Kleine Aarde. Met activiteiten, cursusprogramma, uitgaven en ander nieuws van De Kleine Aarde. ACTIEF! verschijnt tevens als aparte krant, om buiten de eigen parochie bekendheid te geven aan de duurzame leefstijl die De Kleine Aarde bepleit.

Heeft u trouwens het nieuwe bezoekerscentrum in Boxtel al eens bekeken? Kom beslist eens langs. Op zaterdag 20 april wordt de nieuwe inrichting van het omliggende terrein ingewijd met een feestelijke tuinmarkt, gratis toegankelijk. Dat geldt natuurlijk eveneens voor de jaarlijkse Open Dag, op zondag 16 juni. U leest er meer over in ACTIEF!

En verder

Postbus 151	2	Uitgelicht	25
Clara	3	Activiteitenprogramma	30
Ecocrypto	12	Bladeren	42
Column: Kraker	12	Mensen en Mogelijkheden	44
Column: Kees Stip	17	Over de tong	45
Raadgevers	20	Milieu Thuis	45
Grrroen	21	Column Willem Iven	48
Regeladvertenties	22	Index 1995	52

De Kleine Aarde
Postbus 151
5280 AD Bostel
0411-684921
fax 0411-683407

De Kleine Aarde wil zoveel mogelijk mensen interesseren voor een milieuvriendelijke, gezonde leefwijze, gebaseerd op landbouwmethoden, voedingsgewoonten en omgang met energie en grondstoffen, die het milieu ontzien en ook in andere landen een duurzame ontwikkeling ondersteunen.

Versijnt viermaal per jaar, bij het wisselen der seizoenen. Columnisten schrijven onder eigen verantwoordelijkheid. Hun mening dekt niet noodzakelijk die van De Kleine Aarde.

Dit tijdschrift wordt gedrukt op honderd procent kringlooppapier.

Redactie

Koos Dijksterhuis, Helène Kleijburg,
Laurens Lammers, Michel Robles.

Aan dit nummer werkten verder mee:

Alice Bender, Esther Bruls, Marc Buijer,
Hans Donderwinkel, Lowie van Erk,
groep 7 en 8 van de Fiepko
Coolmanschool te Spijk, Marcel Ham,
Roos d'Hont, Ilse Leeuwerik, Willem
Iven, Rijkert Knoppers, Bram
Posthumus, Fleur Speet, Monique Teub-
ner, Hanneke van Veen, Chris Zijdeveld.

Foto's en tekeningen:

Studio BaJo, Koos Dijksterhuis, Katrien
Holland, Anneke Helfrich, Ellen Karis,
Sander Kessels, Annie Meussen, Marcel
Minnée, NJMO, Michel Robles (o.a. om-
slag), Ad van de Sande, Inek Terstappen.

Vormgeving

Heleen van der Sanden-de Groot

Advertenties

Paula van Woerkom en Heleen Petter
(0411-684921)

Abonnement/donateurschap

Donateurs krijgen het tijdschrift gratis
toegestuurd. Standaarddonatie f45,-/Bf
900. Minimumdonatie f25,-/Bf 500 per
jaar. U wordt donateur door f45,-/Bf 900
of f25,-/Bf 500 over te maken op giro
52730 van De Kleine Aarde in Bostel.
Zet erbij 'nieuwe donateur'. Voor België
is het gironummer 000-1137770-57. Wij
nemen aan dat u uw donateurschap
voortzet, tenzij u ons uiterlijk 1 oktober
anders bericht.

Losse nummers

De Kleine Aarde is verkrijgbaar in de
boekhandel, kiosk en natuurvoedings-
winkel. Oude nummers kunnen worden
nabesteld door de prijs plus verzendkos-
ten over te maken op giro 52730 van De
Kleine Aarde in Bostel. Nrs. 1-26 uitge-
voerd. Nrs. 27-67 f1,-. Vanaf 68 f5,95/Bf
119. Verzendkosten f3,-/Bf 60 voor één
exemplaar, f5,-/Bf 100 voor meer exem-
plaren.

Druk

Macula, Boskoop

Uitgever

Stichting De Kleine Aarde, centrum voor
een leefbare wereld.

Postbus 151

**Wilt u ergens op reage-
ren? Stuur dan uw reactie
naar De Kleine Aarde,
Postbus 151, 5280 AD
Bostel, t.n.v. de redactie.
Brieven kunnen door de
redactie worden ingekort.**

Geitewol (3)

Met verbazing heb ik de inge-
zonden stukken gelezen naar
aanleiding van de column van
Martin van Meurs in het
herfstnummer van De Kleine
Aarde. Beste geite(n)wollen-
sokkendra(a)g(st)ers, waar is
jullie gevoel voor humor?

Waar is jullie vermogen om
achter de regels te lezen? Om
te begrijpen wat Van Meurs ei-
genlijk bedoelt met zijn beledi-
gende, domme artikel, zoals
Addy Termorshuizen het ka-
rakteriseert.

Praktisch sinds de geboorte
van De Kleine Aarde zijn wij
donateur, hetgeen iets over
onze leeftijd zegt. Dikwijls
hebben we De Kleine Aarde
bezocht, er artikelen gelezen
en publikaties gekocht (dat wil
zeggen: de ontwikkeling mee-
gemaakt van de geiten(n)wol-
lensokkencultuur tot heden).
Deze cultuur is van enorme in-
vloed geweest, maar we ko-
men er in de toekomst niet
veel verder mee.

Tegenwoordig is De Kleine
Aarde een professionele mi-
lieu-organisatie met een ei-
gen(wijs) gezicht en ter zake
kundige mensen, schrijft Van
Meurs. En dát is nodig voor de
toekomst: met slechts alterna-

tief bezig zijn, met slechts idea-
lisme en inspiratie.

We leven in 1996 en kunnen
ons niet permitteren te blijven
steken in de sixties, wat Paul
van Vliet ooit zong.

Tot slot een passend citaat van
de Zwitserse filosoof Amiens.
De werkelijkheid bederft, als
het ideaal er niet zijn zou aan
toevoegt. Maar het ideaal zelf
wordt tot een vergif, indien
het zich niet verbindt met de
werkelijkheid.

Jan Buisman, Hilversum.

**Hiermee beëindigen we
maar direct de
geite(n)wollensokkendis-
cussie. (red)**

Chicco di Grano

De Kleine Aarde besteedt in
elk nummer aandacht aan een
vegetarisch eethuisje in
Nederland. Onze vraag is: kunt
u ook niet eens een paar stuk-
jes plaatsen over vegetarische
eethuisjes annex -pensions in
het buitenland? Wij kennen
een fantastisch pension voor
vegetariërs in de prachtige
Italiaanse regio Toscana. Het
ligt op een uitgelezen rustig
plekje en is per fiets goed be-
reikbaar.

Wie er ooit in de buurt komt,
kan de oostelijke oever van de
Arno volgen of de iets rustiger
westelijke oever. Na de over-
steek over de Ponte Buriano
neem je de afslag naar
Meliciano. Chicco di Grano,
Pensione e Ristorante
Vegetariano, ligt schitterend
aan een hobbelig weggetje.
We zijn er drie nachten geble-
ven, ondanks het on-Italiaanse
weer in de late herfst. In de
omgeving van het pension kun
je prachtige wandelingen ma-
ken over speciale wandelrou-
tes. Koop wel in Arezzo een
goede kaart, want die hebben
ze niet in Chicco di Grano.
Goede fietsers kunnen in het
hele gebied hun hart ophalen.
Er zijn legio verharde en on-
verharde weggetjes naar ge-

huchtjes, rocca's en croces.

Als je met de auto komt, rijd
je zo naar oude steden als
Florence en Siena of het
Foreste Casentinesi.

De eetgeneugten zijn vegetari-
sche fijnproevers waardig.
Neem alleen het ontbijt: het
verschil met de voorverpakte
broodjes, tinnnetjes confiture
en keus tussen koffie en thee
in een doorsnee pension is
heel groot. Hier krijg je elke
ochtend een overvloedig as-
sortiment van eigengebakken
broodjes, eigengemaakte jams,
boter, kaas, muesli, kwark en
dranken. En de avondmaaltij-
den zijn zo overvloedig, geva-
rieerd en met zorg opgediend,
dat je het jammer vindt dat de
maag niet groter is! Daarna
kun je nog heerlijk toeven op
het terrein om het huis.

Wie erheen gaat: doe onze
hartelijke groeten.

Auke Tuinstra, Emmen
Rudie Dienske, Glimmen

Leembouw (1)

Als één van de op een ver-
minkte hand te tellen profes-
sionele leembouwers, wil ik
reageren op het artikel
Worstelen met leem. Uit het
artikel blijkt dat u zich zeer
slecht of verkeerd geïnfor-
meerd heeft over de stand van
zaken in de Nederlandse leem-
bouw. U was wellicht tot een
zorgvuldiger conclusie geko-
men indien u (bijvoorbeeld)
Leembouw Nederland had be-
zocht in plaats van alleen onze
naam te vermelden. Wij heb-
ben een zeer uitgebreide do-
cumentatie en hadden u bij ve-
le zaken kunnen helpen.
Het verbaast mij dat juist De
Kleine Aarde, een blad met
een ecologische reputatie, een
vernietigend, demotiverend en
slecht onderbouwd artikel
over leembouw publiceert.
Terwijl de gewone vakbladen
het materiaal en de gereali-
seerde projecten als positief
ervaren en de achterstand aan-
geven waartegen de leembouw
in Nederland vecht, komt u

CLARA

door Sander Kessels

met de spreekwoordelijke geitenwollensokkentypering van leembouw.

De Kleine Aarde moet toch weten dat het tijd nodig heeft om als relatief jonge, nieuwe groep bekendheid te verwerven die de gevestigde orde (of dat nu landbouw is of de woningbouw) reeds heeft. Wij hebben inmiddels uit allerlei hoeken erkenning gekregen: consumenten, bouwondernemers en overheid. Veel gerenommeerde stukadoorbedrijven zijn blij eindelijk weer een goed en nieuw materiaal onder handen te hebben.

Mijn vraag is tot slot: wat is uw uitgangspunt geweest bij dit artikel? Als het was om de vooroordelen, die kennelijk ook in biologisch Nederland bestaan, te laten voortbestaan, dan bent u daar goed in geslaagd. Als u een bijdrage wilde leveren aan de ontwikkeling van leembouw, dan heeft u dat niet echt gedaan. Hopelijk realiseert u zich hoe lastig het is om vooroordelen te bestrijden en hoe een dergelijk oppervlakkig en schreeuwerig artikel mij een zeer onecologische bij-smaak geeft.

Carl Giskens, Leembouw Nederland (LBN), Amsterdam

We hebben de algemene

stand van zaken willen weergeven. Het artikel bevat een 'prikkelende' ondertoon, want prikkels kan de leembouw in ons land nog volop gebruiken. Het artikel is gebaseerd op feiten, niet op vooroordelen. Dat niet alle feiten zijn meegenomen, zoals het feit dat wij uw bedrijf niet specifiek genoemd hebben als bedrijf dat op haar manier werkt aan opwaardering van leem als bouw materiaal, spijt ons zeer. Wij blijven er echter bij dat leem nog lang geen volwaardige plaats heeft gekregen in de bouwwereld en dat het kringetje van leembouwers ook op één hand valt te tellen. Deze situatie is voor de verdere acceptatie en toepassing van dit prachtige bouw materiaal bepaald niet gunstig. Initiatieven die de

leem-markt tot een volwaardige markt laten uitgroeien juichen wij toe. (red)

Geen Vlaamse leden

Sedert verscheidene jaren steun ik uw stichting door mijn bijdrage te storten op uw Belgische rekening. Tot mijn teleurstelling moet ik nu vaststellen dat u in uw tijdschrift nooit meer gewag maakt van de boeken- en brochureprijzen in Belgische francs. De vereniging VELT- Brabant, waarvan ik de secretaresse ben, heeft jarenlang bij u aankopen gedaan. Ook het donatiegeld wordt niet meer vermeld in francs. Wanneer ik echter mijn donatie in guldens moet storten, rekent de bank mij vijfhonderd francs aan extra kosten aan! Ik krijg het gevoel dat u liever geen Vlaamse donateurs meer

wenst. Wij maakten enkele jaren geleden met onze vereniging nog een uitstap naar De Kleine Aarde. En ik zou het zeer jammer vinden als u zou laten merken dat we minder gewenst zouden zijn.

M. Van Uytven, Kraainem, België

We hebben ze weer ingevoerd. (red)

Rectificatie Winternummer
In het winternummer van De Kleine Aarde staat op pagina 27 een foto van Hanneke Hartsma. De foto op pagina 14 in hetzelfde nummer werd gemaakt door Roel Rozenburg/HH.

In de nieuwbouwspecial is Intervam bv Rijswijk als aannemer genoemd. Officieel was de aannemer echter Intervam Zuid uit Eindhoven. Houtwerk Hattum bv uit Hattum leverde bedbakken, de Gebr. America/Green Sleep uit Den Hout leverden dekbedden en beddegoed. Hofman Handels-onderneming uit Bussum leverde haar aandeel in sponsoring van speeltoestellen, daarnaast sponsorde het bedrijf banken, fietsrekken etc. Het centraal stofzuigstelsel is er gekomen dankzij sponsoring door Hanson Trading bv. Zontje Beton uit Tilburg leverde de bestrating van de pergo-la.

Overige medewerkers De Kleine Aarde

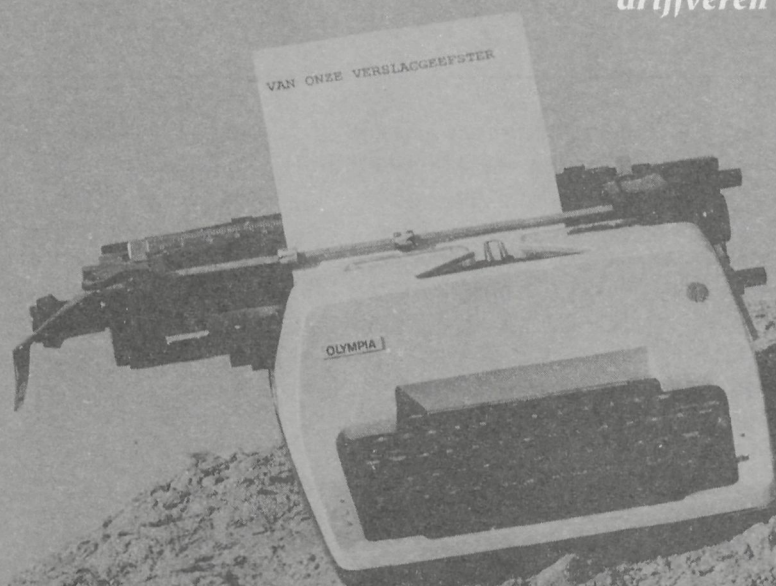
Educatie en Voorlichting: Joost Andrik, Ciel van der Lugt, Jol Moors (algemeen), Anita Maas (moestuin), Anneloe Rijkema (voeding), Afke Marks, Harrie Perebooms (bouwen en wonen), Jan Juffermans (beleidsmedewerker), Koen Smits (projecten), Tuin: Stijn Ariaens, Ben van Dieren, Henk van Els, Theo Gijsman, Marcel d'Hont, Okkel Klaver, Juul Kluitmans, Marjon van de Meerendonk, Ingrid Spaargaren, Ankie Vorselaars, Administratie: Frans Boons, Wiens Hendriks, Sofia van der Loo, André Wouters, Bezoekerscentrum: Marina de Bekker, Martin Buskens, Truus Goossens, Alex Zondervan, Onderhoud: Ad Claassen, Bert Schneider, Frans van de Westelaken, Huishoudelijke Dienst: Karin Kunst, Mariana Wanninkhof, Directie: Petra Souwerbren. Auteursrecht DKA

THEMA

Een groen hart en een koele pen

Nederlandse milieujournalisten zijn niet onder één woord te vangen. Ze hebben wel dingen gemeen. Ze worden niet gauw moedeloos van hun werk en vinden zichzelf over het algemeen geen boodschapper. Hoe het afloopt met het milieu is ook voor de milieujournalist koffiedik kijken. De Kleine Aarde ging op zoek naar de ambities, drijfveren en meningen in de milieujournalistiek.

KOOS DIJKSTERHUIS & LAURENS LAMMERS

Op 27 maart 1969 haalde Nederland zijn eerste commerciële kerncentrale binnen. Onder luid applaus bracht koningin

Juliana de reactor van Dodewaard op vol vermoegen. Op precies dezelfde dag besloot de Provinciale Zeeuwse Elektriciteitscentrale tot de bouw van een 175 megawatt-centrale. Als locatie had de PZE het Sloegebied op het oog, bij Borssele en vlakbij Vlissingen. Een paar maanden later plaatste de Telegraaf een opvallend bericht. In de Verenigde Staten kregen kolencentrales toch weer de voorkeur boven kerncentrales. Daar was men gaan nadenken, meldde de krant voorzichtig. Kolencentrales waren goedkoper. Maar er bleek ook iets mis met het koelwater. Er zwommen veel minder vissen in de buurt van grote krachtcentrales. Wat de kranten in die dagen ook schreven, de berichtgeving was tamelijk naïef. Milieu-journalisten, die met een zak vol informatie over dit soort zaken schreven, zouden pas later de redacties bevolken. Zo konden uitbaters van elektriciteitscentrales straffeloos zeggen dat er rond het magische jaar 2000 minstens twintig kerncentrales in Nederland staan.

Wetenschappers waren er ook nog niet uit. Pas na vier jaar Dodewaard kwam er een discussie op gang tussen voor- en tegenstanders van kernenergie. Wat was er eigenlijk bekend over dingen als splijtstof of radioactief afval? Bracht een ongelimiteerde uitbouw van kerncentrales in ons land geen risico's met zich mee? Was Nederland niet te klein en te dicht bevolkt?

Het woord milieu stond in 1970 voor het eerst in een Nederlandse krant. Dat veranderde het jaar daarop, toen het rapport van de Club van Rome verscheen. Bij veel redacties sloeg het in als een bom. Deze club intellectuelen, onder leiding van de Italiaanse industrieel Aurelio Peccei, legde bloot hoe slecht het met het milieu in de wereld was gesteld. En welke problemen er voor de mensheid opdoemden. De dreigende overbevolking en de daarmee gepaard gaande uitputting van natuurlijke hulpbronnen: samen vormden ze het zwaard van Damocles boven ons aards bestaan. Hele pagina's en bijlagen werden aan het rapport besteed. Wout Woltz, toen nog redacteur en jaren later hoofdredacteur bij NRC-Handelsblad, schreef er een prachtig essay over van zes krantepagina's lang. Ons leven moest radicaal anders. Woltz zag de overheid al maatregelen nemen die de burger tot in het diepst van zijn ziel zouden raken. Van die maatregelen kwam bitter weinig terecht. Ze leken ook helemaal niet nodig. Wereldbevolking en -economie bleven groeien en de grondstoffen raakten niet op. Olie werd zelfs goedkoper, want er was genoeg voor heel veel jaren. En Nederland bleek rijk aan aardgas. Die twintig kerncentrales zouden er dus nooit komen. Eén ding werd wel duidelijk: kernenergie was levensgevaarlijk. Dat toonden de

rampen bij Harrisburg en Tsjernobyl aan.

Hot item

In 25 jaar veranderde er veel in een ander opzicht. Journalisten gingen zich met steeds meer kennis van zaken met het milieu bezighouden. Het milieu werd zelfs een hot item omdat het veel mensen niet onberoerd liet. Vooral de laatste tien jaar stonden de media bol van nieuws over mest, ozon, natuurbescherming, ecotax, duurzame ontwikkeling en schone energie. Voor velen was het een waar informatiebombardelement, waarbij niet zelden het ene nieuws het andere weer tegensprak. Maar de algemene tendens was hetzelfde: het milieu werd steeds vuiler. Het is daarom niet geheel onterecht dat de berichtgeving over het milieu de mens wel eens nieuwsgierig maakt naar de aard van de milieu-journalist. Heeft hij of zij wel hart voor de zaak? Hoe diep gaan zijn of haar motieven of welke drijfveren zijn er? En in hoeverre worden er standpunten ingenomen, want een beetje idealisme kan in de milieujournalistiek toch geen kwaad? Ben Warmenhoven, wetenschapsjournalist in ruste, heeft jarenlang met milieujournalisten te maken gehad als medewerker van de inmiddels opgeheven Stichting Milieujournalistiek. Hij zegt: 'Milieujournalisten zijn eigenwijs, maar schrijven neutraal. Ik wil zelfs helemaal geen standpunten van ze horen, want ik hoef niet te weten wat de bakker, slager of milieujournalist van iets vindt. Zo ben ik huiverig voor het "opkoken" van nieuws. Het gaat niet slecht met de ozonlaag, er zijn altijd golfbewegingen waar te nemen. Meer diepgang, dat zou ik wel willen. Daar was de stichting ook voor bedoeld: kwaliteitsverbetering. Maar veel milieujournalisten zijn free-lancers en moeten geld verdienen. Die hebben geen tijd voor studiedagen.'

Magnifiek

Wie in Zeeland een tocht van Goes naar Nisse maakt, vraagt zich af wat er eigenlijk mis is met het milieu. Links en rechts strekt zich tot aan de horizon een magnifiek cultuurlandschap uit van hoge en lage polders, schorren en beboomde dijken die elkaar overal kruisen. Nergens in Nederland ligt zoveel kilometer dijk als in Zeeland. Ze geven aan hoe de Zeeuw het water op afstand hield en het land naar eigen wensen modelleerde. Typisch voor dit Zeeuwse gebied zijn ook de vele poelen die aangeven waar vroeger naar zout en veen werd gegraven, en natuurlijk de laagstamboomgaarden.

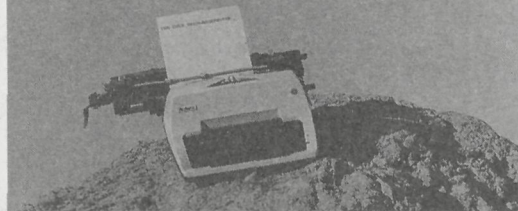
Wie verder doorrijdt, de Zak van Zuid-Beveland in, kan echter het andere Zeeland zien. In het Sloegebied is boerenland, natuur en strand opgeofferd aan de kerncentrale en de havenindustrie, die vanuit Vlissingen is opgerukt. Borsselelaars weten te vertellen dat de kerncentrale op grond

staat van de vroegere Hervormde Kerk. De kerk had centen nodig. Elders in het gebied ligt de COVRA, de centrale voor de opslag van radio-actief afval, die veel Zeeuwen een doorn in het oog is.

Idealisme

Mieke van der Jagt (40), milieujournaliste bij de Provinciale Zeeuwse Courant (PZC), was de eerste PZC-verslaggeefster die voor een verhaal de slikken inging. Zeeland is haar provincie. Een parel in historisch en geografisch opzicht. 'Ik woon in De Poel, een natuurgebied, temidden

Er is nog genoeg te schrijven over het milieu

van boeren die netjes aan natuurontwikkeling doen.' De komst van de COVRA volgde ze vanaf juni 1985 op de voet. De Borsselaren vonden het maar niks dat er radio-actief afval in hun gemeente zou worden opgeslagen. Waarom moest uitgerekend hun dorp hiervoor opdraaien? Het alternatief was Moerdijk, maar daar gooiden

raadsleden in de commissievergadering met stoelen om hun woede te bekoelen. De Zeeuwen lieten zich een oor aanvaaien, omdat de burgemeester zei: "het moet toch ergens naar toe". Met haar verhalen in de krant boekte Van der Jagt wel een succesje. De COVRA kwam niet in het dorp zelf, maar verderop in het havengebied. 'Ik heb geschreven dat elke partij een amendement kon indienen. En dat is gebeurd.'

Toch probeert de Zeeuwse journaliste, die in 1978 bij de PZC als hulpverslaggeefster begon en in 1993 op de milieuredactie terecht kwam, objectief te blijven in haar werk. 'Maar ik wil het de mensen wel laten weten als ik een bepaald beleid fout vind. Ik moet ook een drijfveer hebben en een beetje idealisme tonen. Anders heb ik er geen lol in.'

Boze brieven

Milieujournaliste Marion de Boo (40), freelancer bij NRC-Handelsblad, woont aan de rand van het Groene Hart. In Bleiswijk, in de buurt van het toekomstige traject van de hogesnelheidslijn en het nog aan te leggen Bentwoud, dat een buffer moet vormen tegen de nieuwe stadsgrenzen van Rotterdam en Den Haag. Nu zijn er nog kale akkers, waarop geen levende ziel te bekennen is.

Sinds dertien jaar schrijft De Boo over milieu, landbouw en wetenschap. Door een cursus wetenschapsjournalistiek leerde ze de charmes van de pen kennen. 'Ik wilde eerst naar de tropen om ontwikkelingswerk te doen. Maar ik was meer

Journalisten moeten uit het enorme nieuwsaanbod een selectie maken. Wat vinden milieu redacties interessant? De Kleine Aarde volgde de berichtgeving in de Volkskrant, Trouw en Algemeen Dagblad. Terug naar de derde week van januari, de week van Fokker en snijdende oostenwind.

ma 22 jan Weinig milieunieuws. Trouw komt met een opzienbarend bericht uit Zuid-Korea. Daar heeft prof. Lee Han-Joo een ontdekt dat je met keiharde rockmuziek in de fruitboomgaard bladluizen en rupsen kunt bestrijden. Insekten zijn allergisch voor Bon Jovi en de Rolling Stones. De bomen ontwikkelen door het gedreun bepaalde insectweren de stoffen. De Volkskrant heeft een reportage uit Roosendaal, waar raadsleden het publiek uitdagen met een milieuspel. U hebt honderdduizend gulden te besteden aan milieubeleid; wat zou u doen? Het publiek rent hard weg.

di 23 jan Het AD heeft een fors bericht over zwerfvuil. Snelwegen worden stortplaats, kopt de krant. Opruimen kost vijftien miljoen per jaar. Volkskrant en Trouw berichten over lantaarns met een controlekastje voor het opsporen van storing in de verlichting. Dat scheelt heel wat controlewagens. En er branden overdag geen lantaarns meer, schrijft Trouw. In Trouw ook het nieuws dat in Nederland vorig jaar voor honderd megawatt aan windenergie is bijgebouwd. Een record in vergelijking met andere jaren. In de Volkskrant een bericht over Staatsbosbeheer, dat op eigen terrein in de Deurnese Peel vee inschakelt (melkkoeien uitgezonderd) om de bodem te verschrallen.

wo 24 jan Trouw heeft weer een grappig nieuwtje, goed voor het milieu. Autorijden vermindert de vruchtbaarheid van mannen! Hun ballen hebben het te warm achter het stuur. Verder het berichtje dat Zuid-Holland zijn karakteristieke hoogstamfruitbomen wil redden en

een prater dan een doener. En door te schrijven kon ik mijn ei kwijt. Ik ben afgestudeerd aan de Landbouwniversiteit Wageningen. Over landbouw valt veel te vertellen. Zo ben ik met begonnen met verhalen over land- en tuinbouw en de milieuproblemen aldaar.'

De Boo bood de verhalen aan bij de NRC, die ze plaatste. Idealisme speelt bij haar geen speciale rol. Ze is ook niet erg principieel. 'Mijn man en ik zijn free-lancer. In Bleiswijk is geen station, dus hebben we allebei een auto.' Maar ze wil zich geen ontberingen getroosten uit schuldgevoel voor het milieu. 'Ik eet wel vegetarisch, omdat ik geen vlees door mijn keel krijg als ik denk aan de bio-industrie. We verbouwen hierachter groenten, hebben vier pruimebomen en er scharrelen nog een paar bejaarde kippen rond. Actief lid van een milieu-organisatie ben ik niet, wel passief lid. Maar met de pen draag ik toch ook een steentje bij.' Over jagers schrijft ze met *dédain*. 'Ik draai ze graag een loer. Vroeger liet ik ze uitgebreid aan het woord. Ze zeiden niets dat hout sneed. En of ik ze nu citeerde of niet, ik kreeg altijd boze brieven waarin stond dat ik zelf óók een jager was: een nieuwsjager!' Collega's die beweren er geen problemen mee te hebben als de mensheid op een klip afstevent, omdat de mens toch niet de eeuwigheid op aarde heeft, vindt De Boo zeer onverstandig. 'Dat vind ik afschuwelijk als we op een klip aflopen. Maar invloed uitoefenen kan ik alleen als iets actueel is. Als er in de politiek over wordt gepraat.' Een mooi artikel over de natuur vergroot het draag-

FOTO: DE KLEINE AARDE

Mieke van der Jagt

vlak voor natuurbescherming. Om iets te veranderen, is informatie noodzakelijk.

Verdreven

In de landelijke dagbladen is het milieunieuws de laatste jaren uit de kolommen verdreven door

een artikel over motoren die het leven van vissen en andere dieren in de Waddenzee verstoren. Vissen kunnen doof worden en garnalen in de stress schieten. Ook de Volkskrant heeft dat verhaal. In deze krant bovendien het succes van de belauto in Utrecht. Veel klanten zien zelfs af van de aankoop van een auto. In het AD een ingezonden pleidooi voor het Milieukeur.

do 25 jan In de Volkskrant, Trouw en het AD een artikel over het ontwerp van IJburg, een woonwijk op zes eilanden in het IJmeer (het AD spreekt van vier eilanden). Het project krijgt een milieuvriendelijk karakter. Alleen de actiegroep Red het IJmeer is tegen, zegt de Volkskrant. Nee, alle milieu-organisaties zijn tegen, zegt het AD. Trouw heeft ook het verhaal. Herten en wilde zwijnen geven automobilist seintje bij oversteken, over een proef met waarschuwend knipperlichten bij twee Veluwe wegen. Nog meer dieren in Trouw: de ijskoude lokt zeldzame vogels naar ons land: pestvogels. In het AD

ook een achtergrondartikel over Waterspoor, een tariefsysteem waarbij huishoudens hun watergebruik in de portemonnee voelen.

vr 26 jan In het AD een bericht over de zuinige buitenverlichting van Paleis Het Loo. Zuinig? Liefst 58 spaarlampen gaan er één voor één aan. In de Volkskrant de kop: Aanpak broeikasgasen absoluut onvoldoende. Krijgen we helaas weer gelijk...

za 27 jan Vandaag lezen we alleen Trouw, naar onze smaak de milieuvriendelijkste krant van Nederland. Zelfs op de jeugdpagina Zanzibar staat milieunieuws. Scholieren gooien hun afval sneller in een afvalbak, als op die bak het logo van Ajax staat! En Feyenoord? Ach.

Marion de Boo

8

ander *hot news*. De NRC richtte zich altijd al meer op politiek en economie. In de PZC viel dat wel mee. 'Regionale kranten staan dicht bij de lezer,' vindt Mieke van der Jagt. 'Ik heb het nieuws beter in de hand. Wat ik schrijf raakt de mensen direct. De zaak met de groenbak had bijvoorbeeld direct gevolgen voor heel Zeeland. Wist je dat die bak hier pas in september 1994 is ingevoerd? Veel Zeeuwen wisten niet wat er pre-

het milieu, het komt ook voor onder journalisten. Marion de Boo blijft een optimist. De natuur gaat achteruit, maar over het 'grijze' milieu is veel positiefs te melden. 'Het milieu is al aardig geïnstitutionaliseerd in de wetgeving. Industriële lozingen en emissies bijvoorbeeld worden nu gemeten. De gewone berichtgeving is veel deprimerender dan milieunieuws. Denk maar aan Rwanda of Bosnië. Toch zit er een sombere kant aan het milieu. Deze week schreef een columnist dat het de mensen gezonder zijn dan vroeger en langer leven. Ze vond dat gezeur over het milieu maar onzin. Daar erger ik me aan. Dat vind ik heel egocentrisch en bekrompen. We laten immers planten, dieren en ook mensen naar de bliksem gaan. Ieder wezen is waardevol, al is het nog zo klein of onbetekenend. Nu hebben ze beverluis ontdekt, een piepklein torretje dat alleen op bevers leeft. Daar zou ik nou een stukje over willen schrijven.'

Op de agenda van Van der Jagt staat ook altijd wel iets leuks. 'Ik ken iemand met een boeren-camping die een rietmoeras voor afvalwaterzuivering heeft aangelegd. Die is wel gek om gemeentelijke zuiveringsheffing te betalen. Een prima initiatief. Van der Jagt zal niet snel schrijven over de nationale issues: kooldioxide of de aantasting van de ozonlaag. Alleen als het raak-

Zeeuwen lieten zich een oor aannaaien met Borsele

cies in moest. En er werd een hoop geklaagd. Het plan om tariefdifferentiatie per kilo afval in te voeren, sneuvelde echter. En weet je waarom? Omdat er geen ervaring met zo'n systeem bestaat. Een gemiste kans. Zo doet de provincie weer niks aan preventie.' Moedeloos worden van

vlakken met deze regio heeft, zegt de Zeeuwse. 'Iedereen is verantwoordelijk voor zijn of haar omgeving. En de ozonlaag aantasten doen we allemaal.' De journaliste laat zich ook niet voor iemands karretje spannen. Of het nou politici of landschapsbeheerders zijn of de Zeeuwse Milieufederatie. Al is de laatste wel een belangrijke bron voor haar. 'Daar is men vrij goed op de hoogte', vindt Van der Jagt. Ook fabrikanten kunnen op een kritische houding rekenen. 'Bedrijfsmilieuplannen zijn vaak een wassen neus. Emissies worden listig overgeheveld naar

elders. Bijvoorbeeld naar een bv'tje met een andere naam. Zo doet een chemiegigant als Dow Chemical aan energiebesparing. Heel slim. De Boo heeft bij interviews de neiging om in de huid van opponenten van de ondervraagde te kruipen, om zeer kritische vragen te stellen, ook al is ze het helemaal met de ondervraagde eens. 'Want dan prikkel ik iemand tot scherpe antwoorden en overtuigende argumenten. Ik schrijf geen reclamestukjes, maar sabel ook niemand neer.'

Milieu op de radio

Ivo de Wijs heeft een bijnaam voor de redactieleden van Vroege Vogels: de *Profeten van de Zondagmorgen*. Volgens redacteur Joost Huizing bedoelt Ivo daarmee dat de programmamakers ook eens willen merken dat het met het milieu beter gaat. Een half miljoen luisteraars stemmen elke zevende dag af op het populairste programma op de radio. Huizing: 'Dat komt door onze horizontale programmering. Mensen luisteren graag in bed...'

Vroege Vogels had een even favoriete voorganger met *Weer of geen weer*, dat in 1955 bij de VARA in de lucht ging. 'Aan de formule van dat natuur- en milieuprogramma hebben wij weinig veranderd. Ze draaiden toen bijvoorbeeld al klassieke muziek.' Tegenwoordig zijn Brahms en Fauré vaste prik. In hoeverre die het succes hebben meebepaald, weet Huizing niet. 'Maar ik denk dat we eerder luisteraars verliezen dan winnen als we popmuziek draaiden op zondagmorgen.'

Onder de vele luisteraars zit een grote schare tipgevers. 'We ontvangen wekelijks een halve meter post. Daar zit vaak iets interessants bij. En actualiteiten zijn belangrijk. Welk onderwerp ook, de programmamakers ventileren graag hun mening. We bestaan al zeventien jaar. Dan word je wel gedwongen partij te kiezen. De plezierjacht vinden we bijvoorbeeld verwerpelijk. Al bestaat de Koninklijke Jagersvereniging tig jaar, dan nog besteden we er geen aandacht aan. We voeren zelfs actie, bijvoorbeeld door handtekening en te verzamelen tegen de jacht op onschadelijke trekvogels. Dat werden er 25 duizend.'

Anton Ijdo, redacteur van het VPRO-milieubericht *De Omgeving*, wekelijks te horen op radio 5, hanteert met zijn programma een andere formule dan zijn VARA-collega's. 'Vroege Vogels is een plezierig, ontspannen programma over koolmezen en merels. *De Omgeving* wil het grotere verband zichtbaar maken, is althans niet schuw om onderwerpen als natuurbehoud en biodiversiteit te internationaliseren. Bijna alles heeft gevolgen voor het milieu op wereldschaal. Neem de uitstoot van kooldioxide. Die heeft te maken met groei in de hele wereld. Daar is de vervuiling van de atmosfeer nog desastreuzer dan hier, met de Aziatische Tijgers en hun explosieve economische groei.'

Ijdo vindt *De Omgeving* een informatieve aanvulling op het luchtig verpakte milieu nieuws van zondagmorgen. 'We lopen elkaar gelukkig niet voor de voeten', zegt hij. 'Ons programma is zwaarder en duurt veel korter: maar veertig minuten. Bij ons wordt veel gepraat en er worden tussendoor geen onzinnige platen gedraaid. Al is Schubert natuurlijk geen onzin.'

Gemiddeld trekt het VPRO-bericht 125 duizend luisteraars, vooral dankzij de Wereldomroep die het programma ook uitzendt. Behalve reportages en studio gesprekken zijn er vier vaste columnisten, waaronder Hans Opschoor en Wouter van Dieren.

Vroege Vogels - zondag, radio 1, 8.10 uur.
De Omgeving - dinsdag, radio 5, 10.02 uur.

Eén op de zeven wereldburgers is chronisch ondervoed en dat aantal groeit en groeit. Kan de biologische landbouw wat de gangbare landbouw niet kan: de wereldbevolking duurzaam voeden? De deskundigen twijfelen en debatteren. Maar begrijpen zij de werkelijkheid van het Zuiden wel?

MARC BUITER
EN MARCEL HAM

Illusie of uitkomst voor Derde Wereld?

Dubben over de mondiale ecoboer

Rijst, katoen en bonen staan kriskras door elkaar. Verderop worden soja en aardnoten verbouwd - biologische boeren in de Derde Wereld zijn vooralsnog eilandjes in een zee van met kunstmest en pesticiden bestrooide akkers. Toch heeft biologische landbouw in ontwikkelingslanden volgens sommigen de potentie van een olievlek. De Engelse onderzoeker Jules Pretty stelt dat de produktiviteit in het Zuiden met twee- tot driehonderd procent kan stijgen door oeroude, traditionele teeltsystemen 'in biologische zin' aan te passen. Dat is niet mis, want die systemen voeden nu al bijna twee miljard mensen in de Derde Wereld. Zouden boeren in het Zuiden, als ze massaal op biologische methoden overschakelden, dus in staat zijn de groeiende wereldbevolking op een duurzame manier te voeden?

Tweede Groene Revolutie

De Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR) denkt van niet. Goed, in theorie kan het. De WRR becijferde anderhalf jaar geleden dat van wereldwijde biologische landbouw elf miljard mensen zouden kunnen eten. Dat is ongeveer evenveel als er volgens de grootste pessimisten over enkele decennia op aarde rondlopen. Maar, voegt WRR-lid professor Rudy Rabbinge daar aan toe, het is alleen mogelijk op straffe van veel transport. Dat zal menige wenkbrauw in de groene winkel doen fronsen. Meer transport bij biologische landbouw? Rabbinge legt in zijn opgeruimde werkkamer (geen papieren, geen pc) zorgvuldig

uit hoe dat kan. 'In India, China en grote delen van Afrika is de benodigde grond niet beschikbaar. Biologische landbouw heeft namelijk 2,5 keer zoveel ruimte nodig als landbouw die gebruik maakt van kunstmest en bestrijdingsmiddelen. Daardoor blijft weinig plaats over voor natuur.' Een mondiale overstap naar biologische landbouw betekent volgens Rabbinge, dat er zoveel voedsel naar de 'tekortgebieden' gestuurd moet worden, dat er nog meer transport en dus energie nodig zou zijn dan bij een chemische high tech-landbouw.

Slecht nieuws voor de milieubeweging. En de WRR gaat nog verder. Om alle monden in de wereld te voeden zet de raad haar kaarten op een tweede Groene Revolutie: een opbrengstverbetering door verspreiding van zaaizaden, kunstmest en pesticiden, scholing van boeren en kredietverlening. In de woorden van Rabbinge gaat het om een 'ecotechnologische vernieuwing die gericht is op een drastische efficiëntie-verhoging'. Een zelfde geluid valt te beluisteren bij organisaties als het gezaghebbende Ifpri (International Food Policy Research Institute).

'Zonder de eerste Groene Revolutie in de jaren zestig en zeventig zaten we in India en China nog steeds met de structurele hongersnoden van de jaren vijftig', is Rabbinges overtuiging. Critici als Pretty wijzen en echter op, dat mede door de Groene Revolutie ook nieuwe honger ontstond. Zo veroorzaakten mechanisatie en schaalvergroting in veel land-

bouwgebieden werkloosheid, vooral onder de toch al arme bevolkingsgroepen. Het klinkt overtuigend, maar er is ook kritiek op de visie van Rabbinge. Om te beginnen gaat de WRR bij haar transport-vergelijking uit van een wel erg optimistisch plaatje van de huidige intensieve landbouw. De raad verwacht namelijk dat gigantische transporten als tapioca-import uit Thailand voor Nederlandse varkens straks zijn uitgebannen.

Zelfvoorzienings-ideaal bereikbaar

Maar er is meer, zoals de Wageningse professor in de ecologische landbouw Eric Goewie niet ophoudt te roepen. Goewie is het vooral oneens met de opbrengstcijfers die de WRR over biologische landbouw verkondigt. 'Een goede ecologische boer in Nederland - dus niet de hobbyist of de dromer - produceert op dit moment vijftien procent minder dan de gangbare Nederlandse boer en evenveel als zijn gangbare collega in Duitsland. Dat is verrekte goed.'

Punt twee: met behulp van onderzoek kan de opbrengst flink opgekrikt worden. Zeker in ontwikkelingslanden, waar nog veel te leren valt. Het ideaal van regionale zelfvoorziening is bereikbaar, denkt Goewie, al geeft hij toe dat omschakeling vanwege de stormachtige bevolkingsgroei in sommige delen van Azië en Afrika wel eens te laat zou kunnen zijn. Uit het veld wordt Goewie's verhaal bevestigd. Henk Kieft van het landbouwkundig adviesbureau ETC berekent de extra benodigde grond voor

biologische landbouw op anderhalf keer zoveel in plaats van 2,5. Het ETC staat boeren in ontwikkelingslanden bij die over willen stappen op duurzame landbouwmethoden. In 30 van de 42 Afrikaanse landen kan biologische landbouw zeker de lokale bevolking voeden, denkt Kieft. In de rest zal aanvullend chemische landbouw nodig zijn, overigens wel op een duurzamer manier dan in West-Europa gebruikelijk is.

Gewoon geen geld voor pesticiden

Of boeren ook werkelijk op grote schaal overschakelen is vooral een kwestie van politieke wil. De wil in het Westen bijvoorbeeld om minder vlees te gaan eten. Dan zouden niet langer miljoenen hectares grond in de Derde Wereld en Amerika opgeofferd hoeven te worden aan uitgestrekte ranches en de verbouw van veevoer. Rabbinge en de meeste andere onderzoekers denken echter dat de Europeanen en de Amerikanen zo verslingerd zijn aan hun karbonaadje en Big Mac dat een biologische landbouwrevolutie een illusie is. Terwijl westerse 'deskundigen' zich het hoofd breken over allerlei scenario's, vragen steeds meer boeren in ontwikkelingslanden zich intussen vooral af hoe zij het volgende jaar moeten halen, zo zei Qazi Faruque Ahmed van de Bengaalse boerenorganisatie Proshika op een congres van Novib vorig jaar. De lage prijzen op de wereldmarkt voor produkten als koffie en cacao maken het ieder jaar moeilijker de broodnodige kunstmest, zaden en pesticiden te kopen. 'De Groene Revolu-

tie-landbouw is eenvoudigweg te duur. Biologische landbouw is een voor de hand liggende oplossing.'

Op maat te snijden

Biologische landbouw sluit verder goed aan bij de praktijk van boeren aan wie de Groene Revolutie voorbij is gegaan. Voor Afrikaanse boeren die nu leven van zwerfteelt en verzamelactiviteiten is de overgang niet al te groot, merken ze bij het ETC. De overweldigende belangstelling voor het Keniaanse Institute for Organic Farming (KIOF), de zusterorganisatie van de Kleine Aarde in Kenia, bewijst dat ook. Welke landbouwmethode gebruikt wordt, is een keus die vooral door de boer of boerin ter plekke gemaakt moet worden, benadrukt Goewie. Zijn vakgroep gebruikt daarvoor in ontwikkelingslanden een vragenlijst. Op basis van de antwoorden legt de vakgroep de mogelijkheden aan de boer voor. Goewie: 'Dan zeg ik: okee, dit is het plaatje dat jullie willen en dit zijn de mogelijkheden. We gaan dat stapje voor stapje uitvoeren, zijn jullie bereid dat te accepteren?' Vaak blijkt dan dat biologische landbouw best op maat te snijden is voor lokale gemeenschappen. Goewie vertelt over een Chinese student in Nederland die wildenthousiast werd over de kunstmest- en pesticiden-vrije teeltmethoden. 'Toen ik hem erop wees dat hij wel last van onkruid zou krijgen, reageerde hij direct met: Geen probleem, we hebben mensen genoeg. Dat geeft prachtige werkgelegenheid.'

Eén op de zeven wereldburgers is chronisch ondervoed en dat aantal groeit en groeit. Kan de biologische landbouw wat de gangbare landbouw niet kan: de wereldbevolking duurzaam voeden? De deskundigen twijfelen en debatteren. Maar begrijpen zij de werkelijkheid van het Zuiden wel?

MARC BUITER
EN MARCEL HAM

Illusie of uitkomst voor Derde Wereld?

Dubben over de mondiale

Rijst, katoen en bonen staan kriskras door elkaar. Verderop worden soja en aardnoten verbouwd - biologische boeren in de Derde Wereld zijn vooralsnog eilandjes in een zee van met kunstmest en pesticiden bestrooide akkers. Toch heeft biologische landbouw in ontwikkelingslanden volgens sommigen de potentie van een olievlek. De Engelse onderzoeker Jules Pretty stelt dat de produktiviteit in het Zuiden met twee- tot driehonderd procent kan stijgen door oeroude, traditionele teeltsystemen 'in biologische zin' aan te passen. Dat is niet mis, want die systemen voeden nu al bijna twee miljard mensen in de Derde Wereld. Zouden boeren in het Zuiden, als ze massaal op biologische methoden overschakelden, dus in staat zijn de groeiende wereldbevolking op een duurzame manier te voeden?

Tweede Groene Revolutie

De Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR) denkt van niet. Goed, in theorie kan het. De WRR becijferde anderhalf jaar geleden dat van wereldwijde biologische landbouw elf miljard mensen zouden kunnen eten. Dat is ongeveer evenveel als er volgens de grootste pessimisten over enkele decennia op aarde rondlopen. Maar, voegt WRR-lid professor Rudy Rabbinge daar aan toe, het is alleen mogelijk op straffe van veel transport. Dat zal menige wenkbrauw in de groene winkel doen fronsen. Meer transport bij biologische landbouw? Rabbinge legt in zijn opgeruimde werkkamer (geen papieren, geen pc) zorgvuldig

uit hoe dat kan. 'In India, China en grote delen van Afrika is de benodigde grond niet beschikbaar. Biologische landbouw heeft namelijk 2,5 keer zoveel ruimte nodig als landbouw die gebruik maakt van kunstmest en bestrijdingsmiddelen. Daardoor blijft weinig plaats over voor natuur.' Een mondiale overstap naar biologische landbouw betekent volgens Rabbinge, dat er zoveel voedsel naar de 'tekortgebieden' gestuurd moet worden, dat er nog meer transport en dus energie nodig zou zijn dan bij een chemische high tech landbouw.

Slecht nieuws voor de milieubeweging. En de WRR gaat nog verder. Om alle monden in de wereld te voeden zet de raad haar kaarten op een tweede Groene Revolutie: een opbrengstverbetering door verspreiding van zaaiplanten, kunstmest en pesticiden, scholing van boeren en kredietverlening. In de woorden van Rabbinge gaat het om een 'ecotechnologische vernieuwing die gericht is op een drastische efficiëntieverhoging'. Een zelfde geluid valt te beluisteren bij organisaties als het gezaghebbende Ifpri (International Food Policy Research Institute).

'Zonder de eerste Groene Revolutie in de jaren zestig en zeventig zaten we in India en China nog steeds met de structurele hongersnoden van de jaren vijftig', is Rabbinges overtuiging. Critici als Pretty wijzen en echter op, dat mede door de Groene Revolutie ook nieuwe honger ontstond. Zo veroorzaakten mechanisatie en schaalvergroting in veel land-

bouwgebieden werkloosheid, vooral onder de toch al arme bevolkingsgroepen.

Het klinkt overtuigend, maar er is ook kritiek op de visie van Rabbinge. Om te beginnen gaat de WRR bij haar transport-vergelijking uit van een wel erg optimistisch plaatje van de huidige intensieve landbouw. De raad verwacht namelijk dat gigantische transporten als tapioca-import uit Thailand voor Nederlandse varkens straks zijn uitgebannen.

Zelfvoorzienings-ideaal bereikbaar

Maar er is meer, zoals de Wageningse professor in de ecologische landbouw Eric Goewie niet ophoudt te roepen. Goewie is het vooral oneens met de opbrengstcijfers die de WRR over biologische landbouw verkondigt. 'Een goede ecologische boer in Nederland - dus niet de hobbyist of de dromer - produceert op dit moment vijftien procent minder dan de gangbare Nederlandse boer en evenveel als zijn gangbare collega in Duitsland. Dat is verrekke goed.'

Punt twee: met behulp van onderzoek kan de opbrengst flink opgekrikt worden. Zeker in ontwikkelingslanden, waar nog veel te leren valt. Het ideaal van regionale zelfvoorziening is bereikbaar, denkt Goewie, al geeft hij toe dat omschakeling vanwege de stormachtige bevolkingsgroei in sommige delen van Azië en Afrika wel eens te laat zou kunnen zijn. Uit het veld wordt Goewie's verhaal bevestigd. Henk Kieft van het landbouwkundig adviesbureau ETC berekent de extra benodigde grond voor

ale ecoboer

biologische landbouw op anderhalf keer zoveel in plaats van 2,5. Het ETC staat boeren in ontwikkelingslanden bij die over willen stappen op duurzame landbouwmethoden. In 30 van de 42 Afrikaanse landen kan biologische landbouw zeker de lokale bevolking voeden, denkt Kieft. In de rest zal aanvullend chemische landbouw nodig zijn, overigens wel op een duurzamer manier dan in West-Europa gebruikelijk is.

Gewoon geen geld voor pesticiden

Of boeren ook werkelijk op grote schaal overschakelen is vooral een kwestie van politieke wil. De wil in het Westen bijvoorbeeld om minder vlees te gaan eten. Dan zouden niet langer miljoenen hectares grond in de Derde Wereld en Amerika opgeofferd hoeven te worden aan uitgestrekte ranches en de verbouw van veevoer. Rabbinge en de meeste andere onderzoekers denken echter dat de Europeanen en de Amerikanen zo verslingerd zijn aan hun karbonaadje en Big Mac dat een biologische landbouwrevolutie een illusie is.

Terwijl westerse 'deskundigen' zich het hoofd breken over allerlei scenario's, vragen steeds meer boeren in ontwikkelingslanden zich intussen vooral af hoe zij het volgende jaar moeten halen, zo zei Qazi Faruque Ahmed van de Bengaalse boerenorganisatie Proshika op een congres van Novib vorig jaar. De lage prijzen op de wereldmarkt voor produkten als koffie en cacao maken het ieder jaar moeilijker de broodnodige kunstmest, zaden en pesticiden te kopen. 'De Groene Revolu-

tie-landbouw is eenvoudigweg te duur. Biologische landbouw is een voor de hand liggende oplossing.'

Op maat te snijden

Biologische landbouw sluit verder goed aan bij de praktijk van boeren aan wie de Groene Revolutie voorbij is gegaan. Voor Afrikaanse boeren die nu leven van zwerfteelt en verzamelactiviteiten is de overgang niet al te groot, merken ze bij het ETC. De overweldigende belangstelling voor het Kenian Institute for Organic Farming (KIOF), de zusterorganisatie van de Kleine Aarde in Kenia, bewijst dat ook.

Welke landbouwmethode gebruikt wordt, is een keus die vooral door de boer of boerin ter plekke gemaakt moet worden, benadrukt Goewie. Zijn vakgroep gebruikt daarvoor in ontwikkelingslanden een vragenlijst. Op basis van de antwoorden legt de vakgroep de mogelijkheden aan de boer voor. Goewie: 'Dan zeg ik: okee, dit is het plaatje dat jullie willen en dit zijn de mogelijkheden. We gaan dat stapje voor stapje uitvoeren, zijn jullie bereid dat te accepteren?'

Vaak blijkt dan dat biologische landbouw best op maat te snijden is voor lokale gemeenschappen. Goewie vertelt over een Chinese student in Nederland die wildenthousiast werd over de kunstmest- en pesticidenvrije teeltmethoden. 'Toen ik hem erop wees dat hij wel last van onkruid zou krijgen, reageerde hij direct met: Geen probleem, we hebben mensen genoeg. Dat geeft prachtige werkgelegenheid.'

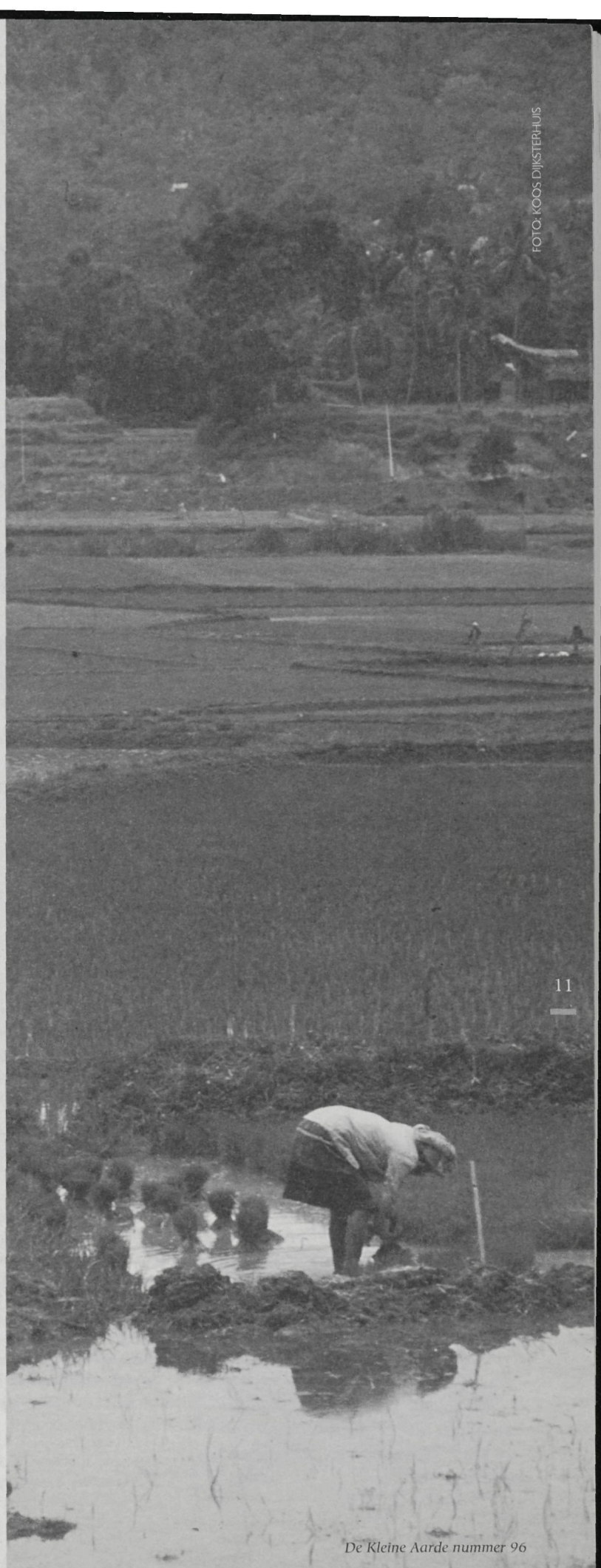

FOTO: KOOS DIJKSTERHUIS

Ecocrypto

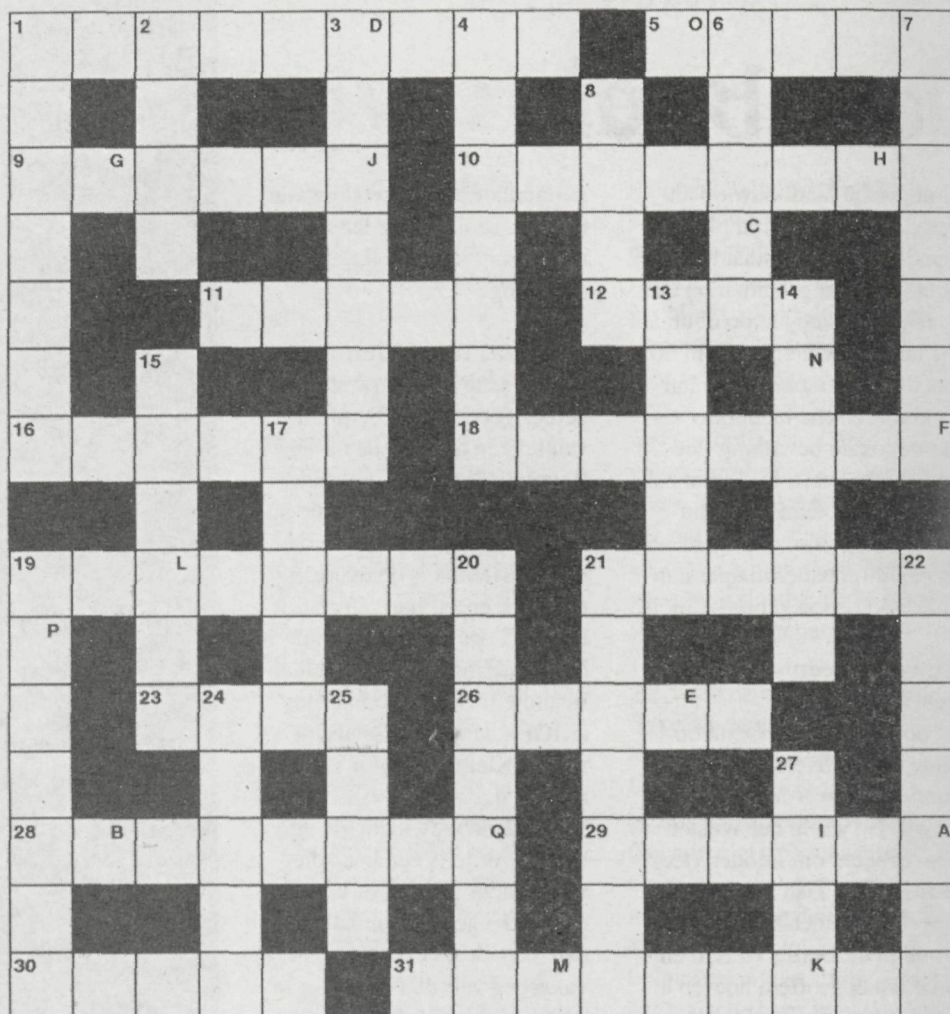
Volkstuintje

Laatst hoorde ik in een soort lunchroom een discussie tussen twee heren over honger, dood, verveling en volkstuintjes. Een wat rare combinatie, maar het had wel allemaal met elkaar te maken. Die ene heer had een boek gelezen, waarin een dramatisch beeld werd geschetst van de boeren op het Russische platteland. Miljoenen hielden zich daar de laatste vijftig jaar in leven met een volkstuintje, een minimaal lapje grond waar elke kolchozboer recht op had. 'Waarom verwaarlozen wij onze volkstuintjes als ze elders in de wereld redding betekenen. Alsof het hier altijd goed blijft gaan?' vroeg de man zich af.

Ik dacht te weten wat de man bedoelde. In Nederland is een volkstuintje een dumpplaats voor afval langs het spoor of een stukje grond voor een groot tuinhuis. Mijn vader was ooit volkstuinder. Hij had een prachtige tuin, waar we veel uit aten. Tot hij besloot met emmers koeiestront de grond te bemesten. Op een dag wilde het gewas niet meer bloeien. Maar dat deerde mijn vader niet.

Die andere heer had ook zijn opvattingen, die allemaal wat cryptischer klonken. In Nederland zat het volkstuintje 'in de hoofden van de mensen'. Hij zei letterlijk: 'En iedereen deelt hem naar eigen gading in. Een bedje voor soaps en talkshows, een bedje voor een nieuwe auto, een bedje voor paintballvrienden, een bedje voor een minnaar of minnares, een bedje onverschilligheid, ga zo maar door. Dat is óók overleven.'

Wat maakte dat ik plots een grote geestelijke trek kreeg in informatie, cultuur en kwaliteit? Het saucijzebroodje op mijn bord of de wals van André Rieu die op mij neerdaalde? Ik had trek in een zes uur durend VPRO-programma over de hersenen, in een boek over ecologische databanken en radar-satellieten, in een stevig gesprek met de uitvinder van de flipflo. Ik wilde preken horen, filosoferen, spitten en een volkstuintje nemen.

Prijzen

De letters a t/m q in de rechterbovenhoek vormen de oplossing. Zend de oplossing naar: Redactie De Kleine Aarde, Postbus 151, 5280 AD Bostel, en u dingt mee naar een van de drie prijzen. De hoofdprijswinnaar krijgt een uitgave van De Kleine Aarde ter waarde van maximaal f 30,-. Verder zijn er twee troostprijzen: een boekje uit de serie Ecologische Alternatieven.

Oplossingen kunnen niet telefonisch worden doorgegeven. Noch kan er gecorrespondeerd worden over de uitkomst.

Horizontaal

1 vast verteld (9) **5** de laatste is echt gewichtig (5) **9** emitteerde ondraaglijke stank (6) **10** stuk verloren rijbaan (8) **12** (men) vulle de schuif (4) **16** tref de politieke partij met woorden (6) **18** als die Amsterdamse boten gepasseerd zijn, zul je jaloers zijn (8) **19** rijkdom heeft toch snelheid (8) **21** doorlopend urbaan (6) **23** 's middags een kluns (4) **26** kudde rommel (5) **28** voor het milieu moet men z'n geliefde pijn doen (8) **29** beroep hangt er maar bij, waar het schip wordt geleegd (6) **30** 'n uitgang voor onprettigheden (5) **31** 'n vogelkooi kapot maken (9)

Verticaal

1 grondstof is in wezen vluchtig (7) **2** muzikale vrucht (4) **3** schip per van watergeluid (7) **4** het besef was ooit be-

kend (7) **6** voor jongeren erg onbarmhartig (5) **7** linksom of rechtsom loven wij het vergankelijke (7) **8** eet insecten met werktuig en afstand (4) **13** kacheldeel wordt ton (5) **14** reputatie van de sneller (6) **15** snel een tekenaar vertragen (6) **17** het grootste talent is een plant (5) **19** voorspeller na de tweede sekse-operatie (7) **20** grootheden kunnen een noot bleken (7) **21** finishvlag vult het gat (7) **22** zwijgzame bemiddelden neerhalen (7) **24** buig 'n rode naar beneden (5) **25** zo humeurig word je in gevangenschap (4) **27** kortweg, de eerstvolgende daar is een beest (4)

Winternummer

Hor: 1.kernproef; 5.droog; 8.respijt; 10.eveneens; 11.drama; 12.stel; 16.poters; 18.snijbonen; 19.wijkagent; 21.barend; 23.nest; 26.vijven; 28.evenzeer; 29.regent; 30.niets; 31.ontginen.

Vert: 1.kernkop; 2.rijst; 3.rotgans; 4.evenals; 6.roede; 7.gasbron; 13.tabla; 14.linken; 15.staken; 17.rages; 19.waspeen; 20.tevoren; 21.beverig; 22.dorsten; 24.ernst; 25.trek; 27.gein. Oplossing: silent spring.

Winnaars van de Ecocrypto in het Winternummer (nr. 95): L. Stuurwold, Winschoten (hoofdprijs); A. Jurling, Eindhoven (troostprijs); F.H. Rhebergen, Noordbroek (troostprijs).

Driehonderduizend bezoekers per jaar en nog groengeestig ook. Op de Bataviawerf in Lelystad - waar na de Batavia nu de Zeven Provinciën wordt nagebouwd - waait de wind uit de schone hoek.

MICHEL ROBLES

FOTO: MICHEL ROBLES

Varende oldtimers milieubewust te water Bosminnend boten bouwen

Hout, overal hout. Massieve stammen, blokken en masten. Voor de kade ligt de vorig jaar gereed gekomen, levensgrote replica van het zeventiende eeuwse VOC-schip *Batavia*. Op werf de tussen het houten bezoekerscentrum en de houten werkplaatsen prijkt alweer de kielbalk van Michiel de Ruyter's vlaggeschip *De Zeven Provinciën*. Die legende moet in 2005 af zijn. In een wolk van zaagsel schaven vijftig jonge ambachtslieden aan de houten spanten. Ook de baardige kop van bouwmeester Willem Vos lijkt van hout. Een roodbruine gloed danst van zijn wangen naar zijn ogen, wanneer hij in de kantine zijn houtvisie als een hamer op tafel legt. 'Van oerbos moet je afbliven. Maar al het Europese bos is aangeplant. Dat moet je gebruiken, anders maken mensen er voor je het weet woestijntjes van om toeristen op kamelen in rond te rijden.'

Eiken, grenen en één overschotje Pok

In vroeger eeuwen heeft de scheepsbouw het Europese bos gedecimeerd. Zo zijn forse lappen van Spanje kaal geschoren voor 's konings Armada. Tegenwoordig is de vraag naar hout juist een prikkel tot goed bosbeheer. Niet voor niets trokken bosbouwers in de jaren tachtig als eersten aan de bel over zure regen: de houtproductie was in het geding. Vos gebruikt bijna alleen Europees hout. Net als ten tijde van Tromp en De Ruyter komen eikestammen voor de zware delen uit Denemarken. Het rechttere grenen, onder meer voor de masten, zakt de Rijn af uit het Zwarte Woud. In de tuigblokken van de *Batavia* is nauwelijks tropisch hout verwerkt. 'Slechts één overschotje Pokhout', vertellen Vos en zijn elegant geklede voorlichter Ad van der Zee. Het hout wordt niet meer met

pekeltzout verduurzaamd, maar wel met het anti-schimmelgif *defence*. 'Dat spul werkt heel gericht', benadrukt Vos. 'Verder gebruiken we onschadelijke lijnolieverf met dierlijk vet. Ook dat schrikt houtschimmels af, die een plantaardige omgeving nodig hebben.'

Zelfvertrouwen

Beide zo verschillende heren zijn eensgezind trots op hun werf, die tevens als school fungeert voor jonge baanlozen. Vos: 'Ze werken hier twee jaar met behoud van uitkering en in die tijd leren ze samenwerken, maken kennis met allerlei bouwtechnieken en krijgen een stuk meer zelfvertrouwen. Daarna vinden ze hun weg wel. Het is trouwens een heel bewuste club. Met zoiets kwalijks als glaswol hoeft je hier niet aan te komen.' Van der Zee laat me het terrein zien, waar druk aan nieuwe werk-

plaatsen wordt getimmerd. Voor de raamkozijnen heeft het team nog niets beters gevonden dan Redwood-hout uit Amerikaanse oerbossen. Maar als isolatie geen glaswol: de lucht tussen dubbele houten spouwmuuren doet het werk. 'Soms gaan we verder dan de bouwinspectie leuk vindt', grijnst Van der Zee. In de werkploeg zitten opvallend veel jonge meiden. Truus de Bruin (22) stoeit met een elektrische schaafmachine. 'Ik wil later de scheepsbouw in. Ik kom uit Alkmaar. Misschien kan ik terecht op een werfje in Hoorn. Hier krijg je alvast een goede basis. Ik doe constructiewerk, maar je kunt ook zeil, tuigage of beelden leren maken. En de ploeg is ontzettend leuk. Te gek hier. Ik zou niet anders willen.'

Dat je van roken hartkloppingen, longkanker, brand, gele vingers, stinkende kleren en klagende kamergenoten kunt krijgen, weet u. Maar weet u ook dat met de sigaret complete bossen in rook opgaan? De Wereld Gezondheids Organisatie schat dat er gemiddeld een hele boom nodig is voor 300 saffies.

KOOS DIJKSTERHUIS

Voor de produktie van duizend kilo gedroogde en gefermenteerde tabaksbladeren is gemiddeld zeventig kuub hout nodig. In tabaks-exporterende landen gaat de teelt ten koste van het bosareaal. Voor tabaksteelt is landbouwgrond nodig en aan landbouwgrond wordt op deze aarde erg veel bos opgeofferd. Volgens Michel van Hulten, hoofd van het Nederlandse bureau van de Wereld Coalitie voor Afrika, gaat het meeste hout op aan het drogen en fermenteren van de tabak. Fermenteren geschiedt bij hoge temperaturen en duurt wel een week. Het vuur in de tabaksovens brandt op steenkool, gas, olie of hout; in Afrika, Zuid-Amerika en Azië vooral op hout. In de tabaksstreek in het Zuiden van Brazilië staan 93 duizend houtgestookte tabaksschuren. De hoeveelheid hout die per kilo gedroogde tabaksbladeren in de fik gaat, varieert van 13 tot 230 kilo. In sommige gebieden hangen de planten eerst een tijd in de zon te drogen, waarna de tabak op een (hout)vuur wordt gefermenteerd. De ene tabaksoort droogt en fermenteert sneller dan de andere. De FAO (UN-Food and Agriculture Organisation) schat het gemiddelde op zeventig kuub hout voor een ton gedroogde tabaksbladeren. Jaarlijks wordt wereldwijd 5,5 miljoen

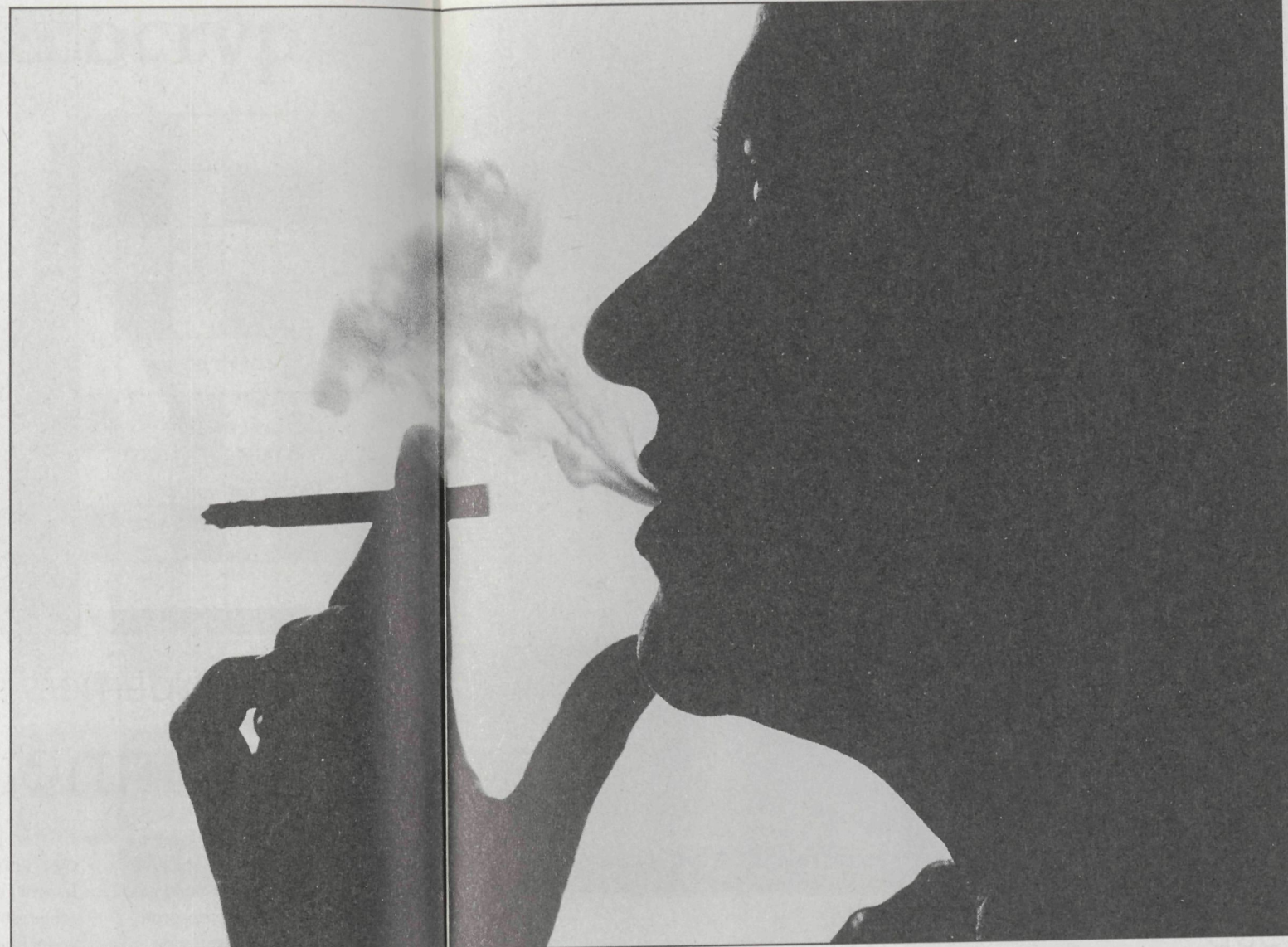
Herbeplanting kan alleen als je de boeren ervoor betaalt'

ton tabak gedroogd, waarvan 2,5 miljoen op houtvuur. Voor de tabaksproduktie gaat ieder jaar 175 miljoen kuub hout in rook op. Dat komt neer op 2,5 miljoen hectare bos, ongeveer vijftien procent van het totale bosareaal.

Onrendabel

De gebieden waar hout voor tabaksvuurtjes wordt gebruikt, zijn vaak niet zo welvarend. Het is er met herbebossing droevig gesteld; hout is een handige, gratis grondstof.

'Vaak valt het plantseizoen van bomen samen met het seizoen van tabak en voedingsgewassen', vertelt Van Hulten. 'Om boompjes te planten hebben boeren dan geen tijd. De regentijd duurt een paar maanden. Dan moet alles groeien. Boeren zaaien aan het begin van het natte seizoen. Als de regens vallen, zie de de zaailingen omhoog schieten. Iedereen is in de weer met voedselgewassen en tabak. Wie dan boompjes gaat planten, heeft geen tijd om

Roken brengt aarde ernstige schade toe Bos gaat in rook op

voedsel te verbouwen en moet de rest van het jaar eten kopen. Daar is geld voor nodig. Herbeplanting kan dus alleen als je de boeren ervoor betaalt. De tabaksproduktie zou echter onrendabel zijn, als je van de opbrengst ook nog eens jonge aanplant moet financieren.'

In tabaksproducerende delen van Tanzania is het oorspronkelijke, tropische woud inmiddels verdwenen of ernstig aangetast. Bijna een achtste deel van al het hout dat in Tanzania gekapt wordt, gaat de tabakspijp uit.

De gevolgen van ontbossing zijn rampzalig: verdwijnende plant- en diersoorten, erosie, bodemdegradatie, verdroging hier, overstroming daar. Men krijgt te kampen met houtgebrek. Men haalt het hout van

steeds verder of stapt over op koemest als brandstof. Die mest komt dan niet meer in de bodem, die daardoor verschaalt. Tabaksproduktie heeft nog een milieu-effect. Bij de teelt is het gebruik van insecticiden en herbiciden heel gangbaar. Vaak zijn dat agressieve vergiften, die in het Westen al jaren verboden zijn.

Waterpijp

Sommige boeren verdienen een boterham met de produktie van tabak, maar wie het meest aan de tabakshandel verdienen, zijn Europese en vooral Amerikaanse bedrijven. Die verwerken de tabak tot sigaretten. Dankzij anti-rook campagnes neemt het aantal rokers in West-Europa en de V.S. de laatste jaren af. Toch roken we in

Nederland met ons allen dertig miljard sigaretjes per jaar, gedroogd op het vuur van honderd miljoen bomen. Om de dalende omzet te compenseren, hebben sigarettenproducenten zich enthousiast op minder welvarende landen in het Zuiden gestort. Met succes. Camel doet het prima in de Sahara en Pakistanen ruilen hun waterpijp in voor West-filter. De westerse sigaret heeft een hogere status dan het ter plekke gedraaide sjekkie. In Ethiopië besteden rokers vijf procent van het totale, gemiddelde gezinsinkomen aan sigaretten. Aan huisvesting spenderen ze slechts half zo veel. In China kost één pakje sigaretten een zevende tot een vijfde van wat een gemiddeld gezin in een dag verdient. In India gaat twaalf procent van het gezinsinkomen

in rook op. Steekproeven onder arme gezinnen in Bangladesh wezen uit dat kinderen in rookvrije gezinnen aanzienlijk beter gevoed waren dan kinderen met rokende ouder(s). Van Hulten woonde een tijd in Gao, Mali, waar hij onderzoek deed naar gezinsbudgetten.

'Als mensen weinig geld hebben', constateerde Van Hulten, 'bezuinigen ze eerder op eten dan op roken. Roken is immers een verslaving. Daarom zie je dat hoe armer de gezinnen zijn, hoe hoger het percentage dat aan sigaretten wordt besteed.'

Toch is tabak voor veel landen een belangrijk exportgewas. Zonder tabaksteelt, menen ontwikkelingseconomen van bijvoorbeeld de Wereldbank, zou het met die landen economisch nog slechter gaan. De Wereldbank pompt daarom geld in de tabaksteelt in veel landen in het Zuiden. Van Hulten wijst hij erop dat de import van sigaretten meer kost dan de tabaksexport oplevert. Niettemin zijn veel kleine boeren voor hun inkomen inmiddels afhankelijk van tabaksproduktie. Die krijgen de klappen als de tabakshandel in zou storten. 'Dat is zo', erkent Van Hulten, 'maar dat is geen reden om tabaksteelt te stimuleren. Dan zou je immers ook de cocateelt in Colombia en de hasj-export uit Marokko

'Wie milieuvriendelijk leeft, kan roken niet maken'

moeten stimuleren? Dat zijn ook *cashcrops*, waar veel kleine boeren van bestaan. Ik vind dat je teelt van dergelijke schadelijke gewassen moet beperken. Er zijn genoeg alternatieven. Tomaten doen het prima in Marokko en bloemen in Oost-Afrika. Maar dat zijn gewassen die wij met alle geweld zelf willen produceren. Stimuleer je tomatenteelt in Marokko, dan krijg je mot met het Westland. Tja, dan stappen de producerende landen natuurlijk over op hasj, coca en tabak.' Van Hulten stelt vast dat 'wie milieuvriendelijk wil leven en wie rekening houdt met kleine boeren in onwelvarende landen, het simpelweg niet kan maken om een sigaret op te steken.'

Dat je van roken hartkloppingen, longkanker, brand, gele vingers, stinkende kleren en klagende kamergenoten kunt krijgen, weet u. Maar weet u ook dat met de sigaret complete bossen in rook opgaan? De Wereld Gezondheids Organisatie schat dat er gemiddeld een hele boom nodig is voor 300 saffies.

KOOS DIJKSTERHUIS

Voor de produktie van duizend kilo gedroogde en gefermenteerde tabaksbladeren is gemiddeld zeventig kuub hout nodig. In tabaks-exporterende landen gaat de teelt ten koste van het bosareaal. Voor tabaksteelt is landbouwgrond nodig en aan landbouwgrond wordt op deze aarde erg veel bos opgeofferd. Volgens Michel van Hulten, hoofd van het Nederlandse bureau van de Wereld Coalitie voor Afrika, gaat het meeste hout op aan het drogen en fermenteren van de tabak. Fermenteren geschiedt bij hoge temperaturen en duurt wel een week. Het vuur in de tabaksovens brandt op steenkool, gas, olie of hout; in Afrika, Zuid-Amerika en Azië vooral op hout. In de tabaksstreek in het Zuiden van Brazilië staan 93 duizend houtgestookte tabaksschuren. De hoeveelheid hout die per kilo gedroogde tabaksbladeren in de fik gaat, varieert van 13 tot 230 kilo. In sommige gebieden hangen de planten eerst een tijd in de zon te drogen, waarna de tabak op een (hout)vuur wordt gefermenteerd. De ene tabakssoort droogt en fermenteert sneller dan de andere. De FAO (UN-Food and Agriculture Organisation) schat het gemiddelde op zeventig kuub hout voor een ton gedroogde tabaksbladeren. Jaarlijks wordt wereldwijd 5,5 miljoen

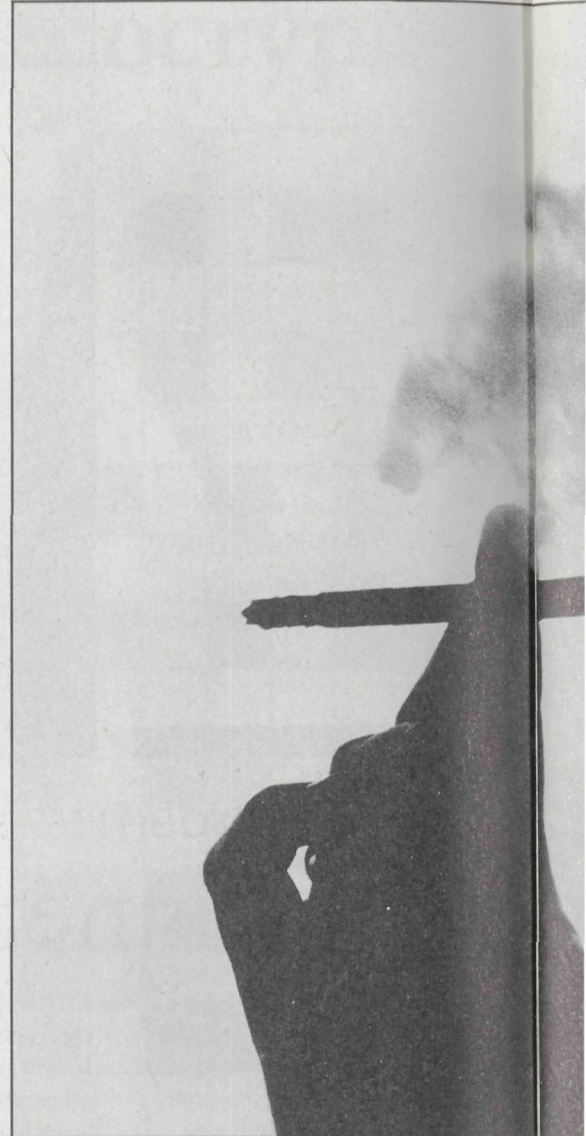
Herbeplanting kan alleen als je de boeren ervoor betaalt'

ton tabak gedroogd, waarvan 2,5 miljoen op houtvuur. Voor de tabaksproduktie gaat ieder jaar 175 miljoen kuub hout in rook op. Dat komt neer op 2,5 miljoen hectare bos, ongeveer vijftien procent van het totale bosareaal.

Onrendabel

De gebieden waar hout voor tabaksvuurtjes wordt gebruikt, zijn vaak niet zo welvarend. Het is er met herbebossing droevig gesteld; hout is een handige, gratis grondstof.

'Vaak valt het plantseizoen van bomen samen met het seizoen van tabak en voedingsgewassen', vertelt Van Hulten. 'Om boompjes te planten hebben boeren dan geen tijd. De regentijd duurt een paar maanden. Dan moet alles groeien. Boeren zaaien aan het begin van het natte seizoen. Als de regens vallen, zie de de zaailingen omhoog schieten. Iedereen is in de weer met voedselgewassen en tabak. Wie dan boompjes gaat planten, heeft geen tijd om

Roken brengt aarde ernstig Bos gaat in rook

voedsel te verbouwen en moet de rest van het jaar eten kopen. Daar is geld voor nodig. Herbeplanting kan dus alleen als je de boeren ervoor betaalt. De tabaksproduktie zou echter onrendabel zijn, als je van de opbrengst ook nog eens jonge aanplant moet financieren.'

In tabaksproducerende delen van Tanzania is het oorspronkelijke, tropische woud inmiddels verdwenen of ernstig aangetast. Bijna een achtste deel van al het hout dat in Tanzania gekapt wordt, gaat de tabakspijp uit.

De gevolgen van ontbossing zijn rampzalig: verdwijnende plant- en diersoorten, erosie, bodemdegradatie, verdroging hier, overstroming daar. Men krijgt te kampen met houtgebrek. Men haalt het hout van

in rook op. Steekproeven onder arme gezinnen in Bangladesh wezen uit dat kinderen in rookvrije gezinnen aanzienlijk beter gevoed waren dan kinderen met rokende ouder(s). Van Hulten woonde een tijd in Gao, Mali, waar hij onderzoek deed naar gezinsbudgetten.

'Als mensen weinig geld hebben', constateerde Van Hulten, 'bezuinigen ze eerder op eten dan op roken. Roken is immers een verslaving. Daarom zie je dat hoe armer de gezinnen zijn, hoe hoger het percentage dat aan sigaretten wordt besteed.'

Toch is tabak voor veel landen een belangrijk exportgewas. Zonder tabaksteelt, menen ontwikkelingseconomen van bijvoorbeeld de Wereldbank, zou het met die landen economisch nog slechter gaan. De Wereldbank pompt daarom geld in de tabaksteelt in veel landen in het Zuiden. Van Hulten wijst hij erop dat de import van sigaretten meer kost dan de tabaksexport oplevert. Niettemin zijn veel kleine boeren voor hun inkomen inmiddels afhankelijk van tabaksproductie. Die krijgen de klappen als de tabakshandel in zou storten.

'Dat is zo', erkent Van Hulten, 'maar dat is geen reden om tabaksteelt te stimuleren. Dan zou je immers ook de cocateelt in Colombia en de hasj-export uit Marokko

'Wie milieuvriendelijk leeft, kan roken niet maken'

moeten stimuleren? Dat zijn ook *cashcrops*, waar veel kleine boeren van bestaan. Ik vind dat je teelt van dergelijke schadelijke gewassen moet beperken. Er zijn genoeg alternatieven. Tomaten doen het prima in Marokko en bloemen in Oost-Afrika. Maar dat zijn gewassen die wij met alle geweld zelf willen produceren.

Stimuleer je tomatenteelt in Marokko, dan krijg je mot met het Westland. Tja, dan stappen de producerende landen natuurlijk over op hasj, coca en tabak.'

Van Hulten stelt vast dat 'wie milieuvriendelijk wil leven en wie rekening houdt met kleine boeren in onwettelijke landen, het simpelweg niet kan maken om een sigaret op te steken.'

ernstige schade toe n rook op

steeds verder of stapt over op koemest als brandstof. Die mest komt dan niet meer in de bodem, die daardoor verschaalt. Tabaksproductie heeft nog een milieu-effect. Bij de teelt is het gebruik van insecticiden en herbiciden heel gangbaar. Vaak zijn dat agressieve vergiften, die in het Westen al jaren verboden zijn.

Waterpijp

Sommige boeren verdienen een boterham met de produktie van tabak, maar wie het meest aan de tabakshandel verdienen, zijn Europese en vooral Amerikaanse bedrijven. Die verwerken de tabak tot sigaretten. Dankzij anti-rook campagnes neemt het aantal rokers in West-Europa en de V.S. de laatste jaren af. Toch roken we in

Nederland met ons allen dertig miljard sigaretjes per jaar, gedroogd op het vuur van honderd miljoen bomen. Om de dalende omzet te compenseren, hebben sigarettenproducenten zich enthousiast op minder welvarende landen in het Zuiden gestort. Met succes. Camel doet het prima in de Sahara en Pakistanen ruilen hun waterpijp in voor West-filter. De westerse sigaret heeft een hogere status dan het ter plekke gedraaide sjekkie. In Ethiopië besteden rokers vijf procent van het totale, gemiddelde gezinsinkomen aan sigaretten. Aan huisvesting spenderen ze slechts half zo veel. In China kost één pakje sigaretten een zevende tot een vijfde van wat een gemiddeld gezin in een dag verdient. In India gaat twaalf procent van het gezinsinkomen

Je neemt de boemel uit Groningen naar Winschoten, dan de bus naar Vlagtwedde, daar overstappen op lijn 26 naar Laude, bij Sellingen. Even voorbij Laude uitstappen. Dan nog twintig minuten lopen naar het huis van Kees Stip. 'Misschien haal ik je op van de bushalte', zegt Stip door de telefoon. Zou hij er zijn? Hij is er. De 82-jarige dichter ziet er twintig jaar jonger uit. We rijden naar zijn boerderijtje in Oost-Groningen. Vier ganzen gakken ons welkom. 'Dat is Gakkelijntje', wijst Stip, 'de baas van het stel. De enige die in de vijver mag zwemmen; de andere doen dat niet. Het zijn grappige dieren, al voel ik het wel aan mijn vingers als Gakkelijntje uit mijn hand eet.'

KOOS DIJKSTERHUIS

Binnengekomen met Stip

16 — 'Mijn gedichten gaan ergens over'

Kees Stip heeft iets met dieren. Tot voor kort hield hij drie pony's, die van ouderdom stierven. In huis scharrelen poes en hond. Een raam geeft zicht op de plek waar Stip lekkernijen neerlegt voor fazanten, geelgorzen, ringmussen en ander gevogelte. Van Stips gedichten zijn de dierenverzen het bekendst. Korte, komische, kunstig rijmende gedichten vol woordspelingen. Hij schreef er duizenden, over nat konijn of axolotl, glimworm of twee zalmen.

In het sonnet *Beroepen* schrijft Stip: 'Ze vroegen altijd wat ik worden wilde/.../Werken was iets waar ik oprecht van rilde/.../In dat geval, .../moet je je voegen bij het schrijversgilde.'

Schrijft Stip uit luiheid?

'Taal', vertelt hij, 'heeft mij altijd geboid. Ik heb een tijdje klassieke letteren gestudeerd. Later stapte ik over naar Germaanse talen. Leraar worden leek me niets. Schrijven daarentegen ging me aardig af. In de oorlog, ondergedoken op het platteland, schreef ik *Dieuwertje Diekema*, een parodie op *Mária Lécina* van Werumeus Buning. *Dieuwertje Diekema* werd (gestencild) een ondergronds succes. De parodie werd bekender dan het origineel.'

Prachtig ding

Stip schreef het jaaroverzicht 1950 van het Polygoon journaal. De hoofdredacteur van de Volkskrant las het en vroeg hem stukjes voor de krant. Dat was het begin van de

dierenverzen. Ook schreef hij voor Elsevier, het Nieuwsblad van het Noorden en de NRC. Reclamekreten horen tot zijn oeuvre, alsmede cabareteksten. Stip werkte mee aan teksten van Fons Jansen, bedacht grappen voor Wim Kan, schreef een smartlap voor Martine Bijl. Geen sprake van luiheid. 'Ik had zoveel klussen. Twaalf uur besteedde ik per dag aan twaalf verschillende dingen. Voor *Beter met Max*, het tijdschrift van Max Tailleur schreef ik korte verhaaltjes, beetje Carmiggelt-achtig. Maar mijn sterkste punt was rijmen. Eerst dierenverzen, later ook sonnetten. Herman van Veen zingt twee sonnetten van mij, *De Poppenkast* en *Verliefd*; dat levert af en toe nog wat royalty's op.' Begin jaren '80 schreef Stip iedere dag een

sonnet. 's Morgens liet hij de hond uit; een wandeling van een uur. Weer thuis schreef hij het sonnet. Er zitten juweeltjes bij. Zeepbellen bijvoorbeeld. Het laatste couplet: 'Wat er het laatst hangt is een bel geluk. In tere kleuren drijven wolken, bomen, langs ijle lucht. Van zulke stof zijn dromen, en ook de aarde. Stoot hem maar niet stuk. Later zegt iemand: "Wat een prachtig ding moet het geweest zijn toen het er nog hing".'

'Ik besef', zegt Stip, 'al lang dat we in honderd jaar aan het opstoken zijn, wat in miljoenen jaren is gevormd. We staan voor de ondergang, dat is duidelijk. Maar daar moet je niet over jammeren. *Die Lage ist hoffnungslos aber nicht ernst*. We moeten

lachen zolang het kan! Humor is lachen in een leeuw,' zoals Stip ons leert in *Op een spreekuur*.

Stip: 'Met mijn lichte verzen kan ik wellicht de boodschap van De Kleine Aarde verluchten. Mijn gedichten gaan beslist ergens over. Maar ik bewaar altijd afstand. Via de humor kom ik uit bij een moraal, maar ik ben geen moralist.' 'Ik heb een strakke vorm nodig om mijn boodschap in te gieten, met rijm. In de jaren '80 schreef ik Perzische kwatrijnen in de NRC, vierregelige verzen waarvan de derde regel niet rijmt. Die gingen vaak over wapenning en koude oorlog. Ik heb voor dit tijdschrift gekozen voor lime-ricks.'

Het Geluk

'Woordspelingen verzinnen gaat vanzelf. De laatste tijd schrijf ik ook wel korte stukken proza. Hier.' Hij reikt een ordner aan, uitpuilend van teksten. Het heet 'Kees Stip Geen Punt'. Daarin haalt Stip onder andere herinneringen op. Uit Spanje bijvoorbeeld, waar Stip en zijn vrouw van 1970 tot 1989 woonden. De hond Mollypop komt er vandaan. Het was een wilde hond. Een buurvrouw viste hem uit een zwembad; half

'Ik ben geen moralist'

verzopen. Het dier is al vijftien jaar bij Stip en sjokt achter hem aan naar de keuken en weer terug.

In Spanje bleef hij in het Nederlands schrijven. In zijn gedicht *De Stier* fantaseert een stier dat hij de torero op de horens neemt en een oor afsnijdt. Stip heeft nooit een stieregevecht bezocht. 'Nee, o nee, dat zou ik vreselijk vinden.' Over Nederland schreef hij *In den Vreemde*:

'De liefde voor mijn land blijft altijd schrijven/een kind met kikkerpoten, maar het mijne.'

Naar Spanje heeft Stip geen heimwee. Wel naar de tijd, dat zijn vrouw nog leefde. Ze overleed drie jaar geleden. Geluk? Stip glimlacht. 'Toen ik sonnetten schreef, borrelde wel eens zomaar een wijsheid naar boven, in *Het Geluk* gebeurde dat. 'Geluk, geluk, dat waren alle dagen dat ik op het geluk heb mogen jagen.'

met Kees Stip

Milieuforie

Het milieu wordt langzaam weer leuk. Van meidoornen ruik ik de reuk. Van klapprozen blozen de bermen. Ik popel om ze te beschermen en krab me al van de miljeuk.

Zeppelin terug?

Een dame woonachtig te Meppel hing horizontaal aan een peppel. Ze zei: 'Ik heet Lien, en u ziet het misschien: zo lijk ik het meest op een Zeppel.'

File

Het gaat me weer veel te bedaad. Ik zie er geen kop aan of staart. Met zoveel PK's heb ik recht dat ik raas. Mijn rijbewijs voor een echt paard!

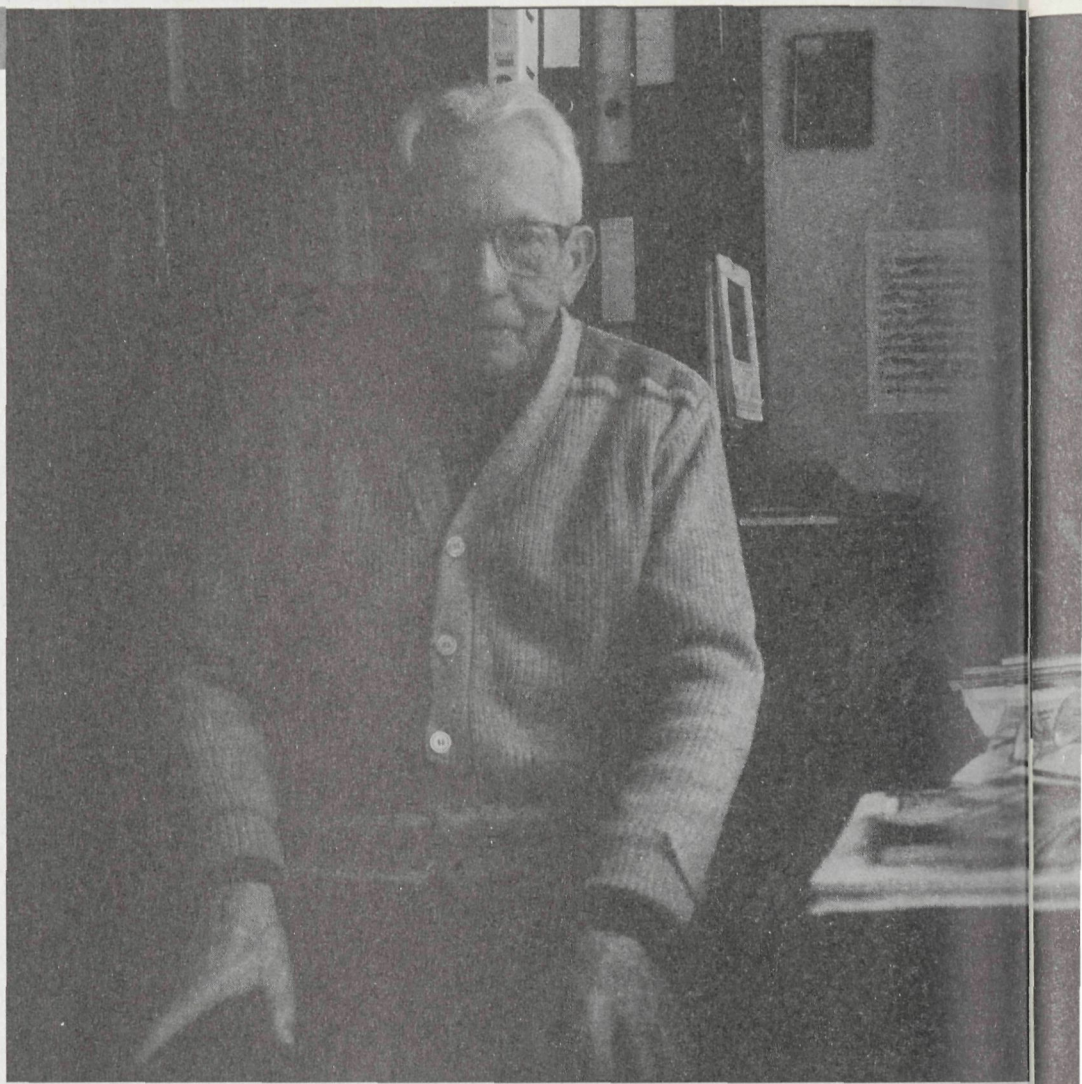
Streekonomisch

Wie de buil op mijn voorhoofd ontwaarde zag hoe zuinig ik voedsel vergaarde. Want die appel viel - bam! - toen ik onder hem kwam, wat mij veel aan transportkosten spaarde.

Sluip...wesp!

Doe nooit met vergif iets fataals. Wij kunnen iets zo geniaals als beestjes opleiden elkaar te bestrijden. Er zijn nog genoeg generaals.

Je neemt de boemel uit Groningen naar Winschoten, dan de bus naar Vlagtwedde, daar overstappen op lijn 26 naar Laude, bij Sellingen. Even voorbij Laude uitstappen. Dan nog twintig minuten lopen naar het huis van Kees Stip. 'Misschien haal ik je op van de bushalte', zegt Stip door de telefoon. Zou hij er zijn? Hij is er. De 82-jarige dichter ziet er twintig jaar jonger uit. We rijden naar zijn boerderijtje in Oost-Groningen. Vier ganzen gaffen ons welkom. 'Dat is Gakkelijentje', wijst Stip, 'de baas van het stel. De enige die in de vijver mag zwemmen; de andere doen dat niet. Het zijn grappige dieren, al voel ik het wel aan mijn vingers als Gakkelijentje uit mijn hand eet.'

KOOS DIJKSTERHUIS

Binnengekomen met Stip

16 – 'Mijn gedichten gaan ergens over'

Kees Stip heeft iets met dieren. Tot voor kort hield hij drie pony's, die van ouderdom stierven. In huis scharrelen poes en hond. Een raam geeft zicht op de plek waar Stip lekkernijen neerlegt voor fazanten, geelgorzen, ringmussen en ander gevogelte. Van Stips gedichten zijn de dierenverzen het bekendst. Korte, komische, kunstig rijmende gedichten vol woordspelingen. Hij schreef er duizenden, over nat konijn of axolotl, glimworm of twee zalmen.

In het sonnet *Beroepen* schrijft Stip: 'Ze vroegen altijd wat ik worden wilde/ .../ Werken was iets waar ik oprecht van rilde/ .../ In dat geval, .../ moet je je voegen bij het schrijversgilde.'

Schrijft Stip uit luiheid? 'Taal', vertelt hij, 'heeft mij altijd geboid. Ik heb een tijdje klassieke letteren gestudeerd. Later stapte ik over naar Germaanse talen. Leraar worden leek me niets. Schrijven daarentegen ging me aardig af. In de oorlog, ondergedoken op het platteland, schreef ik *Dieuwertje Diekema*, een parodie op *Mária Lécina* van Werumeus Buning. *Dieuwertje Diekema* werd (gestencild) een ondergronds succes. De parodie werd bekender dan het origineel.'

Prachtig ding

Stip schreef het jaaroverzicht 1950 van het Polygoon journaal. De hoofdredacteur van de Volkskrant las het en vroeg hem stukjes voor de krant. Dat was het begin van de

dierenverzen. Ook schreef hij voor Elsevier, het Nieuwsblad van het Noorden en de NRC. Reclamekreten horen tot zijn oeuvre, alsmede cabarettteksten. Stip werkte mee aan teksten van Fons Jansen, bedacht grappen voor Wim Kan, schreef een smartlap voor Martine Bijl. Geen sprake van luiheid. 'Ik had zoveel klussen. Twaalf uur besteedde ik per dag aan twaalf verschillende dingen. Voor *Beter met Max*, het tijdschrift van Max Tailleur schreef ik korte verhaaltjes, beetje Carmiggelt-achtig. Maar mijn sterkste punt was rijmen. Eerst dierenverzen, later ook sonnetten. Herman van Veen zingt twee sonnetten van mij, *De Poppenkast* en *Verliefd*; dat levert af en toe nog wat royalty's op.' Begin jaren '80 schreef Stip iedere dag een

met Kees Stip

Milieuforie

Het milieu wordt langzaam weer leuk.
Van meidoornen ruik ik de reuk.
Van klaprozen blozen de bermen.
Ik popel om ze te beschermen
en krab me al van de miljeuk.

Zeppelin terug?

Een dame woonachtig te Meppel
hing horizontaal aan een peppel.
Ze zei: 'Ik heet Lien,
en u ziet het misschien:
zo lijkt ik het meest op een Zeppel.'

File

Het gaat me weer veel te bedaard.
Ik zie er geen kop aan of staart.
Met zoveel PK's
heb ik recht dat ik raas.
Mijn rijbewijs voor een echt paard!

Streekonomisch

Wie de buil op mijn voorhoofd ontwaarde
zag hoe zuinig ik voedsel vergaarde.
Want die appel viel - bam! -
toen ik onder hem kwam,
wat mij veel aan transportkosten spaarde.

Sluip...wesp!

Doe nooit met vergif iets fataals.
Wij kunnen iets zo geniaals
als beestjes opleiden
elkaar te bestrijden.
Er zijn nog genoeg generaals.

FOTO: DE KLEINE AARDE

lachen zolang het kan! Humor is lachen in een leeuw,' zoals Stip ons leert in *Op een spreekw.*

Stip: 'Met mijn lichte verzen kan ik wellicht de boodschap van De Kleine Aarde verluchten. Mijn gedichten gaan beslist ergens over. Maar ik bewaar altijd afstand. Via de humor kom ik uit bij een moraal, maar ik ben geen moralist.'

'Ik heb een strakke vorm nodig om mijn boodschap in te gieten, met rijm. In de jaren '80 schreef ik Perzische kwatrijnen in de NRC, vierregelige verzen waarvan de derde regel niet rijmt. Die gingen vaak over bewapening en koude oorlog. Ik heb voor dit tijdschrift gekozen voor lime-ricks.'

Het Geluk

'Woordspelingen verzinnen gaat vanzelf. De laatste tijd schrijf ik ook wel korte stukken proza. Hier.' Hij reikt een ordner aan, uitpuilend van teksten. Het heet 'Kees Stip Geen Punt'. Daarin haalt Stip onder andere herinneringen op. Uit Spanje bijvoorbeeld, waar Stip en zijn vrouw van 1970 tot 1989 woonden. De hond Mollypop komt er vandaan. Het was een wilde hond. Een buurvrouw viste hem uit een zwembad; half

'Ik ben geen moralist'

verzopen. Het dier is al vijftien jaar bij Stip en sjokt achter hem aan naar de keuken en weer terug.

In Spanje bleef hij in het Nederlands schrijven. In zijn gedicht *De Stier* fantaseert een stier dat hij de torero op de horens neemt en een oor afsnijdt. Stip heeft nooit een stieregevecht bezocht. 'Nee, o nee, dat zou ik vreselijk vinden.'

Over Nederland schreef hij *In den Vreemde*:

'De liefde voor mijn land blijft altijd schrijven/een kind met kikkerpoten, maar het mijne.'

Naar Spanje heeft Stip geen heimwee. Wel naar de tijd, dat zijn vrouw nog leefde. Ze overleed drie jaar geleden. Geluk? Stip glimlacht. 'Toen ik sonnetten schreef, borrelde wel eens zomaar een wijsheid naar boven. In *Het Geluk* gebeurde dat.

'Geluk, geluk, dat waren alle dagen dat ik op het geluk heb mogen jagen.'

sonnet. 's Morgens liet hij de hond uit; een wandeling van een uur. Weer thuis schreef hij het sonnet. Er zitten juweeltjes bij. Zeepbellen bijvoorbeeld. Het laatste couplet:

*'Wat er het laatst hangt is een bel geluk.
In tere kleuren drijven wolken, bomen,
langs ijle lucht. Van zulke stof zijn dromen,
en ook de aarde. Stoot hem maar niet stuk.
Later zegt iemand: "Wat een prachtig ding
moet het geweest zijn toen het er nog hing".'*

'Ik besef', zegt Stip, 'al lang dat we in honderd jaar aan het opstoken zijn, wat in miljoenen jaren is gevormd. We staan voor de ondergang, dat is duidelijk. Maar daar moet je niet over jammeren. *Die Lage ist hoffnungslos aber nicht ernst.* We moeten

Het beste composttoilet is nog niet uitgevonden

18 — Niets leek beter binnen de kringloopgedachte te passen dan het composttoilet. Maar de kringloopgedachte is nu integraal ketenbeheer geworden en kleinschaligheid is niet langer heilig. Hoe staat met de ontwikkeling van het composttoilet? Voldoet de milieuvriendelijke poepdoos aan de moderne eisen?

MICHEL POST

Clivus Multrum heeft z'n concept sinds enkele jaren totaal omgegooid. Van een mankement is een nieuw werkingsprincipe gemaakt. Oorspronkelijk mocht er geen vocht onderin de container blijven staan. Overal melden gebruikers echter dat dat wel gebeurt. Tegenwoordig plaats Clivus in de container een sproei-installatie. Gebruikers kunnen ook kiezen voor aansluiting op een spoeltoilet. Het overtollig vocht met daarin een groot deel van de voedingstoffen loopt automatisch naar tuin, grijswaterzuivering of riool en heet nu het belangrijkste eindprodukt te zijn. Vliegen ruimen nu het veld en de hellende bodem is verdwenen omdat de compost daar niet vanaf wilde glijden. Nog steeds is het nodig de container in een kelder of grote put te plaatsen.

Inpassing is erg duur.

Kluwen

Aan de Compact Composteur, het systeem van de Twaalf Ambachten, is de laatste jaren niet veel meer gesleuteld. Goed nieuws is dat niet. Het lijkt erop dat Sietz Leeftang het systeem stilzwijgend heeft afgeschaft: er is geen promotie meer. Ingenieuze kantelsystemen, tussenschotten, drainagebuizen en roermechanismen ten spijt: een weggrottend mengsel van poep, urine, stro en toiletpapier blijkt zich te gedragen als een kluwen die steeds weer plakkeriger, klonteriger, droger of natter is dan de ontwerpers zich hadden voorgesteld.

De Compact Composteur wordt alleen nog geschikt geacht voor de echte freaks. Grijs en zwart water worden

niet meer gescheiden, maar komen via de aloude septic-tank in een rietmoerasje: het helofytenfilter. Het gezuiverde water gaat de tweede ronde in bij toiletspoelingen. Een mooi kringloopstelsel dat inmiddels op tientallen plaatsen bij boerderijen en afgelegen woonhuizen prima werkt. Er zijn geen vliegen, er is weinig onderhoud, en de waterbesparing voor toiletspoeling is honderd procent. Helaas is er geen compost. Maar er is natuurlijk nog de mini-composteur van Bureau Ecotad. Dit systeem is in iedere toiletruimte inpasbaar, zij het dat de vloer zo'n veertig centimeter omhoog komt. Tegen de verwachting in functioneren de drie toiletten van dit type bij Het Groene Dak in Utrecht redelijk tot goed. Eerst was er wel vliegenoverlast, maar dat stabiliseert zich op dezelfde manier als bij de Multrums. Ook verloopt de compostering goed, ondanks de kleine bak. Nadelen is dat het systeem snel overbelast is, een doe-het-zelf uiterlijk heeft. De prijs ligt vrij hoog. Verder ontsnapt er voor stadse mensen nog altijd wat te veel boerderijlucht.

Het composttoilet is nog niet optimaal. Er zijn op dit moment in Nederland hooguit 45 werkende toiletten. Meer onderzoek zou de ontwikkeling ten goede komen. Minstens zo belangrijk is een kritische opstelling van producenten of importeurs. Mankementen worden dikwijls pas onderkend nadat de oplossing er is gevonden.

Adressen:

Clivus Multrum: Van der Vlucht Installaties, 030-2541542 (ook helofytenfilters). **Minicomposteur:** Raymond Dufour 023-5292735 en Vincent Geurts 013-5078373

Compact Composteur uit PE Willem Faber 050-5775764 **Helofytenfilter:** Bureau Ecofyt 04242-85036

Winterkou bewaren biedt uitkomst in warme zomer

Steeds meer bedrijven maken gebruik van de techniek om winterkou te bewaren voor koeling in de zomer. Een schets van een stormachtige ontwikkeling.

RIJKERT KNOPPERS

'Alle beetjes helpen' moeten de ontwerpers van het nieuwe hoofdkantoor van N.V. Luchthaven Schiphol bedacht hebben. Het gebouw maakt gebruik van een opslagsysteem om kou te bewaren. In de zomer, als er vraag naar koeling is, pompt een installatie koud grondwater omhoog uit twee putten van ongeveer honderd meter diep. Het opgepompte water stroomt door een warmtewisselaar en koelt de airconditioninginstallatie. De koelcapaciteit bedraagt 2500 kW, de maximale wateraanvoer is 215 kubieke meter per uur. Na gebruik verdwijnt het water in een tweede put. De airconditioning verbruikt zo'n zestig procent minder energie. Het bewaren van koud grondwater is een veelbelovende manier om energie te besparen. Het betreft een ongecompliceerde techniek, met als groot voordeel dat er geen koelmiddelen als cfk's en hfk's aan te pas komen die de ozonlaag kunnen aantasten. Het Jaarbeursgebouw in Utrecht, het Rijksmuseum te

Amsterdam, een champignonkweker in Gastel en een winkelcentrum in Eindhoven, maken inmiddels gebruik van deze mogelijkheid. 'De belangstelling voor koude-opslag is groot,' beaamt ir. G.J. van Mourik, vanuit de Nederlandse Onderneming voor Energie en Milieu (Novem) betrokken bij deze ontwikkeling. 'En dat terwijl er momenteel geen enkele vorm van subsidie aan te pas komt.' Vooral voor nutsgebouwen is de toepassing geschikt, maar ook tuinbouwbedrijven zien er brood in.

Geen subsidie

De Nederlandse overheid wil dat de vorm van energiebesparing tegen het jaar 2000 zonder subsidie op de markt verkrijgbaar is. Momenteel bemoeit de overheid zich er nog enigszins mee. De techniek wordt gepromoot, terwijl er wel subsidie verleend wordt in het geval er technische problemen met een installatie zijn. Van Mourik: 'We willen voorkomen dat we dezelfde fout maken als met de introductie van HR-ketels. In

ILLUSTRATE ANNEKE HELFRICH

*Het Jaarbeursgebouw,
het Rijksmuseum en
een winkelcentrum in
Eindhoven maken
gebruik van deze
mogelijkheid*

het begin vertoonden hoog rendements-ketels relatief veel technische mankementen. Dat gaf de toepassing geen goede naam en bezorgde de introductie onnodige achterstand.' In sommige gevallen vindt naast opslag van kou ook warmte-opslag plaats. Het opgepompte koude water gaat na gebruik weer terug de bodem in. Het gebruikte water is relatief warm, zodat de warmte daarvan 's winters voor verwarming gebruikt kan worden. Het gebouw aan aanbouw van verzekeringsmaatschappij

Zwitserleven in Amstelveen is uitgerust met het systeem. De warme lucht van zo'n 16, 17 graden Celsius verdwijnt 's zomers in een put. 's Winters wordt de lucht opgepompt, waarna een warmtepomp de temperatuur opkrikt tot 35, 40 graden Celsius. Technisch is het geen enkel probleem, maar volgens Van Mourik is het systeem nogal duur en heeft het een te lange terugverdientijd om commercieel aantrekkelijk te zijn.

Dat het technisch gezien om een waardevolle techniek gaat bewijst een project in de provincie Groningen. Van een honderdtal woningen gaat door zonnecollectoren opgewarmd water de bodem in. Van Mourik: 'Het project bestaat zeker een jaar of tien. Het is een duur experiment, dat wel, maar het werkt uitstekend.'

Raadgevers

Raadgevers geven gratis advies. Wie met een probleem zit, kan contact met hen opnemen. Houd er rekening mee dat de raadgevers dit werk in hun vrije tijd doen. Neem dus een paar spelregels in acht.

- **Sluit een postzegel voor antwoord bij, als u een schriftelijke reactie verwacht.**
- **Wilt u een raadgever bezoeken, bel of schrijf dan van tevoren. Nieuwe raadgevers zijn welkom!**

Apparaten en machines

- **Graanmolens** Dirk van Haren Noman, Beukstraat 15, B 3920 Lommel, België. Tel. 011-544475.
- **Graanmolens** Anshar van der Wielen, Hilversumstraat 98, 643 DL Arnhem. Tel. 026-3812320. Voor muesliwalsen, huisbakkers, hooikisten, zuurkoolpotten en -messen en groenten-, vruchten- en kruidendrogers.
- **Machinebouw**, Jan de Jong, IJsselkade 16, 3401 RC IJsselstein. Tel. 030-6885328. Fax 030-6870487. Voor advies en bouw van moderne apparaten op levensmiddelengebied: maalmachines, snijmachines en dergelijke (voor levensmiddelensector en particulieren).

Dieren

- **Dierengezondheidszorg** L. F. Mol, Grote Molenstraat 8, 5271 VW St. Michielsgestel. Tel. 073-6523400. Alleen voor advies.
- **Ecologische (klein-) veehouderij** Henk de Mink, Oudendijk 6, 3291 LN Strijen. Tel. 078-6743418. Ook advies over veevoerproductie en graslandonderhoud.

Energie

- **Biogas installaties Frits Ogg**, Postbus 244, 6500 AE Nijmegen. Tel. 024-3565588.
- **Elektriciteit**, accu's, windenergie, energiebesparing Ing. Hendrik Venema, Kraayenbergstraat 23, 8051 XL Hattem. Tel. 038-4445643.
- **Besparing en techniek** Jos van Doorn, Balsenienlaan 26, 5582 AD Waalre. Tel. 040-2216383.
- **Zon en wind Organisatie** voor Duurzame Energie (ODE), Biltstraat 110, Postbus 750, 3500 AT Utrecht. Tel. 030-2734422.

Groente, fruit en tuin

- **Fruit- en groenteteelt** J. W. J. Van de Werken, Steenweg 76, 5301 HN Zaltbommel.
- **Milieuvriendelijk tuinieren** Bezoekerscentrum De Kleine Aarde, Het

Klaver blad I, Bostel (1 mei tot 1 oktober elke dag geopend van 11.00 tot 17.00 uur). Tel. 0411-684921.

- **Biologisch tuinieren** Advies over groenbesteders, gewasbescherming en fruitteelt. Rik Dedapper, COVOBIT, Plaatsbeek 11, B 9660 Everbeek (Bladel), België. Voor liefhebbers, jeugd en beroeps.
- **Verzorging van fruitbomen**, speciaal hoogstam J. Teunissen, Wilhelminasingel 137, 6001 GS Weert.
- **Struik- en houtgewassencompost** Proefwerf van Comité Jean Pain, Frederik Vandenbrande, Hof ter Winkelen, 25 Holle. Eikstraat, B-1840 Londerzeel, België. Tel. 052-300166. Fax 02-2150021. Eerste zaterdag van elke maand gratis rondleiding.

- **Wilde tuinen** R. Osinga, Master Fopmawei 22, 9023 AJ Jorwerd.
- **Bodembedekking** Dirk Prins, Asterstraat 3, 3911 WE Rhenen. Tel. 0317-614282 (ook toepassing van inheemse kruidachtige planten in plantsoen, heemtuin en wilde tuin).
- **Paddestoelen** Paddestoelenmuseum, Stichting Onderwijs en Milieu, Kroonstraat 1, 6511 DV Nijmegen.
- **Biologische Landbouw Dienst Landbouwvoorlichting**, afd. Biologische Landbouw, De Helling 15, 251 GH Dronten, tel. 0321-380007 of 03210-18225 (administratie), fax 03210-18550.

Bouwen en wonen

- **Vereniging voor Integrale Biologische Architectuur (VI-BA)**, Veemarktkade 8-B4, 5222 AE Den Bosch. Tel. 073-6216943.
- **De Kleine Aarde**, Harrie Perebooms, tel. 0411-684921 (ma. van 9.00 tot 12.30 uur).
- **Nederlands Instituut voor Bouwbiologie en Ecologie (Nibe)**, Postbus 229, 1400 AE Bussum, tel. 02159-48233. Van maandag tot en met donderdag van 9.00 tot 10.00 uur gratis telefonisch spreekuur voor korte vragen op het gebied van bouwen, milieu en gezondheid.
- **Timmerwerken** Vof Varne, Postbus 5093, 1380 GB Weesp. (Varend timmerbedrijf).
- **Verca bv**, Postbus 1780, 8901 CB Leeuwarden. Tel. 058-26754455 (tot 17.00 u.) 05115-42070 (na 17.00 u.). Voor vragen op het gebied van vocht- en zwam problemen in woningen en advies voor milieuvriendelijke oplossingen.

Milieu

- **Leidse Rechtswinkel**, tel. 071-5141516 (telefonische spreekuren op di. van 18.30 tot 20.30 u. en do. van 14.00 tot 16.00 u.).
- **Milieurechtswinkel Amsterdam**, tel. 020-6233049 (telefo-

nische en inloop spreekuren op di. van 18.00 tot 20.00 u. en do. van 14.00 tot 17.00 u.).

Milieurechtswinkel

Rotterdam, tel. 010-4049668 (iedere di. telefonisch spreekuur van 10.00 tot 12.00 u.).

- **Milieutelefoon**, 020-6262620. Ma. t/m vr. van 9.00 tot 14.00 uur.

Promotie en public relations

- Lidy Spannenburg, J.D. Huijbersstraat 2, 7412 JR Deventer. Tel. 0570-612679. Voor promotie(planning) en pr-activiteiten/adviezen t.b.v. ideële organisaties.

Rietdekkers

- Grietines Harms, Balloerstraat 7, 9451 AK Rolde. Tel. 0592-242800.

Spinnen, weven en verven

- Nelly Hanssen-Jonkhout, Etzenraderstraat 33, 6454 AP Jabeek. Tel. 046-4425177.
- Mies Bouwmeester, Herengracht 14, 1441 EW Purmerend. Tel. 0299-423774. Voor les

en adviezen op textielgebied in binnen- en buitenland.

- Ineke Visser, Lekdijk 82, 2865 LE Ammerstol. Tel. 0182-352913.

Voeding

- **Adviseur natuervoeding** Wil Schulte, Franseweg 102, 3921 DK Elst. Tel. 0318-471618.
- **Ecologische voeding** De Kleine Aarde, Anneloe Rijpkema, ma., di., wo., vr. ochtend, tel. 0411-684921.

Zuivel, sap, wijn en bier

- **Geitekaas** G. J. van Diemen, Mr. J.B. Kanweg 99, 9439 TE Witteveen. Tel. 0593-552415.
- **Wijn en bier maken** Souplesse Import Gennep, Brabantweg 5a, 6591 HV Gennep.
- Wijnrij Riet Beijer, Koninginnelaan 32, 3762 DE Soest. Tel. 035-6020979.
- Sap Anshar van der Wielen (zie voor adres en telefoonnummer Apparaten en machines). Voor gespecialiseerde adviezen over tarwegras en vruchtesap.

Bouwen met leem en stobalen

Hoe professioneel Nederlandse leembouwers zijn, laten we maar even in het midden. In De Kleine Aarde zijn de meningen hierover nu wel uiteengezet. Het blijft echter een feit dat er mensen zijn, die zich volledig aan leem, ons oudste bouw materiaal, hebben overgegeven en er alles van af weten. De Geldropper Sjaap Holst bijvoorbeeld, die met zijn internationale leembouwgroep *Terramorpho* stevig aan de weg timmert. Zijn basiscursussen over leembouw zijn helder en praktisch. Wie het leuk vindt, kan via Holst zelfs de mogelijkheid krijgen om een stage te lopen bij een leembouwproject. In mei en juni organiseert hij in het lemen projecthuis Het Groene Dak in Utrecht een vierdaagse cursus, inclusief een excursie. Geïnteresseerden kunnen zich tot 4 mei a.s. aanmelden. Minder bekend dan leembouw is de bouwtechniek met stoba-

len, waaraan overigens ook leem te pas komt. In de Verenigde Staten is deze techniek wijd en zijd bekend. Daar werd ook de stobalenpers uitgevonden, die het mogelijk maakte om met het bewuste materiaal huizen, kerken en schuren te bouwen. Tijdens de jaren tachtig is de stobalentechniek herontdekt. Reden? De materiaalkosten zijn bijzonder laag en esthetisch gezien zijn stobalen huizen een lust voor het oog. Speciaal over de stobalen schuur heeft Harald Wedig, specialist in permacultuur, een workshop in de aanbieding. Plaats en data: Swalmen, van 27 tot en met 28 april. **Sjaap Holst, tel. 040-2863793. Harald Wedig, tel. 0475-503325.**

MILIEUCLUB RIO ZET ALMELO AAN DENKEN

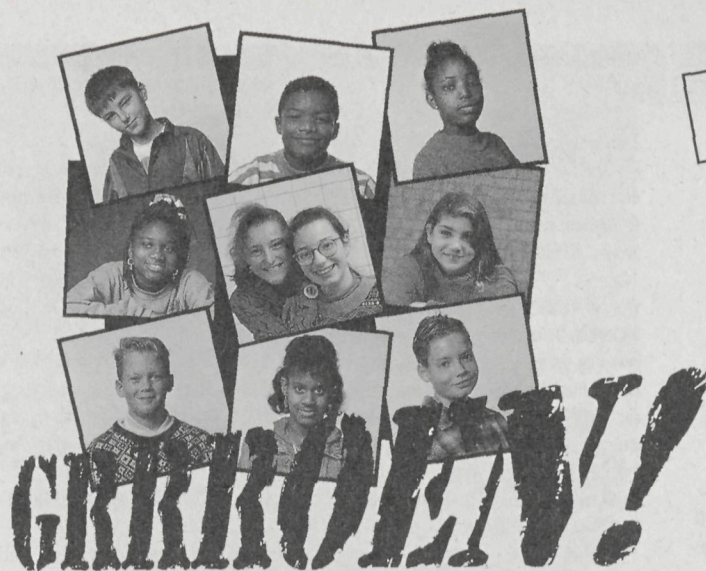
Jongerenmilieuclub Rio schudt Almelo wakker. Bij McDonald's vertelde Rio het fast-foodpubliek over de Wereldburger, de vegetarische hamburger. De baas van McDonald's greep niet in. Rio-lid Vincent Brummelhuis: 'We hebben een weekend folders met Wereldburger-recepten uitgedeeld. De Twentse Courant schreef over een 'beperkt' succes, terwijl we minstens tachtig folders uitdeelden. Brummelhuis had Wereldburgers gebakken om te laten proeven. 'Die hebben we zelf opgegeten, want eigenlijk konden we zo n actie bij McDonald's niet maken.'

Agressief

Rio is bezig Almelo zover te krijgen dat het zich aan de milieu-afspraken houdt, die in 1992 in Rio de Janeiro zijn gemaakt. Almelo heeft nog niets met die afspraken gedaan. De burgemeester kent ze niet eens! Daarom gaan wij zelf nota's schrijven, bijvoorbeeld over katoenen luiers. In Almelo worden elk jaar 250 baby's geboren. Elke baby poept veertig wegwerpluiers per week onder. Vermeignigvuldig dat en je krijgt jaarlijks een half miljoen luiers in het milieu, alleen al in Almelo.'

Vincent Brummelhuis werd in de Twentse Courant afgeschilderd als één van Almelo's meest agressieve woordvoerders. Een lachertje, vindt hij. Ach, Almelo is klein. Iedereen kent iedereen. Dan laaien de emoties sneller op. Ik kom gewoon op voor het milieu. Rio heeft slechts vier leden. De meeste jongeren zitten in een ander wereldje: RTL4, bier, geld en toekomst, aldus de activist.

Rio, postbus 416, 7600 AK, Almelo. Tel. 0546-824153.

ESTHER BRULS EN KOOS DIJKSTERHUIS

SPANNING EN EMOTIE BIJ QUIZ

Basisscholen kunnen meedoen aan het project De wereld rond afval de wereld rond. De klas krijgt een leskist van het LSO. Daarin zitten werkbladen en voorbeelden van verschillende soorten grondstoffen, zoals bauxiet, katoen en rubber. Er zit ook speelgoed in de kist, gemaakt van afval. Verder zitten er dia's in en een video-band over een rubbertapper in Nicaragua.

Na een les met de leskist is het leuk om een vervolgproject te doen. Bijvoorbeeld een mondiale speurtocht of de 'één-Wereld-Quiz', een milieuvriendelijke strijd op de manier van ren-je-rot. Of liever gezegd: ren-je-wijs.

De Fiepkoolmanschool uit Spijk kreeg de leskist en deed mee aan de quiz. De kinderen van groep 7 en 8 stuurden **GRRROEN!** er prachtige brieven over! 'Op een dag kregen we een kist in de klas', schrijft Ivar Kappen. 'Daarin zaten een katapult, een zelfgemaakt autootje en een helm van papier' (Manon Bos). 'Spanning en emotie bij quiz', formuleert Peter Heun journalistiek. 'Er waren 3 vakken: A, B en C. Daar moesten we heen rennen', vertelt Sharon de Wit. 'Als je een vraag goed had, kon je een aardappel in de emmer doen', schrijven de meesten. Bernard Noordhuis vond de dia's leuk over 'hoe ze rubber uit de boom haalden'. Sebina Heun vond de quiz moeilijk, 'maar wij zijn wel derde geworden'. Behalve leuk is het project ook leerzaam. Manon Bos: 'Ons afval wordt gewoon weggegooid. Bij hen (in Nicaragua/EB) is er ook wel afval, maar zij maken er andere spullen van zoals slippers.' Denise Boeken schreef: 'Het gaf je echt het gevoel dat je moet helpen.' Ook Menke, Marjan, Linda, Sandra, René, Andrea, Marten, Sebina, Sander en Nathan hebben een vlotte pen.

Wil jij met je school ook meedoen aan **De wereld rond afval de wereld rond**? Of wil je meer weten? Bel dan het Landelijk Servicebureau Ontwikkelingseducatie (LSO), 020- 6204815.

RECEPT

Muis in de vla

Nodig:

- 1 peer
- 2 dropslierten
- 4 krenten
- 2 koppen vla

Klaarzetten:

- keukenmesje
- theelepel
- 2 dessertborden
- 2 lepels

Schil de peer en snijd hem in 2 helften. ☐ Haal het klokhuus eruit met een theelepel ☐ Steek de dropslierten in de onderkant van de halve peren ☐ Druk de krenten op de plaats van de ogen ☐ Schenk de vla in de borden ☐ Leg de 'muis' op de rand van het bord, met z'n snuit in de pudding.

POSiTief

DE KLEINE KOK

Ik heb gekookt uit De Kleine Kok. De Risotto (blz. 26) smaakte goed bij Chili sin carne (in het recept staat blz. 29, maar het staat op blz. 30!!!) en daarbij heb ik een Fleurige salade gemaakt, blz. 35. Als toetje Muis in de vla, blz. 38. Ik vond het makkelijk te begrijpen en het is niet zo heel moeilijk te koken. Alleen heb ik wat aan de recepten veranderd, omdat bij de fleurige salade sommige dingen nu niet te krijgen zijn. Het was leuk om te doen en ik zou het best nog een keer willen doen, maar niet te vaak! Ik vond wat ik gekookt had wel lekker, maar ik weet niet of er vieze dingen in staan, want ik heb natuurlijk niet alles gekookt. De tekeningen zijn leuk en duidelijk! Roos d'Hont, 12 jaar (bijna 13)

REGELADVERTENTIES

Tarief: t/m 20 woorden f 40,-/Bf 800. Daarboven f 2,-/Bf 40 per woord. Maximaal 50 woorden. Voor brieven onder nummer f 7,50/Bf 150 extra. Bewijsnummer f 10,-/Bf 200 extra, incl. verzendkosten. Prijzen incl. BTW. Stuur uw tekst op papier of fax, liefst getypt. U krijgt een acceptgiro toegestuurd. De redactie behoudt zich het recht voor advertenties niet te plaatsen. Regeladvertenties voor het Zomernummer moeten uiterlijk 1 mei binnen zijn!

TE KOOP

Brede grenen VLOERDELEN 16, 19 of 21 cm. breed f 35,-/m incl. BTW. Kamerdroog evt. breder en in eiken. Bax, Terheijden, 076 5932188.

UNIEK AANBOD. Midden in wijnberg in Zuid Luxemburg, klein vakantiechalet op 1000m eigen grond, veel vruchtbomen, uitzicht op de Moezel en Duitsland, nabij waterbronnen. Vaste prijs f49.950,-. 072 5746809

HOUTKACHEL Jotul no 9, kleur zwart. Geschikt voor ruimte vanaf 40 m2. In prima staat. Prijs f 500,-. 0184 601791, na 19.00.

AGA's leverbaar van volledig nagekeken tot geheel opnieuw geëmailleerd. Tevens voor onderhoud, reparatie en ombouw naar olie, gas of propaan. 0223 521981.

SPEKSTEENKACHELS en zelfbouw tegelkachel van Piet de Vries voor gezond, schoon en zuinig hout stoken. 0599 324229, Sellingen, Groningen.

Ambachtelijk gemetselde fornuizen, finovens, saunakachel, warmtemuren en speksteenkachels. Kunstig en zinnig. **KLUSSENKUNSTEN.** Roland Voppel 0547-351270.

GEZOCHT

41-jarige student Bhakti Yoga zoekt WOON-

RUIMTE in Amsterdam tot f600,-. Tel: 0598 320084

Zuid Spanje; huis en werkplaats/atelier 18 km van zee. Wie wil voor een aantal maanden **MEDEBEWONER(s)** zijn. Huur gedeeltelijk te voldoen in onderhoud tuin/woning. Br.o.nr. RA9602G

Wie wil vanaf 1 mei '96 meehelpen op ons Biologisch-Dynamisch groentebedrijf? Kost en inwoning gratis, vergoeding in overleg. Doel: helpen met alle voorkomende werkzaamheden op het land en met de dieren, en met onze groep een goed seizoen te hebben. Ervaring is niet echt vereist. Meta Terpstra en Willem Hoogsteen. De Hippolytushoeve, Slootdorp. 0227 602486

Enthousiaste **WOONGROEPKANDIDAAT** in W-Groningen. De groep bestaat uit 7 volwassenaan en 4 kinderen, met (hout)werkplaats, biologische moestuin en verhuur groepsaccommodatie. Voorkeur gaat uit naar handig man. Info: 0594-658357.

Welk **MILIEUBEWUST PAAR** (+50) wil met ons, lesbiërs stel met groene vingers en creatieve geest, een boerderij oid kopen om buiten te kunnen wonen? 0517 579470.

TE HUUR/VAKANTIE

BOERENWONING te huur met grote tuin in vallei van de rivier Lot, mooi uitzicht en veel natuur. District Aveyron, Frankrijk. Info 071 5321082.

2 **BERGHUISJES** te huur in Valdres, 200 km tnw van Oslo. Prachtige ligging (bergen en meren). Primitief, maar gezellig. Prijs f250,- per week, Yvonne Tonnaer, 2960 RN Tel. 0047613435569.

Van april-oktober. Oud **VISSERSHUISJE** in Paesens (Fr) aan het wad, bij het Lauwersmeer. Ouderwets ingericht voor 6 personen. Van alle gemakken voorzien f500,- per week 0226 394308.

Wandelen op groen **SAMOS**, Griekenland, Villa Kambos, een landelijk gelegen hotel midden in een mooi en uitgestrekt wandelgebied en toch op loopafstand van het strand. Wijn, olijven en fruit van eigen land, f350,- per week per kamer met ontbijt. Brochure tel. 035 6949584.

VAKANTIE AANGEBODEN op verbouwde boerderij, ca 4 weken in de periode 15 juni tot 25 juli. Alle comfort, vrij gelegen op ca. 3 ha weide, boomgaard en (kleine) b.d. moestuin. Omgeving: rivierengebied de Vijfheerenlanden, onder Utrecht. Fiets-, wandel- en watersportmogelijkheden. Tegenprestatie, verzorgen van huisdieren en tuin. Tel. 0347 351591.

Voor **RUSTZOEKERS** eenvoudig huisje aan

bosrand bij Diever (Dr), zicht op schapenweide, f300,- per week, ook midweek of weekend 0521 593803.

Weidse uitzichten, landweggetjes, geitenkuddes. Rust in de nog onbedorven natuur van Tharn-et-Garonne. Te huur 2 eenvoudige 18e eeuwse **BOERDERIJTJES**, 4-6 pers., vrijstaand, eigen terrein, ruimte en privacy. Vanaf f370,- p.w. Tel. 070 3894356.

BERGPENSION 'le Clou' op 1100 m in het Parc naturel des Volcans Auvergne Frankrijk, voor wandelaars en natuurliefhebbers. Kleinschalig, gezellig adres. Heerlijk eten, al 11 jaar een begrip! Folder 003371470145/010 5918062.

Mini Camping en Appartementen **GELDERSE ACHTERHOEK**. Mooi plekje, fijne fietsomgeving. Als u van rust en ruimte houdt. Silvolde 0315 329728.

MIDDEN-PORTUGAL, wijnstreek Dao; te huur sfeervol huis aan meer. Rustig gelegen, zonne-energie, biologische moestuin, boten, surfplanken, ruimte, comfort; tel 035 6917203.

PLAGGENHUT in Een/ onvergetelijke overnachting/ bedstee/ schouw/ kaars en petroleum verlichting/ vrije ligging in bos/ pompvuurplaats/ van april t/m september/ voor 2 personen/ f60,- per nacht/ mogelijkheid tot ontbijt/ Fam. Nijdam, Hoofdstraat 49, Een/ Tel. 0592 656453.

AGROTOERISME in Italië. Boerenfamilie in Umbrië biedt luxe gastverblijven aan (geen hoogseizoentarieven). Men teelt biologisch en kookt traditioneel. Info 0512 525693

Wie vindt het leuk om 14 dagen in een voormalige **BOERDERIJ** te wonen? Waar? Veluwe rand/IJsselvallei. Wanneer? 2e helft mei. Tegenprestatie; 2 honden verzorgen. Tel 0313 619680 (na 18 uur).

NATURIST CAMPING in Wales, 8 ha wooded valley, tranquility, abundant wild animals, birds, flowers, restaurant sundays and thursdays (vegetarian also). For brochure 0044 1239881227. Stobbs, Rhyd-y-Fantwn, Moylegrove, Cardigan, Wales, SA 43 3BL.

Geniet van rust, ruimte, zon en uitzicht in ons Franse **ZOMERHUIS** (Charente) f395,- per week. Inlichtingen 072 5116120.

Ardèche, Zuid Frankrijk, eenvoudig **BOERENHUIS** in de bergen. Rustieke en bosrijke omgeving. 2-4 personen. Prijs f375,- per week. Tel 0566 651492.

In de **BERGEN** van Gran Canaria een mooi gelegen huisje, vlakbij Spaans dorp. Uniek wandelgebied; palmen, zon, zee en zwemmen. Huur f275,- per week. Inl. 053 4304553.

Logeeradres in **MAASTRICHT** tegen een kleine vergoeding. Genieten van veel bloemen en groen in een huiselijke sfeer. Producten uit eigen keuken. Lid van Vrienden op de Fiets en aanloopadres 'Pieterpatters'. M.v.Stratum, Maastricht, 043 3612715.

Voet van de **CEVENNEN** (omgeving Nîmes) Zuid-Frankrijk. Temidden van natuur en rust, te huur, sfeervolle kamers/appartementen in 16e eeuwse huizen. Uniek wandelgebied. Tevens gelegenheid tot nemen van teken/schilderlessen. Info; Hilde Schneider 026 4433937.

Languedoc, Frankrijk. Milieuvriendelijk privé-terrein (1,5 ha) met elektriciteit en water-voorziening door middel van **ZONNE-ENERGIE**. Centraal gelegen tussen Cevennes en Middellandse Zee. Te huur huis, appartement en 2 caravans. Vanaf f225,- per week. Nederlandse eigenaar het hele jaar aanwezig. Inlichtingen en/of folder, Frankrijk 003367381064 of Nederland 010 4518640.

Egmond aan Zee. Te huur: goed geïsoleerd **VAKANTIEHUISJE**. Niet rokers. Strand, duinen, natuurvoedingswinkel, bushalte 1-5 min. lopen, treintaxi Heiloo. 1 of 2 personen f25,- pppn + toeristenbelasting en vergoeding. 072 5061513.

La Cayette, wandelen langs de Tarn (Zuid Frankrijk) met of zonder cursus. Vanaf f325,- per persoon per week. Info en folder: 013 5436795.

PORTUGAL, 30 km ten zuiden van Portelege; 4,1 ha grond met oud huis en olijfbomen; grenst aan beek, heeft bouwvergunning; mooi gelegen nabij ooievaarsnesten! f84.000,- k.k. Info 043 3614480

T ROOKS-HUUS in t Woold, Achterhoek, app. en kamers voor L+O, veg. maaltijden (evt. ook vlees). Ook geschikt voor groep (met of zonder verz.) tot ong. 18 p. Zeer rustig! Schitterende Natuur! Nabij het Scholte-pad. 't Gehele jaar open! Inl.+folder 0543 564491.

Rustige, kleine camping in bosrijke, nog ongerepte **VOGEZEN**. Wandelen, fietsen, paardrijden. Ook caravans. Tevens appartementen en huizen in nabijgelegen dorp. Nederlandse beheerders. 0355 414079 of 0033 29304447.

EL ASTURCON, voor wandelen in Spanje, onder begeleiding van natuurkenners. 's Zomers in Asturië, Noordwest-Spanje, geschikt voor volwassenen en kinderen. Bergwandelen, kanoën, zwemmen in zee en rivier, planten en dieren bekijken etc. 0294 252585 (ook 's avonds).

(lees verder op pagina 24)

(8)

Agenda 21 op buurtniveau: de natuurlijke volkstuinten in het Duitse stadje Oer Erkenschwick zijn een lusthof. Het complex beschikt zelfs over een ecologische parkeerplaats.

In het Duitse stadje (bij Recklinghausen, niet ver van Frankfurt) is een volkstuin-complex, waar in harmonie met de natuur getuind wordt. Het bestuur van het oorspronkelijk traditionele volkstuincomplex zag in dat vechten tegen de natuur niet het juiste beheer was. Na jarenlange inspanningen streeft men nu tot in de kleinste details een natuurlijk beheer na. Onze steden zouden heel wat leefbaarder zijn als we de principes die in dit volkstuincomplex dagelijkse praktijk zijn, op grote schaal hanteerden. De volkstuinten van Oer Erkenschwick bewijzen dat de Lokale Agenda 21 niet per se een gemeentelijk beleidsdocument is, maar op nog lokaler (buurt)niveau een succes kan zijn. De natuurlijke aanpak wordt meteen duidelijk als je het ingangshek passeert. Klimplanten groeien weelderig over de buitenmuren van het verenigingsgebouw. Men weet hier dat het een mythe is dat die planten schadelijk zijn voor het gebouw. Scheidingsmuurtjes tussen de tuinen zijn gemaakt van los gestapelde stenen, zodat insecten en muurplanten weer

ECOLOGISCH PARKEREN BIJ DE VOLKSTUIN

de kans krijgen om zich daartussen en daarop te vestigen. Om dezelfde reden zijn er afscheidingen gevlochten van takken, zodat voor nog meer diersoorten nest- en eetgelegenheden ontstaan. In een afgelegen hoek, waar men problemen had met ongewenste indringers, vormen steekstruiken een moeilijk te nemen barrière, doeltreffender en veel mooier dan het gebruikelijke prikkeldraad. In holle stenen en oud hout, voorzien van geboorde gaten, vinden hommels en andere dieren een gastvrije nestgelegenheden. Los gestapeld resthout heeft hetzelfde effect. Het openbare tuinmeubilair is gemaakt van natuurlijke materialen. Men aanvaardt dat paddestoelen en schimmels dit meubilair uiteindelijk te lijf gaan. Die zwammen geven overigens de voorkeur aan de rotten-de boomstammen en -stronken, die men

achterlaat om een goed leefklimaat voor de natuurlijke opruiers te bevorderen. Men teelt bijen op het complex, in een gebouwtje dat biologisch gebouwd is. In een vijver probeert de natuurlijke waterloop enigszins te herstellen. Door grondwater onttrekking in de directe omgeving de laatste jaren valt dat niet mee.

Het volkstuinbestuur houdt niet van half werk. Zelfs de parkeerplaats is ecologisch aangelegd. In het besef dat het per definitie niet ecologisch verantwoord is als de tuinbezitters zich met de auto verplaatsen heeft men toch de onvermijdelijkheid van parkeercapaciteit

ingezien. Maar dit terrein moest dan wel zo worden aangelegd dat de inbreuk op de natuur minimaal was. Zo is het aantrekkelijkste parkeerterrein ontstaan dat ik ooit gezien heb. Scheidingswandjes van natuurlijke materialen onttrekken de auto's gedeeltelijk aan het oog en weten het beeld van een troosteloze vlakte te voorkomen. Doordat rondom het parkeerterrein vruchtdragende struiken zijn geplant, waarvan iedereen mag plukken, heeft men zelfs het minst aantrekkelijke element van het complex tot een soort lusthof gemaakt.

Chris Zijdeveld

Regeladvertenties

Ameland-Waddendiamant, verrassend mooi in alle seizoenen, (Wadden)zee, strand, duinen, bos. Kom en geniet in **VAKANTIEHUISJE Nectar**. ****ANWB, 5 pers. en kinderbed, C.V., comfortabel en compleet ingericht. Ook weekend en midweekverhuur. Vanaf f225,-. Natuurvoeding verkrijgbaar via consumentenkring. Tel. 0519 542526.

(Oudere) Jongeren hotel Huis aan de Rots. Sfeervol klein hotel gelegen in het prachtige **GEULDAL**. Ideale plek om te wandelen, fietsen en te genieten van onze gezonde keukens met biologische en ecologische producten (ook vegetarisch). Vanaf f42,50 pppn. In nabijheid van Maastricht en Thermae 2000, Geulhem, Zuid-Limburg 043 6041912.

Zuidwest-FRANKRIJK, Lot, naturalistisch kampeerterrein op oud herdersterrein in eigen vallei (35 ha). Ongerepte natuur, ruimte en rust, kamperfoelie en orchideeën, herten en ruizerd, grotten en wandelroutes. Mas de Nadal, 46330 Sauliac-sur-Cele. Inlichtingen Tel. 0033 65312051/Fax 0033 65312057.

Zeer vrij aan bos/heide en onverharde weg gelegen **BOERDERIJTJE** (5 p.) en woonwagen (4 p) in grensgebied GR./Frl./Dr. 0594 658106.

Heerlijk rustig in Midden-Frankrijk, volledig ingerichte **BUNGALOWTENTEN** en caravans te huur van f360,- tot f715,- per week. Gratis folder 033 4729721.

HUIZEN/BLOKHUTTEN voor alle cultuur- en natuurliefhebbers. Panoramisch, ongerept berglandschap. Vanaf f250,- per week per huis. Katalogus/info ned.spr. fam.: Alida Harskamp 4692 Rysstad, Zuid-Noorwegen. Tel: 0047 37936145 Ref.: Maria Bijl, tel 071 5415977.

Haaren (NB), 6 pers. **RECREATIEVERBLIJF** bestaande uit 2 geschakelde stacaravans in tuin van 1000 m2. De omgeving is landelijk. 's Hertogenbosch en Oisterwijk zijn dichtbij. Er is volop gelegenheid om te fietsen en te wandelen. Vanaf f400,- per week. Inlichtingen 070 3689950.

DORDOGNE. Ik zou graag mijn caravan 2/3

pers. verhuren aan aardige mensen. Tentje erbij mag ook. f195,- per week. Geitenwollen sokken, blote eksterogen of anders geschoeid, van harte welkom. 0033 53074548, na 21.00 uur.

Briançon (FR) Zuidkant hoogalpen **CHALET**, 4-6 pers.; Kampeergelegenheid, veel ruimte, tochten onder leiding, vegetarische maaltijd mogelijk. 070 3863925 of 071 5173110.

Javea, Spanje, te huur sfeervolle 6 persoons **VILLA** met grote besloten tuin, nabij zee, vanaf f900,- per week. Voor informatie: 0343 513603.

Italiaanse Alpen, **LEDROMEER**; vakantiewoning in sfeervolle boerderij in groot weiland, veel bos, schitterend wandelgebied, vanaf f290,- per week. 058 2159154.

Waarom voor een echte doe-vakantie helemaal naar Frankrijk, als op één van de mooiste plekken van Noord-Holland, direct aan de Waddenzee, een avontuurlijke **SCHILDERCURSUS** wordt gegeven? Van 1 t/m 5 juli of van 5 t/m 9 augustus. F600,- all-in. Voor info of folder 0227 512265.

Te huur in **SEVENUM**, L, rustieke appartementen, 2-8 pers., cv, op oude boerderij in bosrijke omgeving. Voldoende recr. mogelijk in omgeving. Eigen natuurtuin met dierenweide en speeltoestellen. Inlichtingen: 077 4672593.

Vakantiedorp i.d. Haute Provence (Frankrijk) bij Foralquier, 80 km ten oosten van Avignon, midden in de natuur, biedt het hele jaar vakantiehuizen voor familie- en groenverblijf (tot 35 pers.) Zelfverzorging, half- of volpension, vergaderruimten, zonneterrassen, huisdieren mogelijk. Paardrijden, fietsen en wandelen. Taalkursussen. Aanvragen; **LES SAISONS**, 0031 92730598, fax 0031 92731818.

Vakantie/Reünie/Workshop, in sfeervol verbouwde boerderij in **DRENTHE** 6 pers appartement ongeveer 14 dagen-multifunctionele ruimten-met of zonder verzorging, vriendelijke prijzen. Folder 0521 592058.

Noord-Limburg: luxe 2-4 pers. **GASTENVERBLIJF** in gezellig, wit woonboerderijtje met rieten dak aan landweg, direct aan de bosrand. Oa: bad/cv/magnetron/vaatwasser/cd/ktv enz. Fantastische fiets en wandelomgeving (fietsen aanwezig). Vrij gebruik schildersatelier. Huisdier in overleg welkom. 0478 546750.

Bungalowpark 'Den en Duin' in Norg (Drenthe) biedt u echte rust en ruimte in onze prachtig gelegen **BOSBUNGALOWS** in een autovrij park. Bel 0592 613164. Wij sturen u graag een folder toe.

Huisje te huur in klein dorp in het grootste **NATUURPARK** van Frankrijk in de Auvergne. In voor- en naseizoenen f375,- per week excl. energie. 0172 217627.

ZUID-FRANKRIJK, Gers, rustige camping, gelegen rondom de oude boerderij met zwembad en meer. Wandelroutes, fietsen, cha-teaus (wijn, armagnac). Dichtbij: Pyreneeën, Lourdes, Auch. Rechtstreekse (auto)treinverbinding Brussel-Lourdes. Eigengemaakte en verse producten verkrijgbaar. Ook verhuur van appartementen, caravan en tenten. Buiten het seizoen 25% korting. Nederlandse leiding. Inlichtingen: 0252 410364 (na 19.00uur) of 0033 62667210.

Gaasterland-Friesland **DE KRITE**. Gezellig klein vegetarisch pension met veel mogelijkheden. Bel of schrijf voor de folder met lke Onderstal, Buorren 26, 8721 GR Warns, 0514 682052.

Te huur **ZUID-FRANKRIJK** dept. Lot-Et-Garonne gedeelte van landhuis. Zelfstandige woonruimte voor 6 personen, veel comfort, heuvelslandschap, bezienswaardigheden, middel eeuwe dorpjes, meertjes in omgeving, biologische producten verkrijgbaar. Voor inlichtingen in Nederland tel. 023-5714946. In Frankrijk tel. 00-3353954104, Nederlands sprekend.

PORTUGAL, Arganil, Casa do Rio. Gelegen aan rivier en aan de voet van de Serra do Acor. In ons huis verhuren wij appartementen en kamers voor twee personen. Tel/fax 00351 3523496.

DWINGELOO (DR.). Te huur sfeervol 6 pers. vakantiehuis. Schilderachtig gelegen, uitzicht op de koeien. Inf. 0521-591317.

CURSUSSEN

Cursussen **GENEESKRACHTIGE KRUIDEN**, yoga etc. op ecologische boerderij in het hart van Frankrijk. Tevens kamers te huur, camping op 3 ha. Biologische tuinen, wei en bos. Logies met ontbijt en vol pension mogelijk. Heerlijke vegetarische maaltijden. Tel. 0033 55806283, Engels gesproken.

Zomercursussen in de **DORDOGNE** bij cultureel centrum Createrre, in sfeervolle boerderij: oa massage en beweging 6-12 juli; zing je vrij 13-19 juli; schilder en dans 3-10 augustus. Prijs tussen f 650,- en f 750,- incl. vol pension. Folder 020 6890565

Pottendraaien, bakken, glazuren en decoreren. Handvormen etc. In 11e-eeuwse kerk aan de Maas (NB) vanaf Pasen. **POTTENBAKKERIJ** St Michaël, Hoogstraat 29, 5371 KT Ravenstein, 0486 411719.

MANDENVLECHTEN, 5-daagse cursus manden-

vlechten met wilgetenen in verbouwde boerderij te Viller, N.O.Frankrijk. f500,- per week incl. verzorging. 16 t/m 19 juli en/of 22 t/m 26 juli. 072 5744403.

DIVERSEN

'**TERUG NAAR DE BRON**': Sprookjesachtige vertelling over een innerlijke reis door 'onderwereld' en 'bovennatuur' met als uiteindelijke bestemming de hemel op aard. Aan de hand van bestaande, symbolische plaatsen. Uitgegeven in eigen beheer. Kosten (porto inbegrepen); f15,-. Wiel Knubben, Zwaluwstr 27, 6325 AS Berg en Terblijt, 043 6040626.

TUIN

Droomt u van een tuin, waar planten vrolijk over muurtjes huppelen met prachtige doorkijkjes en dansende vlinders boven wonderbaarlijke plantenkombinaties? Bel voor een vrijblijvende afspraak **KARIN KROL TUINEN**: voor natuurlijke en intuïtieve tuin- en landschapsinrichting: 073 6123288.

Bodemvruchtbaarheids-onderzoek met biologisch advies, uitgebreid, incl. zuurstofvermogen. Vraag monsternamen pakketje aan: **KOCH BODEMTECHNIEK** (vh CBB), Deventer 0570 654420.

Zuidwest-FRANKRIJK, hart van Armagnac, sfeervolle, mooi gelegen vakantiehuizen in een rustige, heuvelachtige omgeving. Bamboepark, zwemmeer, 1 uur van oceaan en Pyreneeën. Ideaal voor wandel- en fietstochten. 0033 58448928, fax 0033 58448736.

Zeppelin op zonne-energie

Het eerste luchtschip op zonne-energie heeft het luchtruim gekozen. Een zeppelin, die nog zonder passagier vliegt, gaat luchtfoto's maken voor zendcommunicatie. De snelheid het luchtfregat kan halen is tien kilometer per uur. Dit meldt het blad *Duurzame Energie* in een van haar nieuwskolommen. De bovenkant van het zeven meter lange luchtschip, dat door de Japanse firma *Sanyo Electric* is ontworpen, is bedekt met zonnecellen. De cellen, met een oppervlak van 5,6 vierkante meter, leveren stroom aan vier propellers, die de voorstuwing en de besturing regelen. De opslag van elektriciteit gebeurt in een nikkel-cadmium batterij.

De Japanse firma doet al lang onderzoek naar commerciële toepassingen van amorfe silicium zonnecellen. Zes jaar geleden kwam het bedrijf in het nieuws toen een door haar ontwikkeld experimenteel vliegtuig op zonnestroom van Japan naar de Verenigde Staten vloog.

ROVER start ideeënmarkt

De Vereniging Reizigers Openbaar Vervoer (ROVER) gaat reizigers de gelegenheid bieden om op een gemakkelijke manier ideeën en tips voor het openbaar vervoer in te brengen. Daartoe start ROVER de Reizigers Ideeën Markt, een databank en communicatiekanaal op Internet en via de telefoon. Andere reizigers en vervoerbedrijven kunnen de ideeën van het net plukken. De markt biedt ook concrete informatie over milieubelasting van een rit per auto of per openbaar vervoer.

Adres ROVER op internet: ROVER@dds.nl

Muzikale schreeuw

Cry of the Earth, een imposant koordrama, wordt dit voorjaar opgevoerd op 27 en 28 april in de kathedrale Hooglandse kerk in Leiden. De strijd om het behoud van de aarde staat in het stuk centraal.

Het vertelt over twee mensen, een Afrikaanse vrouw en een westerse zakenman. Gaia (de aarde) klaagt in hen de mensheid aan, waarop zij natuurlijk

in de verdediging gaan. Gaia weet van geen wijken. Als in doodsnood blijft ze naar hen schreeuwen. Uiteindelijk houden beide mensen een pleidooi en de mensheid krijgt tot 2000 een nieuwe kans.

Het koordrama is ook bedoeld om mensen te gedenken als Ken Saro-Wiwa en Chico Mendes, milieu-activisten uit Nigeria en Brazilië die in het harnas zijn gestorven.

Muzikaal zal er de nodige afwisseling zijn. In zowel klassieke als popstijl, worden lieflijke klanken afgewisseld met oude volksmuziekachtige melodieuze. Uitvoerenden in Leiden zijn het koor Schola Cantorum Leiden, het Randstedelijk Begeleidingsorkest, soliste Lisette Emmink, soprane Hyacinth Nicholls en bas Joep Brucheler. Het verhaal wordt verteld door Gerda Havertong en Robert Luts. Dirigent is Leidenaar Wim de Ru.

Toegangskaarten voor *Cry of the Earth*, op muziek van Tony Biggin en teksten van Alec Davidson, zijn voor f 30,- verkrijgbaar bij uitburo K&O Leiden.

Uitburo K&O, tel. 071-5141141.

Onder redactie van Laurens Lammers

In Nederland wordt steeds meer 'gescharreld'.

Aangemoedigd door het ministerie van Landbouw, dat half januari al een speciale eigen stand had op de Horecava om biologische voeding te promoten, kiezen zowel boeren als consumenten voor het scharreelprodukt. Het scharrelei blijft de absolute koploper onder de scharreelprodukten.

Van alle eieren die verkocht worden is één op de drie een scharrelei. Dat is veertig procent van alle gekochte eieren!

Scharreלקippen leven in iets grotere hokjes dan kippen van het 'gewone' ei. Nog lang niet ideaal dus. Eko-kippen hebben veruit de meeste ruimte. Zo ver gaat bijna nog geen enkele producent die van voedingsmiddelen op de markt brengt. Calvé verruilde onlangs het ene voor het andere ei: in de mayonaise en Halva-mayo van Calvé uitsluitend nog scharreleieren. De prijs is ongewijzigd gebleven (ruim een knaak voor een 500 ml-pot). Het produkt is voorzien van het keurmerk van het Controlebureau voor Pluimvee, Eieren en Eiprodukten (CPE). De consument reageert goed, zo blijkt uit een eigen onderzoek van Calvé. 85 Procent van de ondervraagden prijst het nieuwe beleid.

De Nederlandse Vereniging tot Bescherming van

Dieren toonde zich gelukkig met het initiatief. Voorzitter H.M. Reilingh zei bij de presentatie van de nieuwe mayo dat de overstap van legbatterij-ei naar scharrelei een 'belangrijke doorbraak' betekent, omdat de industrie tot voor kort totaal geen rekening hield met het gebruik van diervriendelijke grondstoffen in levensmiddelen.

De scharreלvleesbranche is in Nederland nog vrij klein. Er zijn ongeveer honderd boeren die zich met de produktie van scharreलvarkensvlees bezighouden, samen goed voor circa één procent van de totale hoeveelheid varkensvlees op de markt. Scharreलvlees is overigens pas sinds kort goed voor het milieu. Daarvoor tekende een afvaardiging van de sector vorig jaar een overeenkomst met Milieudefensie. In deze overeenkomst zijn de milieunormen voor de produktie van scharreलvarkensvlees vastgelegd. Het mestoverschot zal - overeenkomstig deze normen - verder moeten dalen, maar ook het energiegebruik moet met dertig procent naar beneden.

DIEREN

Elk jaar vinden miljoenen dieren de dood in het verkeer. Automobilisten kunnen dierlijke verkeersslachtoffers voorkomen.

MICHEL ROBLES

FOTO: KOOS DIMSTERHUIS

Wegberm gevaarlijk toevluchtsoord voor dieren

Ons land is zo'n 52 duizend kilometer wegberm rijk. In en rond die bermen krioelt het van de dieren. Sommige, zoals veldmuizen en insecten, wonen er. Andere zoals dassen en steenmarters, gebruiken de berm als wandelroute op weg naar hun foerageergebieden. Roofvogels en kleine roofdieren als de wezel vinden er een rijke prooi. Voor veel dieren is de berm een welkom toevluchtsoord. De landbouw ruikt op en verdrijft veel dieren uit natuurgebieden. Bovendien is door 'natuurlijker' beheer het aantal plantensoorten in bermen opgelopen. Dat trekt nieuwe dieren aan.

Tegelijkertijd wordt het wegennet dichter. De natuur raakt versnipperd. Dieren moeten vaker oversteken om hun kostje te vergaren, terwijl het aantal auto's toeneemt en het rijgedrag verzuurt. Dood en verderf zijn het gevolg. De Vogelbescherming en Rijkswaterstaat hebben voor het tijdvak 1960-1990 een schatting gemaakt van het aantal gevleugelde verkeersdoden op snelwegen. Ze komen uit op

ruim twee miljoen per jaar. Op alle wegen tezamen lijkt acht miljoen aan de voorzichtige kant. Daaronder zijn veel beschermde roofvogels. De top-tien wordt aangevoerd door aaseters als steenuil, bosuil en kerkuil. Sinds 1990 is het dodencijfer ongetwijfeld gestegen. Niemand kent echter de ware omvang van de slachting. Registratie zou het mogelijk maken om gevaarlijke 'dodenwegen' op te sporen. Maar het

rijk heeft de vroegere faunameldcentrale BJC wegbezuidigd. Vereniging Das en Boom weet dat jaarlijks 400 dassen verongelukken, een tiende van de Nederlandse dassenbevolking. Rijkswaterstaat probeert met noodgrepen als dassentunnels en wildviaducten de dodendans te remmen. Volgens Sophie Hochstenbach, mede-auteur van het onlangs verschenen boekje Dieren op en langs de weg, kunnen ook automobilis-

ten ongelukken helpen voorkomen. Punt één: rustig rijden en extra opletten op wegen tussen bomen en struikgewas. Punt twee: houdt u aan wegafzettinnen tijdens de padden- en salamandertrek in februari tot mei en september tot november. Dat kan op één weggetje duizenden dieren het leven redden. Tenslotte kan iemand die een aangereden dier vindt het nodige doen. Hetzij met EHBO, hetzij door de vondst door te geven.

Gewond of dood dier gevonden. Wat Nu?

Gewond:

Dassen: -Schuif van achteren een deken onder het dier (oppassen voor beten!), sleep het uit de gevarenzone en dek het toe (dassen kruipen dan minder snel weg). -Bel Vereniging Das en Boom (24 uur bereikbaar) Tel: 024-6842294. U krijgt dan instructies en men komt het dier halen. -Of bel 06-11 en vraag het nummer van Das en Boom in Beek-Ubbergen.

Eekhoorns: Zet het dier ergens in waar het niet uit kan. Beslist geen eten of drinken geven. Direct Stichting

Eekhoornopvang in De Meern bellen. Tel: 030-6667372. Dag en nacht bereikbaar.

Andere dieren: Haal het dier uit de gevaarzone. Bel 06-11, vraag om de plaatselijke politie. Laat die vervolgens de Dierenambulance, de brandweer of het dichtstbijzijnde vogelopvangcentrum (vaak ook voor egels) of asiel waarschuwen. Zij kunnen het slachtoffer ophalen.

Dood:

Gooi dode dieren ver van het asfalt op een goed zichtbare plek. Aaseters lopen zo

minder kans, op hun beurt te worden aangereden. Wegbeheerders kunnen het kadaver vinden en opruimen.

Dassen (met plaats, tijd, geslacht, jong/volwassen) melden bij Das en Boom. Tel: 024- 6842294.

Egel, marterachtige, eekhoorn of onbekend zoogdier:

-Vereniging voor Zoogdierkunde en Zoogdierbescherming (VZZ) in Utrecht. Tel: 030-2544642.

-Uw Regiokorps Rijkspolitie.

Vogels (met beschrijving en eventueel ringnummer) melden bij de Vogelbescherming in Zeist: tel. 030-6937700.

De Kleine Aarde *Actief*

Uitgave De Kleine Aarde, postbus 151, 5280 AD Boxtel. Tel. 0411-684921. Fax 0411-683407.

Redactie:
Koos
Dijksterhuis,
Helène Kleijburg
en Laurens
Lammers.

IN DEZE BIJLAGE

**Keurmerk voor
Natuurlijk Tuinieren**

**Groene Pluim in ere her-
steld**

**Stop export cfk-houden-
de koelkasten**

Activiteitenprogramma

Tour de france in Brabant

Speciaal aanbod voor donateurs

**Op 29 juni vindt met een tijdrif
in Den Bosch de start van de
Tour de France plaats.**

Op 30 juni en 1 juli starten de ren-
ners eveneens in Den Bosch, op
weg naar Frankrijk. Ook Boxtel
wordt aangedaan door de Tour-ka-
ravaan. De belangstelling voor de
Tour is groot. Alle hotels in Den
Bosch en omgeving zijn nu al volge-
boekt. Boxtel ligt op twaalf kilome-
ter afstand van Den Bosch. Daarom
heeft De Kleine Aarde voor haar
donateurs een speciaal aanbod:

*De overnachtings-accommodatie wordt
voor u als donateur gereserveerd. Tot*

*1 april hebben donateurs de exclusie-
ve mogelijkheid een overnachting bij
De Kleine Aarde te boeken. Reageer
snell!*

**Er zijn één- en twee persoons-
kamers. Kosten f 35,- voor lo-
gies en ontbijt. Een ecologisch
diner is mogelijk. Graag vooraf
boeken. 0411-684921. Na 1
april kunnen ook niet-dona-
teurs boeken.**

Tuinmarkt 20 april

De Tuinmarkt van De Kleine Aarde op 20 april is
geen gewone tuinmarkt. Minister de Boer van Milieu
zal het geheel heringerichte terrein van De Kleine
Aarde inhuldigen.

Het helofytenfilter, dat op milieuvriendelijke wijze
water zuivert, wordt in gebruik genomen.

Zaterdag 20 april Tuinmarkt. Een dag voor donateurs
en geïnteresseerden die het nieuwe Bezoekerscen-
trum en het opgeknapte terrein met eigen ogen willen
zien. Natuurlijk is er voor liefhebbers van tuin en
groen alle kans om zaai- en pootgoed te kopen.

Tot ziens op 20 april op De Kleine Aarde!

Tijd: 10.00 uur-16.00 uur. Toegang: gratis

Keurmerk voor Natuurlijk Tuinieren

'Wie had dat gedacht, een jaar of vijf, tien geleden: volkstuinters en natuur. Dat kon toch niet, dat is toch water en vuur? Maar dat is niet waar gebleken', schrijft het Algemeen Verbond van Volkstuinders Verenigingen in Nederland (AVVN) in haar periodieke uitgave *Varia Allerlei*. Het AVVN is opgetogen is over het feit dat volkstuinters beseffen dat de natuur niet beheerst maar beheerd moet worden. De Kleine Aarde participeert sinds begin dit jaar in de keurcommissie van het Nationaal Keurmerk Natuurlijk Tuinieren. Het doel van het keurmerk is natuurvriendelijk beheer op complexen te stimuleren met behoud van het esthetische element. Daarvoor geeft de AVVN advies, begeleiding en voorlichting aan besturen en tuinders.

Het spits is inmiddels afgebeten door vijf volkstuinverenigingen in Groningen, Utrecht, Rotterdam en Schiedam. Volgens Francis Flohr, die vanuit het AVVN het keurmerk coördineert, zitten er zowel nutstuinen als siertuinen bij. Elke vereniging die gemotiveerd is om natuurontwikkeling een kans te geven, kan eraan meedoen.

Tuincomplexen die meedoen, krijgen de keurcommissie op bezoek, die aan de hand van een eerder ontvangen checklist de mogelijkheden voor natuurlijk groen bekijkt. Aan de hand daarvan ontvangt de vereniging een advies. Een lid van de commissie gaat vervolgens enkele keren per jaar kijken hoe de zaken ervoor staan. Eventueel krijgen de volkstuinters aanvullende suggesties. Na twee jaar kan de vereni-

ging het keurmerk in de wacht slepen.

Flohr benadrukt dat het niet gaat om een onderlinge competitie. 'We denken niet in termen van winnaars of verliezers, maar gaan ervan uit dat tuinieren voor de lol gedaan wordt. Die lol kan vergroot worden door je extra voor de natuur in te spannen'

De kans dat tuincomplexen zich door natuurontwikkeling wapenen tegen toekomstige claims op de grond, neemt door de invoer van het keurmerk toe. Tuinen worden op deze manier immers een onmisbaar stukje groengebied in de stedelijke omgeving.

Stop export cfk-houdende koelkasten

Er moet een eind komen aan de export van gebruikte koelkasten naar landen waar goede verwerkingsmogelijkheden ontbreken. Dat heeft De Kleine Aarde onlangs geschreven in een brief aan de ministers Van Mierlo van Buitenlandse Zaken en De Boer van Milieu.

Per jaar gaan minimaal 150 duizend afgedankte koelkasten uit ons land naar Oosteuropese en Afrikaanse landen. Veel van die koelkasten bevatten ozonaantastende cfk's als koelmiddel. Koolwaterstoffen eindigen met een omweg alsnog in de atmosfeer. De Kleine Aarde vindt dat een aanfluiting voor dat goedwillende consumenten die hun oude koelkast inleveren, in de verwachting dat de cfk's eruit worden gehaald. De verantwoordelijke overheden, gemeenten, handelaren en importlanden moeten samen tot een oplossing komen. De cfk's zijn in Nederland of in het ontvangende land te vervangen door milieuvriendelijke koelstoffen. Met een land als Nigeria zijn goede milieu-afspraken echter onmogelijk. Voor Nigeria moet volgens de brief aan de ministers onmiddellijk een exportverbod gelden.

De ministers hebben nog niet gereageerd. De Kleine Aarde bereidt verdere acties voor.

Wedstrijd waterbesparing bestaande huizen **f 500,- VOOR DE WINNAAR**

Nederlanders dachten vorig jaar korter dan in voorgaande jaren en trokken niet meer elke plas door met negen liter water. Dat is een stap in de goede richting, maar er zijn nog meer stappen nodig. Verdroging van de bodem, gebrek aan drinkwater, overbelaste riole-ring, vervuild grondwater; het zijn enkele van de problemen waarmee Nederland kampt. Om het waterverbruik in overeenstemming te brengen met de natuurlijke aanvoer, moet het huishoudelijk waterverbruik met gemiddeld veertig procent naar beneden.

Lezers van De Kleine Aarde sturen ons van tijd tot tijd waterbesparingstips. De een spoelt de wc door met badwater, een ander herstelt de regenton in oude luister. U heeft

ongetwijfeld nog veel meer goede ideeën om water te besparen. De Kleine Aarde is benieuwd naar die ideeën. Het gaat vooral om mogelijkheden in bestaande huizen. Daarom roepen wij u op: zet de sluis open, geef een draai aan uw hoofdkraan en laat in plaats van water uw creativiteit stromen! Schrijf, schilder, kneed of fotografeer uw manier van waterbesparing in bestaande huizen. Het beste, leukste, origineelste, meest uitvoerbare idee wordt beloond met de **Groene Pluim 1996**: een bedrag van **f 500,-**, ter realisering van het winnende plan of een ander duurzaam initiatief. Daarnaast zijn er enkele aanmoedigingsprijzen. De winnende ideeën krijgen de nodige aandacht in tijdschrift De Kleine Aarde.

In de jury zullen onder anderen plaatsnemen G. Vinke, hoofdvoorzitter van de vereniging van waterleidingbedrijven VEWIN en H. Perebooms, voorzitter Bouwen & Wonen van De Kleine Aarde. De Groene Pluim wordt uitgereikt tijdens de grote Open Dag van De Kleine Aarde op 16 juni 1996. De winnaar krijgt uiteraard voortijdig bericht.

Schroom niet en ding mee naar de Groene Pluim 1996 van De Kleine Aarde.

Stuur voor 21 april 1996 uw idee naar: De Kleine Aarde - Groene Pluim, t.a.v. Petra Souwerbren, Postbus 151, 5280 AD Boxtel.

Bezoekerscentrum KIOF klaar

Het KIOF, het Keniase instituut voor biologische landbouw, heeft net als De Kleine Aarde een nieuw bezoekerscentrum. In Maraqua, tachtig kilometer ten noorden van Nairobi, staat het gebouw dat voor een deel een ronde vorm heeft en ruimte biedt aan kantoren, slaapkamers, een keuken en een grote aula om gasten te verwelkomen. Met

deze aanwinst hoopt John Wanjou Njoroge, de baas van het KIOF, de kwaliteit van het centrum nog verder te verbeteren. Wie meer informatie over het Afrikaanse zusje van De Kleine Aarde wenst, kan het centrum een E-mail sturen. Het adres is: Kiof@elci.gn.apc.org. Het postadres: P.O.Box 34972, Nairobi, Kenia.

Bestuurslid gezocht

De Kleine Aarde zoekt voor haar Stichtingsbestuur een nieuw lid. Het bestuur bestaat momenteel uit zeven personen. Voor de vacante plaats zoekt De Kleine Aarde iemand die zich betrokken voelt bij de milieubeweging en die ervaring heeft op het gebied van *public relations*. Gezien de samenstelling van het bestuur nodigt De Kleine Aarde vooral vrouwen uit te reageren. Het bestuur vergadert eenmaal per maand. De bestuursfunctie is onbezoldigd. Voor informatie en reacties kunt u zich tot 8 april 1996 wenden tot Petra Souwerbren, directeur van De Kleine Aarde.

**De Kleine Aarde, Postbus 151, 5280 AD Boxtel,
0411-684921.**

STEUN DE KLEINE AARDE *Klein maar eigenwijs!*

De Kleine Aarde bestaat dankzij de steun van donateurs. Ook uw bijdrage is welkom. Alle nieuwe donateurs krijgen een Welkomstpakket en een acceptgirokaart. Stort uw bijdrage op giro 52730 t.n.v. De Kleine Aarde in Boxtel. Kruis hieronder aan op welke manier U De Kleine Aarde wil steunen.

- ☐ Ik word donateur/abonnee voor f45,-/ Bf 900 (standaarddonatie) of meer per jaar en krijg 4 x het tijdschrift.
- ☐ Ik word donateur/abonnee voor f25,-/ Bf 500 (minimumbijdrage) per jaar en krijg 4 x het tijdschrift.
- ☐ Ik word donateur voor f10,-/ Bf 200 of meer per jaar en krijg 1 x het Jaarbericht van De Kleine Aarde (speciaal voor mensen donateurs die al zoveel lezen).

Naam _____

Adres _____

Plaats _____

Aankruisen, invullen, uitknippen en opsturen naar: De Kleine Aarde, Antwoordnr. 16151, 5280 VJ Boxtel.

Postzegel hoeft niet, mag wel.

Zomerrondleidingen

Bezoekers zijn het hele jaar welkom op De Kleine Aarde. Individuele bezoekers kunnen een kijkje nemen op het terrein van De Kleine Aarde. Zij krijgen de sleutel van het Piramidehuis mee. Nog interessanter is een bezoek als u zich tevoren aanmeldt voor een zomerrondleiding door een medewerker van De Kleine Aarde. De rondleidingen zijn in juli en augustus, elke woensdag, vrijdag en zondag, en starten even na het middaguur. U maakt een wandeling in de tuin, bekijkt de Bolwoning (één van Neerlands oudste voorbeelden van eco-architectuur!), het Piramidehuis en u kunt uitgebreid kennismaken met de laatste aanwinst van De Kleine Aarde: het prachtige bezoekerscentrum. Hier kunt U genieten van een kopje thee of koffie en alle uitgaven van De Kleine Aarde inzien.

Zomerrondleidingen - elke zondag, vrijdag en woensdag in de zomermaanden juli en augustus om 14.00 uur.

Meedoen met een cursus?

Zin in een cursus of activiteit van De Kleine Aarde? Vul de bon in. Doe hem tijdig op de bus. Let op de uiterste datum van aanmelden. Wacht niet te lang, want vol is vol. U krijgt meteen een bevestiging van uw inschrijving. Het cursusgeld betaalt u vooraf met de acceptgirokaart die wij u toezenden. Een week voor de cursus volgt uitgebreidere informatie. Donateurs krijgen tien procent korting. Mocht u de inschrijving willen annuleren, doe dat dan uiterlijk twee weken voor de cursus. Wie later annuleert, is vijftig procent van het cursusgeld verschuldigd. **Cursusprijzen onder voorbehoud. Meer weten? Schrijf, of bel: 0411-684921.**

Tuinieren

Groenten in de winter

(studiedag)

21 september

(za 10.00 - 16.30)

Welke groenten zijn winterhard? Welke rassen zijn relatief goed te bewaren? Hoe bescherm je groenten die buiten staan? De cursus geeft het antwoord. Voor het goed bewaren van groenten zijn verschillende methoden. De bekendste zijn: inkuielen, inkisten, drogen, ophangen en verzuren. Elke groente heeft haar eigen bewaareisen en -mogelijkheden. En wat is er nou leuker dan je eigen witlofkropjes oogsten en eten? Wintergroenten eten uit eigen tuin begint al met een goed teeltplan in het voorafgaan de voorjaar. Het hele jaar door verse groenten, zonder wekken of invriezen? In deze cursus toont De

Kleine Aarde aan dat het ook 's winters kan!

Prijs: f 90,-

Inclusief ecologische lunch, koffie, thee en cursusmateriaal.

Aanmelden voor 9 september.

Natuurrijke tuin

(studiedag)

27 april

(za 10.00 - 16.30)

De aanleg van een ecologische siertuin vraagt andere inzichten dan die van een gewone siertuin.

Natuurlijke bodemeigenschappen spelen een belangrijke rol. Boven dien mag in de tuin de natuur meer haar gang gaan. Mest en bestrijdingsmiddelen komen er bijna niet aan te pas.

Een belangrijk onderdeel van deze studiedag is het omvormen van een bestaande siertuin, maar ook beheer, onderhoud en verwerken van maaier en snoeihout komen aan bod. De studiedag begint met een korte inleiding op De Kleine Aarde. Daarna gaat u op bezoek bij een ecologische siertuin in de buurt van Bostel. Na de lunch worden één of twee tuinen bezocht.

Prijs: f 210,-

Inclusief ecologische lunch, koffie, thee en het boekje *De Natuurrijke tuin*.

Deelname kost f 90,-. Aanmelden voor 15 april.

Dieren

Kippen houden

(studiedag)

11 mei

(za 10.00 - 16.30)

Eieren rapen van je eigen kippen. Veel mensen hebben thuis een klein stukje van de tuin ingeruimd voor een kippenhok met ren. Voor hen en voor mensen die kippen willen nemen is deze 'kippendag' bedoeld. U krijgt praktische informatie over voeding, huisvesting, ziekten, ver-

De Kleine Aarde

**verwacht tienduizenden bezoekers
in het nieuwe, ecologische
bezoekerscentrum en op het
demonstratieterrein.**

Met het vernieuwde tijdschrift en een gevarieerd cursusaanbod wil De Kleine Aarde de nieuwsgierigheid van het publiek prikkelen. Zo worden nog meer mensen warm gemaakt voor een schone en gezonde leefwijze.

Steun De Kleine Aarde, meld een nieuwe donateur aan

en ontvang gratis
'Ander geluk - de visie
van De Kleine Aarde'
(Vul de achterzijde
van deze kaart in!)

Postzegel
hoeft niet,
mag wel

De Kleine Aarde,
Antwoordnummer 16151,
5280 VJ Boxtel

iologi-
e
, waar-
en
nishing

snij-,
aan

ursus,
19.00 -

13

ateriaal
1996

Caribische gebied en thans Chef de Cuisine van een Kookstudio. Tijdens elke les worden er vier gerechten klaargemaakt met vlees, vis, gevogelte en een vegetarisch va-

Frank Wilmink geeft aan welke groenten er in de verschillende seizoenen kunnen worden gebruikt. Vrijwel alle groenten- en fruitsoorten die in deze cursus aan bod ko-

zorging en kuikens. Aan bod komen verder: het verschil tussen kort- en langwieken, het schouwen van eieren, de behandeling van kalkpoten en de ruimte die een kip nodig heeft.

Prijs: f 90,-

Inclusief ecologische lunch, koffie, thee en het boekje Kippen houden.

Aanmelden voor 29 april.

Inclusief maaltijden, overnachtingen en materialen.

Aanmelden voor 18 mei

Duurzaam Bouwen in de praktijk

(introductie-ochtenden)

op aanvraag: vanaf 1 april

(wo/do 9.30-13.00)

Speciale ochtenden voor onder meer gemeenten, woningbouwverenigingen, aannemers en projectontwikkelaars. De ochtend begint met een korte inleiding en de vertoning van de videofilm Duurzaam Bouwen. Harrie Perebooms van De Kleine Aarde zal een lezing houden over landelijke ontwikkelingen en de integratie van milieuthema's in gebouwen.

De ochtend wordt afgesloten met een rondleiding door het nieuwe bezoekerscentrum van De Kleine Aarde.

Groeps prijs: f 500,- bij max. 10 pers. (grotere groepen betalen f 35,- p.p. extra).

**Inclusief ecologische lunch,
koffie en thee.**

Bouwen en wonen

Leembouw

(weekendcursus)

1 - 2 juni

(za - zo 10.00-17.00)

Tijdens deze cursus wordt de bijenstal van De Kleine Aarde met leem afgewerkt. Voor wie meer wil weten over het verwerken van leemstuc of leembouwtechnieken, is dit een ideaal weekend. U leert onder meer het maken en aanbrengen van leemstucmortels. De cursus staat onder leiding van leembouwer Francis van Oorschot.

Prijs: f 250,-

Bon voor aanmelding

Ik meld me aan voor de cursus:

Datum cursus:

Naam:

Adres:

Plaats:

Telefoon:

Geboortedatum:

Ik ontvang een bevestiging. Ik wacht met betalen op de acceptgirokaart die u mij toestuur. Ik betaal de helft van het cursusgeld als ik veertien dagen of korter voor de cursusaanvang mijn aanmelding annuleer.

(Kruis een hokje aan)

- ☐ Ik ben geen donateur en betaal de volle prijs.
- ☐ Ik ben donateur en krijg tien procent korting.
- ☐ Ik meld me aan als donateur via deze bon. Ik krijg op de cursusprijs tien procent korting.

Invullen en opsturen naar: De Kleine Aarde,
antwoordnummer 16151, 5280 VJ Box tel.
Let op de uiterste aanmeldingsdatum!

Ja, ik geef een nieuwe donateur op!

Nieuwe donateur:

Naam:

Adres:

Postcode & plaats:

(a.u.b. keuze aankruisen)

☐ donateur voor 1 jaar krijgt 4 keer het tijdschrift (standaarddonatie f 40,- per jaar)

☐ donateur voor 1 jaar krijgt 1 keer het tijdschrift (f 10,- per jaar)

☐ donateur voor 1 jaar krijgt 4 tijdschriften en alle boekjes van dat jaar (groot donateursschap f 100,-)

☐ donateur voor het leven krijgt elk jaar 4 tijdschriften (f 500,-)

☐ donateur voor het leven krijgt elk jaar 4 tijdschriften en alle boekjes van dat jaar (f 1000,-)

Stuur het boek Ander Geluk' naar:

Naam:

Adres:

Postcode & plaats:

Zomerrondleiding

Bezoekers zijn
bezoekers ku
Aarde. Zij kri

santer is een bezoek als u zich van tevoren aanmeldt voor een zomerrondleiding door een medewerker van De Kleine Aarde. De rondleidingen zijn in juli en augustus, elke woensdag, vrijdag en zondag, en starten even na het middaguur. U maakt een wandeling in de tuin, bekijkt de Bolwoning (één van Neerlands oudste voorbeelden van eco-architectuur!), het Piramidehuis en u kunt uitgebreid kennismaken met de laatste aanwinst van De Kleine Aarde: het prachtige bezoekerscentrum. Hier kunt U genieten van een kopje thee of koffie en alle uitgaven van De Kleine Aarde inzien.

Zomerrondleidingen - elke zondag, vrijdag en woensdag in de zomermaanden juli en augustus om 14.00 uur.

bestaande siertuin, maar ook beheer, onderhoud en verwerken van maaisel en snoeihout komen aan bod. De studiedag begint met een korte inleiding op De Kleine Aarde. Daarna gaat u op bezoek bij een ecologische siertuin in de buurt van Bostel. Na de lunch worden één of twee tuinen bezocht.

Prijs: f 210,-

Inclusief ecologische lunch, koffie, thee en het boekje De Natuurlijke tuin.

Deelname kost f 90,-. Aanmelden voor 15 april.

Meedoen met een cursus?

Zin in een cursus of activiteit van De Kleine Aarde? Vul de bon in. Doe hem tijdig op de bus. Let op de uiterste datum van aanmelden. Wacht niet te lang, want vol is vol. U krijgt meteen een bevestiging van uw inschrijving. Het cursusgeld betaalt u vooraf met de acceptgirokaart die wij u toezenden. Een week voor de cursus volgt uitgebreidere informatie. Donateurs krijgen tien procent korting. Mocht u de inschrijving willen annuleren, doe dat dan uiterlijk twee weken voor de cursus. Wie later annuleert, is vijftig procent van het cursusgeld verschuldigd. Cursusprijzen onder voorbehoud. Meer weten? Schrijf, of bel: 0411-684921.

Tuinieren

Groenten in de winter

(studiedag)

21 september

(za 10.00 - 16.30)

Welke groenten zijn winterhard?

Welke rassen zijn relatief goed te bewaren? Hoe bescherm je groenten die buiten staan? De cursus geeft het antwoord. Voor het goed bewaren van groenten zijn verschillende methoden. De bekendste zijn: inkuilen, inkisten, drogen, ophangen en verzuren. Elke groente heeft haar eigen bewaareisen en -mogelijkheden. En wat is er nou leuker dan je eigen witlofkropjes oogsten en eten? Wintergroenten eten uit eigen tuin begint al met een goed teeltplan in het voorafgaan de voorjaar. Het hele jaar door verse groenten, zonder wekken of invriezen? In deze cursus toont De

Dieren

Kippen houden

(studiedag)

11 mei

(za 10.00 - 16.30)

Eieren rapen van je eigen kippen. Veel mensen hebben thuis een klein stukje van de tuin ingeruimd voor een kippenhok met ren. Voor hen en voor mensen die kippen willen nemen is deze 'kippendag' bedoeld. U krijgt praktische informatie over voeding, huisvesting, ziekten, ver-

Vul deze bon in en stuur 'm op. Dan krijg je ook nog een prachtige vier-kleuren astrologieposter als welkomstgeschenk. Mooi. En heel handig.

Postzegel
hoeft
niet

Jawel, ik wil een abonnement op ONKRUID.

Ik betaal f 36.50 of 700 Bfr als ik de acceptgiro-kaart thuis heb. Dan ontvang ik een jaar lang elke twee maanden verse ONKRUID op de mat. En ook nog die gratis astrologie-poster.

ONKRUID

West 32

1633 JC Avenhorn

Naam _____ (m/v)

Adres _____

Postcode _____

Woonplaats _____

ologi-
e

, waar-
s en
inishing

snij-,
aan

ursus,
19.00 -

13

ateriaal
1996

Caribische gebied en thans Chef de Cuisine van een Kookstudio.

Tijdens elke les worden er vier gerechten klaargemaakt met vlees, vis, gevogelte en een vegetarisch va-

Frank Wilmink geeft aan welke groenten er in de verschillende seizoenen kunnen worden gebruikt. Vrijwel alle groenten- en fruitsoorten die in deze cursus aan bod ko-

zorging en kuikens. Aan bod komen verder: het verschil tussen kort- en langwieken, het schouwen van eieren, de behandeling van kalkpoten en de ruimte die een kip nodig heeft.

Prijs: f 90,-

Inclusief ecologische lunch, koffie, thee en het boekje Kippen houden.

Aanmelden voor 29 april.

Inclusief maaltijden, overnachtingen en materialen.

Aanmelden voor 18 mei

Duurzaam Bouwen in de praktijk

(introductie-ochtenden)

op aanvraag: vanaf 1 april

(wo/do 9.30-13.00)

Speciale ochtenden voor onder meer gemeenten, woningbouwverenigingen, aannemers en projectontwikkelaars. De ochtend begint met een korte inleiding en de vertoning van de videofilm Duurzaam Bouwen. Harrie Perebooms van De Kleine Aarde zal een lezing houden over landelijke ontwikkelingen en de integratie van milieuthema's in gebouwen.

De ochtend wordt afgesloten met een rondleiding door het nieuwe bezoekerscentrum van De Kleine Aarde.

Groeps prijs: f 500,- bij max. 10 pers. (grotere groepen betalen f 35,- p.p. extra).

Inclusief ecologische lunch, koffie en thee.

Bouwen en wonen

Leembouw

(weekendcursus)

1 - 2 juni

(za - zo 10.00-17.00)

Tijdens deze cursus wordt de bijenstal van De Kleine Aarde met leem afgewerkt. Voor wie meer wil weten over het verwerken van leemstuc of leembouwtechnieken, is dit een ideaal weekend. U leert onder meer het maken en aanbrengen van leemstucmortels. De cursus staat onder leiding van leembouwer Francis van Oorschot.

Prijs: f 250,-

Bon voor aanmelding

Ik meld me aan voor de cursus:

Datum cursus:

Naam:

Adres:

Plaats:

Telefoon:

Geboortedatum:

Ik ontvang een bevestiging. Ik wacht met betalen op de acceptgirokaart die u mij toestuurt. Ik betaal de helft van het cursusgeld als ik veertien dagen of korter voor de cursusaanvang mijn aanmelding annuleer.

(Kruis een hokje aan)

- ☐ Ik ben geen donateur en betaal de volle prijs.
- ☐ Ik ben donateur en krijg tien procent korting.
- ☐ Ik meld me aan als donateur via deze bon. Ik krijg op de cursusprijs tien procent korting.

Invullen en opsturen naar: De Kleine Aarde, antwoordnummer 16151, 5280 VJ Box tel. Let op de uiterste aanmeldingsdatum!

GEZONDE AARDE, GEZONDE GEEST

Zorg voor de aarde waar we op leven. En zorg voor de geest, waarmee je dat leven inhoud geeft. Lees ONKRUID. Het tijdschrift met het hoofd in de wolken en de voeten op het gras.

Praktisch, met recepten, moestuin-adviezen en gezondheids-tips. Spiritueel, in de interviews met eigentijdse wijzen en in de achtergrondverhalen over alles wat de mens bezielt. Gedreven. Opgewekt van toon. Maar wel kritisch.

Zorg voor een gezonde aarde en een gezonde geest. Neem lekker 'n abonnement op ONKRUID.

ONKRUID

Zom

Bezoek
bezoek
Aarde.

santer is een bezoek als u zich vanevoren aanmeldt voor een zomer-rondleiding door een medewerker van De Kleine Aarde. De rondlei-dingen zijn in juli en augustus, elke woensdag, vrijdag en zondag, en starten even na het middaguur. U maakt een wandeling in de tuin, bekijkt de Bolwoning (één van Neerlands oudste voorbeelden van eco-architectuur!), het Piramidehuis en u kunt uitgebreid kennisma-ken met de laatste aanwinst van De Kleine Aarde: het prachtige be-zoekerscentrum. Hier kunt U genieten van een kopje thee of koffie en alle uitgaven van De Kleine Aarde inzien.

Zomerrondleidingen - elke zondag, vrijdag en woensdag in de zomer-maanden juli en augustus om 14.00 uur.

bestaande siertuin, maar ook be-heer, onderhoud en verwerken van maaisel en snoeihout komen aan bod. De studiedag begint met een korte inleiding op De Kleine Aarde. Daarna gaat u op bezoek bij een ecologische siertuin in de buurt van Boxtel. Na de lunch worden één of twee tuinen bezocht.

Prijs: f 210,-

Inclusief ecologische lunch, koffie, thee en het boekje De NatuurRijke tuin.

Deelname kost f 90,-. Aanmelden voor 15 april.

Meedoen met een cursus?

Zin in een cursus of activiteit van De Kleine Aarde? Vul de bon in. Doe hem tijdig op de bus. Let op de uiterste datum van aanmelden. Wacht niet te lang, want vol is vol. U krijgt meteen een bevestiging van uw inschrijving. Het cursusgeld betaalt u vooraf met de acceptgirokaart die wij u toezenden. Een week voor de cursus volgt uitgebreidere informatie. Donateurs krijgen tien procent korting. Mocht u de inschrijving willen annuleren, doe dat dan uiterlijk twee weken voor de cursus. Wie later annuleert, is vijftig procent van het cursusgeld verschuldigd. Cursusprijzen onder voorbehoud. Meer weten? Schrijf, of bel: 0411-684921.

Tuinieren

Groenten in de winter

(studiedag)

21 september

(za 10.00 - 16.30)

Welke groenten zijn winterhard? Welke rassen zijn relatief goed te bewaren? Hoe bescherm je groenten die buiten staan? De cursus geeft het antwoord. Voor het goed bewaren van groenten zijn verschillende methoden. De bekendste zijn: inkuielen, inkisten, drogen, ophangen en verzuren. Elke groente heeft haar eigen bewaareisen en -mogelijkheden. En wat is er nou leuker dan je eigen witlofkropjes oogsten en eten? Wintergroenten eten uit eigen tuin begint al met een goed teeltplan in het voorafgaan de voorjaar. Het hele jaar door verse groenten, zonder wekken of invriezen? In deze cursus toont De

Dieren

Kippen houden

(studiedag)

11 mei

(za 10.00 - 16.30)

Eieren rapen van je eigen kippen. Veel mensen hebben thuis een klein stukje van de tuin ingeruimd voor een kippenhok met ren. Voor hen en voor mensen die kippen willen nemen is deze 'kippendag' bedoeld. U krijgt praktische informatie over voeding, huisvesting, ziekten, ver-

Leer multicultureel koken met

DE CARIBISCHE KEUKEN

De Kleine Aarde introduceert de Caribische Keuken, een mengmoes van culturen uit Europa, Afrika, Azië en eeuwenoude beschavingen als de Maya's en Azteken. Geen enkele andere keuken kent zoveel uiteenlopende gerechten en smaken, van pittig tot zoet.

In de cursus worden voor-, hoofd- en nagerechten klaargemaakt, waaronder bekende oven- en stoofschotels. De kipstoofschotel Khesie Jena is zo'n heerlijk gerecht. Aan de gastdocent de taak om u daarbij te helpen. Zijn naam is Frank Wilmink, voorheen scheepskok in het Caribische gebied en thans Chef de Cuisine van een Kookstudio. Tijdens elke les worden er vier gerechten klaargemaakt met vlees, vis, gevogelte en een vegetarisch va-

riant. Vlees en gevogelte zijn afkomstig van de ecologische slager. De porties zijn bescheiden. De Caribische keuken gebruikt niet veel vlees. In de Carib houden veel mensen kippen of varkens als huisdieren. Als slachtvee zijn ze veel minder in zwang. Daarom passen vegetarische gerechten perfect in de Caribische keuken, zoals een schotel met bruine bonen en rijst, in Suriname bekend als 'BB met rijst'. Groenten worden zeer gevarieerd opgediend en bereid. Technieken als roerbakken, poffen en stoven zijn hierbij zeer gangbaar. Met ingrediënten wordt gevarieerd. Frank Wilmink geeft aan welke groenten er in de verschillende seizoenen kunnen worden gebruikt. Vrijwel alle groenten- en fruitsoorten die in deze cursus aan bod ko-

men, zijn afkomstig van de biologische teelt, evenals de meeste geïmporteerde ingrediënten, waaronder ananas, banaan, kokos en mango. Zij zorgen voor de *finishing touch*.

In de les komen tot slot ook snij-, kook- en serveertechnieken aan bod.

De Caribische Keuken, avondcursus, 17 en 24 sept / 1 en 8 okt (di 19.00 - 22.00).

Prijs: f 150, (min. 10 - max. 13 pers.)

Inclusief ingrediënten, cursusmateriaal
Aanmelden voor 6 september 1996

zorging en kuikens. Aan bod komen verder: het verschil tussen kort- en langwieken, het schouwen van eieren, de behandeling van kalkpoten en de ruimte die een kip nodig heeft.

Prijs: f 90,-

Inclusief ecologische lunch, koffie, thee en het boekje Kippen houden.

Aanmelden voor 29 april.

Bouwen en wonen

Leembouw

(weekendcursus)

1 - 2 juni

(za - zo 10.00-17.00)

Tijdens deze cursus wordt de bijenstal van De Kleine Aarde met leem afgewerkt. Voor wie meer wil weten over het verwerken van leemstuc of leembouwtechnieken, is dit een ideaal weekend. U leert onder meer het maken en aanbrengen van leemstucmortels. De cursus staat onder leiding van leembouwer Francis van Oorschot.

Prijs: f 250,-

Inclusief maaltijden, overnachtingen en materialen.

Aanmelden voor 18 mei

Duurzaam Bouwen in de praktijk

(introductie-ochtenden)

op aanvraag: vanaf 1 april

(wo/do 9.30-13.00)

Speciale ochtenden voor onder meer gemeenten, woningbouwverenigingen, aannemers en projectontwikkelaars. De ochtend begint met een korte inleiding en de vertoning van de videofilm Duurzaam Bouwen. Harrie Perebooms van De Kleine Aarde zal een lezing houden over landelijke ontwikkelingen en de integratie van milieuthema's in gebouwen.

De ochtend wordt afgesloten met een rondleiding door het nieuwe bezoekerscentrum van De Kleine Aarde.

Groepsprijs: f 500,- bij max. 10 pers. (grotere groepen betalen f 35,- p.p. extra).

Inclusief ecologische lunch, koffie en thee.

Bon voor aanmelding

Ik meld me aan voor de cursus:

Datum cursus:

Naam:

Adres:

Plaats:

Telefoon:

Geboortedatum:

Ik ontvang een bevestiging. Ik wacht met betalen op de acceptgirokaart die u mij toestuurt. Ik betaal de helft van het cursusgeld als ik veertien dagen of korter voor de cursusaanvang mijn aanmelding annuleer.

(Kruis een hokje aan)

- ☐ Ik ben geen donateur en betaal de volle prijs.
- ☐ Ik ben donateur en krijg tien procent korting.
- ☐ Ik meld me aan als donateur via deze bon. Ik krijg op de cursusprijs tien procent korting.

Invullen en opsturen naar: De Kleine Aarde, antwoordnummer 16151, 5280 VJ Box tel. Let op de uiterste aanmeldingsdatum!

Buitenlandse journalisten te gast bij De Kleine Aarde

De Kleine Aarde heeft de afgelopen maanden buitenlands bezoek gehad als gevolg van de 'duurzaamheidsverdragen' die Nederland in 1993 afsloot met Costa Rica, Bhutan en Benin. Kern van die verdragen is wederzijdse hulp bij het op gang brengen van duurzame ontwikkeling. Uit Bhutan kwamen twee journalisten De Kleine Aarde bekijken als proefterrein voor duurzaamheid. Uit Costa Rica kwam een delegatie van zes land- en bosbouw- en economiestudenten. Nationale-radioverslaggever Tshewang Dendup en zijn collega Lenzing Rigden van het enige Bhutaneese weekblad *Kvensel* kwamen informatie inwinnen over voorlichting en milieujournalistiek in Nederland. Het boeddhistische Bhutan probeert economische ontwikkeling te paren aan behoud van natuur en eigen cultuur. De regering heeft een kwart van het land tot Nationaal Park verklaard. Zeventig procent van het oppervlak moet bebost blijven. *Kvensel* vult een van haar twaalf pagina's met milieuberichten, als deze er tenminste zijn. 'Vlees produceren doen wij als Boeddhisten niet', zegt Rigden, 'dat importeren we uit India...' Volgens de Costa Ricaanse studenten heeft hun land een actieve milieubeweging. Het land kampt met drie

grote kwalen: in de steden een groeiende afvalberg, daarbuiten ontbossing met de bijbehorende erosie en een overdaad aan landbouwgif. Wat kunnen beide landen bijdragen aan duurzame ontwikkeling in Nederland? De Bhutanezen houden het vooralsnog op 'een geestelijke boodschap: respect voor het leven.' De Costa Ricaanse Carmen González Murillo lucht haar frustratie over de verwende Europese consument: 'Als jullie willen dat wij biologisch gaan telen, moeten jullie zelfs die plekjes op de schil eens accepteren.'

De Kleine Aarde bron voor scriptie of werkstuk

De afdeling Voedingsvoorlichting van De Kleine Aarde wordt regelmatig bestookt door middelbare scholieren die werkstukken of scripties moeten schrijven over gezonde voeding. Voor deze jongeren is nu een speciaal informatiepakket gemaakt. In het pakket zit een een folder over de relatie tussen voeding en gezondheid, biologische producten, groenten van het seizoen en verpakkingen, een kookboekje, een folder over de vegetarische Wereldburger en verschillende infobladen, onder meer over garantiekeurmerken. Het materiaal is compleet en overzichtelijk en kan binnen een week tegen portokosten

naar scholieren worden toegestuurd. **Bestellen door f5,- over te maken op giro 52730 t.n.v. De Kleine Aarde in Boxtel. Vermeld 'Pakket Ecologische Voeding'.**

KRITISCH CONSUMEREN

Koffie verkeerd?

Kritisch Consumeren, het blad van de Alternatieve Konsumenten Bond AKB, steunt u bij de keuze van zuivere koffie en andere producten. De AKB geeft u actuele informatie over productie en producenten. Kies voor producten zonder bijmaak. Maak voor een proefabonnement f8,- over op giro 763229 t.a.v. AKB-A'dam o.v.v. A5/proefabo.

Meer informatie:
020-686.33.38

bres

Onafhankelijk tijdschrift over
keerpunten in mens en cultuur

Bres nr 177 nu in de winkel met o.a.

De magische technologie van Damanhur
Gesprek met de stichter van een
onderaardse tempelstad

Interview met Carlos Castaneda

Helder dromen
Een eigentijds onderzoek

De hoer en de heilige
De gnostische mythe van Sophia

Het concilie van Lhasa
Ketterproces tegen Zen-monnik

Channeling
Zinnig of krankzinnig?

144 pag. rijk geïllustreerd
tweemaandelijks tijdschrift,
verkrijgbaar bij boekhandel en kiosk

Losse nrs: f 14,50/Bfrs 290
Jaarabonnementen: f 72,50/Bfrs 1450
Voor abonnementen
of gratis brochure BEL NU:
020-6243442 of 020-6278510.

WINKEL & VERZENDHUIS VOOR MILIEUVRIENDELIJKE PRODUCTEN MORSTRAAT 41 2312 BL LEIDEN TEL.071-512 52 91

DE NIEUWE
EIGENAAR
DAVID VAN DONGEN
GEEFT GRATIS
ADVIES OVER:

KLEDING
COSMETICA
NATUURVERF
KRINGLOOPPAPIER
SCHOONMAAKMIDDELEN

HET MILIEU
VRAAGT OM
GEBRUIK VAN
MILIEUVRIENDELIJKE
PRODUCTEN.

**DE KLEINE
AARDE**

DE KLEINE AARDE

een geschikte lokatie voor
vergaderingen, beleids-
dagen, recepties of feesten

- overnachtingsmogelijkheid voor maxi-
maal 20 personen
- wij verzorgen uw lunch of diner
- programma's op maat
- het hele jaar door rondleidingen en
excursies

Voor meer informatie en boekingen:

Jol Moors
De Kleine Aarde
Postbus 151
5280 AD Boxtel
Tel. 0411 684921

Schokkende feiten over luchtvervuiling

Vijf edities geleden had De Kleine Aarde het jammer genoeg bij het rechte eind met een artikel over luchtvervuiling. Want wat blijkt: in Parijs sterven volgens een Frans wetenschappelijk onderzoek elk jaar tussen de 260 en de 350 mensen ten gevolge van luchtverontreiniging. In Lyon gaat het om 30 tot 50 mensen per jaar. Fransen rijden in groten getale in oude dieselauto's, die een walm van zwaveldioxide en koolstofdeeltjes uitstoten. Vooral deze dieselwalm versnelt de dood van honderden mensen met hartkwalen en aandoeningen van de luchtwegen. Het onderzoek, in opdracht van het Franse instituut voor publieke gezondheidszorg (SFSP), heeft Frankrijk geschokt. Mogelijkerwijs is het een steuntje in de rug van de Franse

minister van Milieu, die de grootste moeite heeft om een wet op de luchtvervuiling door de ministerraad te krijgen. Op het onderzoeksrapport kwam ook een reactie van oliegigant Total, die er voor pleitte om oude auto's zo snel mogelijk te vervangen door nieuwe, die drie keer zo schoon moeten zijn. Even onrustbarend als het bericht uit Frankrijk was het nieuws uit België, waar onderzoek heeft aangetoond dat er meer leukemie (bloedkanker) voorkomt onder mensen die in de buurt wonen van het vliegveld van Oostende. Een Gentse hoogleraar zei in het *Laatste Nieuws* dat de resultaten van het onderzoek 'al vijf jaar geheim worden gehouden'. Bovendien verweet hij artsen in de Vlaamse kustplaats dat zij niet met de ware feiten naar buiten durven te komen.

NIEUW!

"Dieren in de tuin"

Prachtige
kleurenfoto's
Formaat:
24,5 x 17,5
128 pagina's

Een uniek boek over dieren in en rond onze eigen tuin

De natuur is dichterbij dan je denkt

Annemarie Görts, de presentatrice van het bekende NCRV-programma "Ja Natuurlijk, Bloemen en Planten" schreef dit unieke boek over dieren. Wie zijn ze en wat doen ze? Hoe nuttig of hoe schadelijk kunnen ze zijn voor ons tuintje. Een uniek, onmisbaar boekwerk voor iedereen die wil weten wat er leeft in z'n eigen tuin...

Bestelbon

Hierbij bestel ik exemplaren van het boek
"Dieren in de tuin" voor f 39,90/800 Bcf*.

Ik betaal pas na ontvangst van uw acceptgirokaart.

Naam: _____

Straat: _____

PC/Woonplaats: _____

Telefoon: _____

Handtekening: _____

Stuur deze bon in een envelop (zonder postzegel) naar:
voor Nederland: VIP-Media, Antwoordnummer 338, 4800 WB Breda.
voor België: Bredabaan 852, 2170 Merksem.

* exclusief verzendkosten.

Uitgaven van De Kleine Aarde (prijzen onder voorbehoud)

De Kleine Aarde Kok

Hans Donderwinkel. 48 pag. Pb.

f 21,50/Bf 430.

Jakkes, eikels!

Peter Kouwenhoven. 48 pag. Geb.

f 21,50/Bf 430.

Jakkes, wat een weer

Peter Kouwenhoven. 48 pag. Geb.

f 11,50/Bf 230.

Jakkes, vogelpoep!

Peter Kouwenhoven. 48 pag. Geb.

f 11,50/Bf 230.

Je eigen moestuin

Peter Kouwenhoven. 48 pag. Geb.

f 11,50/Bf 230.

Een spoor van paardemest

Mariët Meester. 112 pag. Pb.

f 16,50/Bf 330.

Mijn Paradijs

Heinz Erven. 120 pag. Pb. f 16,50/

Bf 330.

Tuinboek van De Kleine Aarde

Peter van der Ven e.a. 104 pag. Pb.

f 29,-/Bf 580.

Gezond fruit telen

Joke Bloksma. 96 pag. Pb. f 23,70/

Bf 464.

Bouwboek van De Kleine Aarde

Kees Haakman 64 pag. Pb f 23,75-

/Bf 475.

Groentekalender

Fraaie poster met seizoensgebonden groenten. f 17,-/Bf 340.

Aarde en duurzaam voedsel

Tien posters over voedsel. Voor scholen en andere instanties.

f 32,50/Bf 650.

Ecologische alternatieven

Bijna veertig leuke doe-het-zelf boekjes voor een schappelijke prijs. Zeer geschikt als cadeautje! Ecologische Alternatieven zijn vierkant (15 x 15 cm) en tellen 36 tot 52 pagina's. Verkrijgbaar:

Zelf kippen houden

Inmaken en bewaren

Babyvoeding

Wijn uit eigen tuin

Brouw bier voor je plezier

Sputten maakt ons giftig

Jam maken zonder suiker

Brood uit eigen oven

Doe het thuis

De Nieuwe Hollandse keuken

Keukenkruiden

Haute Couture van gebruikte kleding

Maak wat van snoeihout

Lekker bakken zonder suiker

Schik in schapen

Toetjes zonder suiker

Sap maak je natuurlijk zelf

Anders eten voor diabetes

Een konijn op eigen terrein

Granen op tafel

Leef gerust milieubewust

Zuivel

Bijen

De Groene Keuken

Hete Bliksem!

Hartige Taarten

De NatuurRijke Tuin (f 13,-/Bf 260)

Zelfgemaakte compost.(f 13,-/Bf 260).

De boekjes kosten f 10,50/Bf 210 per stuk, tenzij anders vermeld.

Etiketten

Vele honderden gebruikte enveloppen gaan dagelijks opnieuw de brievenbussen in dankzij de Hergebruiketiketten. U bespaart een envelop en geld. En u bent zuinig met papier en spaart bomen! Een pakje van 60 stuks kost f 5,50-/Bf 110.

Bestellen

Maak het bedrag over op giro 52730 t.n.v. De Kleine Aarde in Boxtel. Vermeld de titel(s). Voor België: giro 000-1137770-57.

Openingstijden en routebeschrijving

De Kleine Aarde is gevestigd in de Van Coothhoeve aan Het Klaverblad 1 en vanaf 1 april de hele week geopend van 11.00 tot 17.00 uur.

Per trein...

Elk half uur stoppen treinen uit de richting Eindhoven, Den-Bosch en Tilburg. Vanaf het station is het een half uur lopen. Wandel de Stationsstraat in, ga de Prins Bernard straat in (derde straat links), sla aan het einde rechtsaf de Baroniestraat in en loop rechtdoor via de Vicaris van Alphenstraat en de Schijldelseweg. Sla na het benzinstation linksaf de Munsel in.

... of fiets

Vooral voor fietsers geldt dat vele wegen naar De Kleine Aarde leiden. U kunt bij de fietsenstalling van het station een fiets huren. De stalling sluit om 19.45 uur en is in het weekend gesloten.

Per (trein)taxi

Vanaf het station rijdt een treintaxi. Telefoon: 0411-6833384

Per auto

Vanaf Den Bosch richting Eindhoven: afslag Boxtel-Noord. Vanaf Eindhoven richting Den Bosch: afslag Boxtel. Daarna de bordjes volgen.

Biologische landbouw groeit tegen de klippen op

Het gaat goed met de biologische landbouw in Europa. De groei zit er fors in; gemiddeld tien procent per jaar. In 1985 was het totale Europese areaal voor biologische landbouw honderdduizend hectare, nu al bijna een miljoen hectare. Dat blijkt uit de Evaluatie Notitie Biologische Landbouw, onlangs gepubliceerd door het Informatie en Kennis Centrum Landbouw (IKC) en gericht aan de Tweede Kamer. Het biologische areaal in Nederland groeit traag, vergeleken met landen als Denemarken, Duitsland en Oostenrijk. De vraag naar biologische producten in Nederland blijft nog verder achter dan de produktie. Van onze producten gaat zestig procent naar het buitenland. Het IKC wijt de tanende afzet in Nederland aan de relatief grote achterstand van de biologische landbouw ten opzichte van de gangbare qua technologie en imago. Bovendien zouden biologische producten beperkt verkrijgbaar zijn. Waar het IKC met geen woord over rept, is de oneerlijke concurrentie tussen de gangbare en biologische landbouw. Als gevolg van het verschil in prijs tussen biologische en gangbare producten bestaat er een enorme barrière voor de afzet van biologische producten. In de Tweede Kamer zou dat politieke hangijzer juist aangeroerd moeten worden. Een woordvoerder van het IKC erkent dat ook, maar volgens hem ligt het prijsverschil tussen gangbaar en biologisch zo gevoelig, dat niemand zijn handen eraan durft te branden. Meer dan twaalf jaar al wordt gesproken over reële prijzen in de gangbare landbouw. De milieuschade door de gangbare landbouw, geschat op zes tot

zeven miljard gulden per jaar, wordt domweg afgewenteld op het milieu. Grondwater bijvoorbeeld, vervuild met drijfmest en landbouwgif, wordt met dure technieken gezuiverd. De kosten worden niet in prijzen van landbouwprodukten verrekend, maar in de prijs van drinkwater. In theorie is iedereen het er nu over eens dat prijzen de echte kosten moeten reflecteren, dat de vervuiler moet betalen. In de landbouw bestaat zelfs nog geen begin van een beleid daartoe.

Prikkels

De Evaluatie Notitie van het IKC is de eerste evaluatie van het Nederlandse beleid voor biologische landbouw. Dat beleid is nog jong; pas in 1992 werd de biologische landbouw in ons land officieel erkend. In dat jaar verscheen de eerste beleidsnotitie voor de Tweede Kamer, waarin de biologische landbouw een voorbeeldfunctie werd toegekend voor de ontwikkeling naar duurzaamheid. De beleidsinzet was vooral gericht op 'bevordering van een marktgerichte ontwikkeling', zo heet het formeel. Veel heeft die bevordering niet uitgethaald, zo luidt niettemin de conclusie van het IKC. Het rapport meldt ook goede ontwikkelingen: 'De bestuurlijke en maatschappelijke aandacht voor de sector is sterk toegenomen en er is sprake van een professionele sector die de pioniersfase heeft afgesloten.' Ook staatssecretaris Vermeend van Financiën heeft aandacht voor de sector. In zijn opdracht formuleert de Commissie Van der Vaart voorstellen om met financiële prikkels de verkoop van milieuvriendelijke producten te stimuleren. Ook biologische produkten staan op de agenda. De aanbevelingen van deze commissie worden dit voorjaar verwacht. **IKC, Postbus 482, 6710 BL Ede, tel. 0318-671400.**

De pompoenpitten uit de pompoen Hokkaido zijn eetbaar. Je kunt ze wassen, drogen en op een droge, geventileerde plaats op een doek uitspreiden. Gedroogd blijven ze enkele maanden goed. Om te eten moeten de pompoenpitten worden gepeld. Het handigst is ze net als

een zonnebloempit open te maken. Dus op de smalle zij-kanten drukken of bijten en hopen dat het pitje open springt. Het lekkerst is om de gepelde pitten te roosteren in een droge koekepan. Eventueel met wat zout bestrooien, wat laten afkoelen en eten. Ook lekker op een groentetaart of verwerkt in een salade. Ze kunnen aan brooddeeg worden toegevoegd als vulling. Indianen gebruikten meel van pompoenpitten om saus te maken. Het vet in pompoenpitten is, evenals het vet van andere noten en zaden, van een goede kwaliteit: linolzuur. Daarnaast zitten er behoorlijke hoeveelheden eiwit, vitamine E en mineralen zoals ijzer en zink in.

Kun je pompoenpitten kiemen?

Ja, en de kiemen zijn eetbaar en smakelijk. Gebruik gepelde pitten (ook te koop in de natuurvoedingswinkel). De pitten vooraf tien uur weken en goed naspoelen. Dan op een warme en donkere plek neerleggen en drie maal daags spoelen met lauw water. Vochtig houden, maar niet nat. Na zo'n vier dagen komen de kiemen op.

Vragen aan Anneloe Rijkema

Wat is Agar-agar en hoe moet ik het toepassen?

Agar-agar is een bindmiddel dat gemaakt wordt van rode zeewieren uit Azië. Het is een prima plantaardige vervanger van gelatine, dat uit botten wordt gemaakt. De bindende werking van Agar-agar is twee à drie keer zo sterk als die van gelatine. In recepten heb je dus maar de helft nodig van de opgegeven hoeveelheid gelatine. Agar-agar is te koop in poedervorm, in vlokken of als staaf. Je moet het eerst koken, opgelost in de te geleren vloeistof (bijvoorbeeld vruchtesap). Het poeder werkt het makkelijkst. Je roert het meteen door de koude vloeistof, brengt het goedje aan de kook en giet het na enkele minuten koken in een vorm. Het mengsel wordt stevig bij afkoeling tot onder de 40 graden. Agar-agarvlokken moeten eerst worden geweekt. Een staaf dient enige tijd te worden gekookt.

Wat kan ik doen met pompoenpitten?

Vragen naar De Kleine Aarde, Postbus 151, 5280 AD Boxtel.

Winterkost met lente-ingrediënten

De winter is ten einde, het voorjaar ontluikt. De wintervorraden raken uitgeput, het aanbod van verse groenten is sober. Om deze tijd te overbruggen geeft De Kleine Aarde winterrecepten, aangevuld met lente-ingrediënten. De recepten gelden voor 4 personen

ANNELOU RIJPKEMA

Eerste menu: voorjaarssoep, groentestoofschotel, boekweitkoekjes, witlofschuitjes

Voorjaarssoep

1 ui
2 teentjes knoflook
150 g (winter)wortel
1 eetlepel olie
100 g gierst
1 laurierblaadje
1 liter bouillon
150 g spinazie

36 Pel en snipper de ui en de knoflook. Boen de wortel en snijd hem in luciferreepjes. Verwarm de olie in een pan. Voeg de ui, de knoflook en de wortelreepjes toe. Bak dit 5 minuten. Voeg dan de gierst, het laurierblaadje en de bouillon toe. Breng het geheel aan de kook en laat het 30 minuten koken. Was de spinazie en snijd haar in reepjes. Voeg de spinazie op het laatste moment toe. Kook de soep enkele tellen en maak hem op smaak met zout en peper.

Groentestoofschotel

400 g aardappelen
200 g uien
200 g witte kool
200 g wortelen
2 teentjes knoflook
2 eetlepels olie
1 laurierblad

1/2 theelepel koriander (ketoembar)
zout
2 dl melk
2 dl water

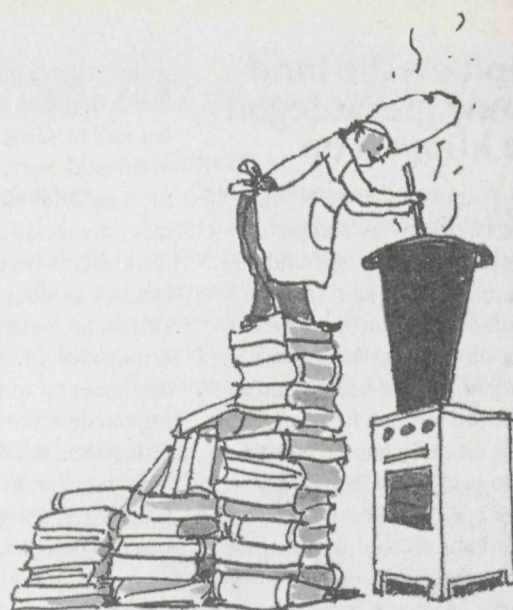
Boen of schil de aardappelen. Snijd ze in gelijke stukken van 3 cm. Pel de uien en snijd ze in ringen. Was de witte kool en de wortelen en snijd beide in reepjes. Pel de knoflook en pers hem uit. Verhit de olie in een pan. Fruit de uien en de knoflook. Voeg na enkele minuten aardappelen, witte kool, wortelen, laurierblad, koriander, zout, melk en water toe bij het ui-knoflookmengsel. Laat het gerecht zo'n 20 minuten zachtjes stoven, tot het gaar is.

Tip: u kunt een hele koriander kopen en zelf pletten in een vijzel.

Boekweitkoekjes

1 dl water
30 g boter
zout
60 g volkorenmeel
2 eieren
ketjap of tamari
1 theelepel mosterd
100 g boekweitgrutten
evt. 50 g geraspte kaas
olie

Breng het water met de boter en wat zout in een pan aan de kook. Strooi in één keer al het meel er bij en roer tot het deeg als een bal van de pan loslaat. Laat het deeg iets afkoelen. Roer de eieren los. Voeg die

ILLUSTRATIES: KATRIEN HOLLAND

al roerende aan het deeg toe. Klop het deeg goed, opdat het glanst. Roer er ketjap of tamari, mosterd, boekweitgrutten en eventueel geraspte kaas door. Zorg dat het deeg pittig smaakt. Verwarm de olie in een koekepan. Vorm met 2 lepels enkel bollen. Druk die plat en bak ze in de olie aan beide kanten in 5 minuten goudbruin.

Witlofschuitjes

1 grote of 2 kleine stronkjes witlof
50 g alfalfa
100 g winterpostelein
2 eetlepels olie
1 theelepel mosterd
2 eetlepels azijn
2 theelepels honing
50 g feta
zout, peper
2 eetlepels zonnebloempitten
peterselie of bieslook

Haal voorzichtig 8 bladeren van de witlof, was ze en laat ze uitlekken. Snijd de alfalfa en postelein fijn. Maak een saus door de olie met mosterd, azijn en honing te roeren. Snijd de feta in kleine blokjes en meng die door de saus. Maak de saus op smaak met peper en zout. Vermeng de saus met de alfalfa en winterpostelein. Vul de witlofblaadjes met het mengsel en maak een bord op met 8 gevulde bladeren, gearneerd met wat zonnebloempitten en een toefje peterselie of geknipte bieslook.

Tweede menu: bruine bonensoep met stokbrood, aardappeltaart, gekookte rode kool

Bruine bonensoep

2 flinke uien
150 g prei
150 g (winter)wortel
1 eetlepel olie
300 g gare bruine bonen (of 100 g droge bonen; eerst 12 uur weken en 45 à 60 min. koken)
7 dl kookvocht, bouillon of water
tijn, laurier, bonekruid, lavas
zout en peper
selderijblad

Pel en snipper de ui. Was de wortel en de prei, snijd de wortel in reepjes en de prei in ringen. Verwarm de olie in de soeppan. Fruit de ui en de groenten in de olie. Laat de bruine bonen uitlekken en bewaar het kookvocht. Stamp de bonen fijn met een puree stamper en verdun de puree met het kookvocht, de bouillon of het water. Voeg de bonen bij de gefruite groenten. Breng de soep aan de kook. Voeg naar smaak tijm, laurier, bonekruid en lavas toe. 10 minuten laten pruttelen. Maak de soep af met peper, zout en fijn geknipt selderijblad.

Serveer er stokbrood met knoflookboter bij.

Aardappeltaart

Deeg:
200 g volkorenmeel
150 g gerstemeel
1/4 theelepel gemalen komijn (djintan)
1 theelepel zout
100 g boter
koud water

Meng het volkorenmeel, het gerstemeel, de gemalen komijn en het zout met de boter. Kneed kleine beetjes water door het deeg, tot het een soepel en samenhangend geheel is. Rol het deeg uit tot een plak van een halve centimeter dikte. Bekleed de bodem en de zijkant van een ingevette springvorm en houd ongeveer een derde van het deeg achter voor het deksel.

Vulling:
500 g aardappelen

1 theelepel zout
1 ui
2 eetlepels fijngehakte bieslook
snufje tijm
350 g volle kwark
zout en peper

Boen of schil de aardappelen en snijd ze doormidden. Kook ze 10 à 15 minuten in een bodempje water met zout. De aardappelen moeten net niet gaar zijn, zodat je ze in plakjes kunt snijden. Verwarm de oven voor op 175°C, stand 3. Snipper de ui, hak de bieslook fijn. Vermeng de aardappelschijfjes met de ui, bieslook, tijm en volle kwark. Maak het mengsel op smaak met zout en peper. Vul de vorm met dit mengsel en dek de taart af met de rest van het uitgerolde deeg. Plaats de taart in het midden van de voorverwarmde oven. Bak de taart gaar en bruin in 60 minuten.

Serveer hierbij gekookte rode kool (met enkele blaadjes laurier, 2 à 3 kruidnagels en een in blokjes gesneden appel).

Derde menu: Bami met gemarineerde tahoe

Bami

600 g mie
water
1 ui
300 g witte kool
200 g prei
bosje selderijblad
2 eetlepels ketjap of shoyu
halve citroen
2 eieren
2 eetlepels melk
peper en zout
klontje boter

Breng een pan met ruim water aan de kook. Voeg de mienestjes toe en laat deze 15 minuten koken. Spoel de mie in een vergiet even af met koud water. Pel en snipper de ui. Was de prei en de kool. Snijd de prei in ringen, de kool in reepjes. Verhit de olie in een wok. Voeg de ui en de groenten toe. Laat de groenten in 10 minuten gaar worden. Was het selderijblad en hak het fijn. Meng de mie en het selderijblad door de groenten. Maak de bami op smaak met ketjap of shoyu en citroensap. Leg een deksel op de wok en houd de bami warm.

Doe de eieren met de melk, peper en zout in een kom. Goed door elkaar klutsen. Smelt de boter in een koekepan en bak van het eimengsel een omelet. Snijd de omelet in repen en leg deze boven op de bami.

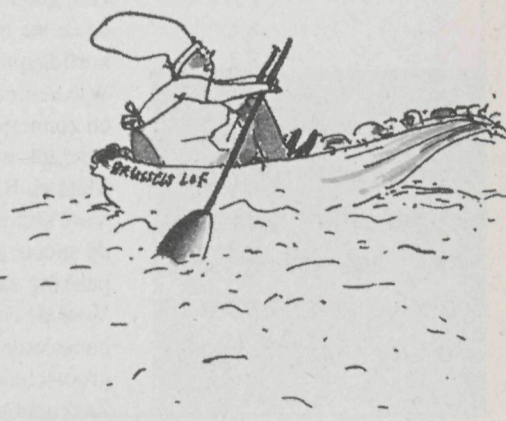
Gemarineerde tahoe

1 klein uitje
1 teentje knoflook
2 eetlepels tomatenpuree
1 eetlepel citroensap
2 eetlepels ketjap of shoyu
zout
1 blok tahoe van 250 g
2 eetlepels olie

Pel uitje en knoflook. Snipper het uitje heel fijn. Pers de knoflook uit. Maak een mari nade van uit, knoflook, tomatenpuree, citroensap, ketjap of shoyu en zout. Snijd de tahoe in blokken van 2 bij 2 cm. Meng de tahoe door de marinade en laat de mix minstens 4 uur staan. Verwarm de olie. Laat de tahoe uitlekken, maar bewaar de marinade. Bak de tahoe blokjes enkele minuten in de olie en voeg de marinade toe. Enkele minuten laten sudderen en opdienen.

Serveer bij deze maaltijd zoetzure groenten.

De recepten komen uit het boekje Hete Bliksem, f 10,50/Bf53 bij De Kleine Aarde, bestelwijze zie achterop dit tijdschrift. Alleen de Witlofschuitjes komen uit Margriets Variatie Kookboekje. Deze brochure van De Kleine Aarde, Vovo en Dynamis is gratis verkrijgbaar bij Biologica, tel. 030-2300713.

SMAAKTEST

Honderdvijftig middelbare scholen verkopen groen en eerlijk snoepgoed in de kantine. Het snoep draagt het Eko- of het Max Havelaar-keurmerk. Dit is het resultaat van de campagne Groen & Eerlijk van de Nationale Jongerenraad voor Milieu en Ontwikkeling.

Snoepgoed krijgt voldoende

1300 jongeren keurden Eko en Havelaar

Als verantwoorde leukernijen makkelijk verkrijgbaar zijn, zullen jongeren ze wel kopen, was de achterliggende gedachte van de Nationale Jongerenraad voor Milieu en Ontwikkeling (NJMO) bij haar campagne Groen en Eerlijk. Alleen het prijsverschil (keurmerk-snoep is zo'n twintig procent duurder dan snoep zonder keurmerk) kan dan een belemmering zijn. Om ze over de drempel te trekken, gingen de heerlijkheden de eerste maanden tegen een kortingsprijs over de toonbank. Wie eenmaal hazelnootwafels en zonnepitkoeken zou proeven, zou wellicht bereid zijn Mars en Bounty te laten liggen. Voorwaarde is natuurlijk dat de smaak goed is en dat de verpakking aanspreekt. Voor de campagne begon, organiseerde de NJMO eerst een grootschalige snoep-smaaktest. Zevenentwintig scholen deden

mee aan de snoepproef. Dertienhonderd leerlingen tussen twaalf en achttien jaar oud snoepten en keurden zevenentwintig soorten en merken koek, chocoladerepen, chips en candybars. Hoewel er meer wordt gemopperd dan geloofd, oogsten de meeste zout- en zoetwaren veel waardering, zoals blijkt uit de scores op de bladzij hiernaast.

Wel cool

Alle chips smaken goed. Toch klinkt er gemopper. 'Veel te zout, smaakt vet', sabelt een leerling de Trafo chips met Pickles-smaak neer. 'Beter kan niet', vindt een ander juist. 'Er zit zand aan Trafo chips paprika, zeggen twee proevers. 'De aardappel op de voorkant is vies', broemt een volgende over de verpakking. 'Verkoop het in papieren zakken als je toch bezig bent!' Paprika chips van Molenaar komt er het minst goed af van de chips: 'Verpakking oogt een beetje Oostblok, chips zijn taai', is het opvallendste commentaar. Molenaar potato chips scoort juist het hoogst. 'Goed dat de chips gemaakt is van aardappelen zonder kunstmest en chemische bestrijdingsmiddelen', merkt een leerling op. Men

waardeert ook de relatief grote portie.

Over koeken verschillen de smaken nog sterker. De hazelnootwafels en honingwafels doen het slecht. Menigeen verwacht een stroopwafel en vindt de smaak 'te volkoren', de koek 'te droog' en 'niet stroperig genoeg'. De speculaasbrokken zijn meer in trek: kreten als 'erg lekker, smaakt naar meer!' en 'is wel cool!' overstemmen een 'niet meer maken!' De gevulde koek blijkt 'qua kleur vrij bleek' en 'buitenom droog, binnen vet'. Een suggestie: 'doe er een nootje op!' Vruchtenkoek 'valt in je mond uit elkaar, is goor!' Anderen vinden 'de zoetigheid goed' en 'het deeg lekker, alleen de appel mag wat minder'. Over het algemeen is het oordeel positief. Zonnepitkoek haalt het niet: 'de zonnepitten zijn lekker, maar aan het koekgedeelte zit weinig smaak', vindt de een. 'Beetje dreug', voegt een ander toe, 'je hebt echt drinken erbij nodig.' Ook de hazelnootkoek bevalt niet erg. 'Veel te droog', daar is iedereen het over eens. En ook nog 'slap, slob, geen echte bite'. 'Je krijgt de koek niet weg', klaagt iemand, maar niet alle hoop vervliegt: 'meer sui-

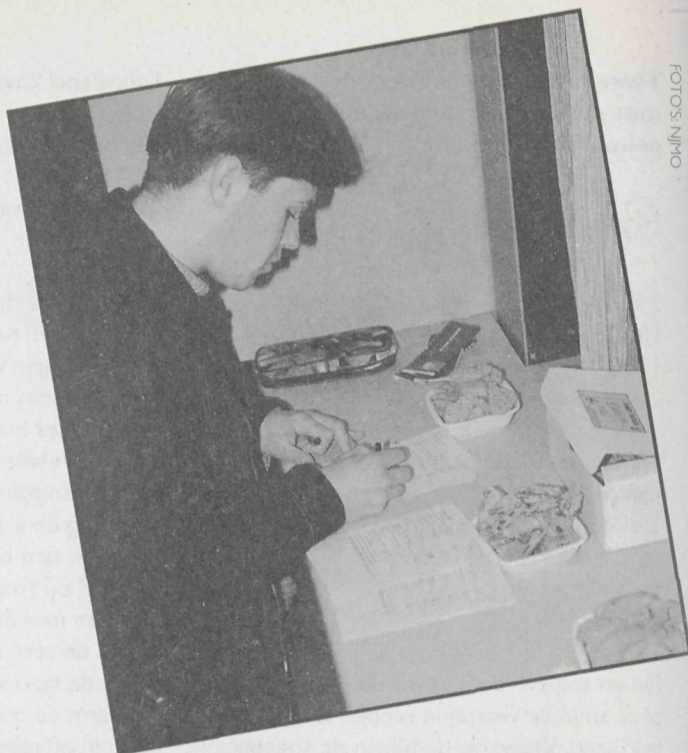

FOTO: NJMO

Wie eenmaal hazelnootwafels en zonnepitkoeken zou proeven, zou wellicht bereid zijn Mars en Bounty te laten liggen

*'Meer suiker, iets
dunner en kleiner, dan
heb je een hit'*

ker, iets dunner en kleiner, dan heb je een hit'.

De candybars worden genadeloos afgemaakt. Ze lijken veel op Marsen en Nutsen, maar doorstaan een smaakvergelijking niet. Slechts een enkeling vindt de cocosbar 'lekkerder dan verwacht'. Opgetekend uit het keurmeesterkoor: 'stinkt vreselijk!' 'smaakt naar konijnvoer', 'Veel te pinda-erig', 'bah!'

Chocolade doet het aanzienlijk beter. 'Smaakt gewoon naar normale chocola!' En dat is de Tjoklat melk natuurlijk ook doet. Tjoklat puur wordt toegejuicht als 'heerlijke reep'.

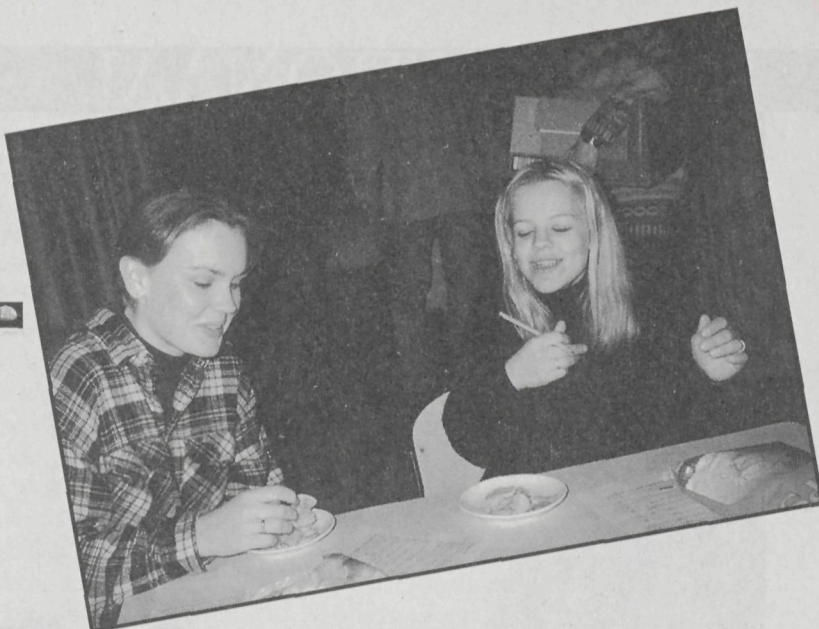
Veel bombarie

De NJMO selecteerde op basis van de test snoep voor schoolkantines. Speculaas, chips (Trafo paprika en naturel), chocola (beide Tjoklats en Choca Rica honing), honingwafels, gevulde koek en vruchtenkoek (alle drie van Bulthuis/Verbeek) vallen in de prijzen. 'We lieten niet alleen de score meewegen', legt NJMO-medewerker Rob Lub uit. 'Het product moest ook in grote hoeveelheden verkrijgbaar zijn. Als de proef aanslaat, bestellen scholen ineens massaal een bepaald merk. We zitten nu nog in de introductiefase. De 150 scholen hebben een proefpakket met het geselecteerde snoep, tegen een kortingsprijs. Met spontane vervolbestellingen loopt het niet storm, maar scholen reageren positief. In sommige kantines is met veel bombarie reclame gemaakt voor groene en eerlijke producten. Elders geven leraren er lessen over.'

Snoep en oordeel

De jongeren gaven alle ge-

proefde zoetigheden en chips cijfers (schaal van 1 tot 10). De gemiddelde scores staan in de tabel, evenals de prijs (in centen) en het percentage van de proevers dat zich bereid verklaarde tot aanschaf van het artikel.

Chips	Prijs	% Kopen	Score
Molenaartje papr. (150g)	160	66.7	6.9
Molenaartje potato	142	77.3	7.5
Trafo paprika (30g)	103	63.3	7.4
Trafo pickles	90	69.9	7.3
Trafo naturel	96	78.0	7.4
Koek			
Hazelnootwafels	51	33.3	5.9
Honingwafels	53	62.0	7.6
Speculaasbrokken Avita	80	82.7	7.6
Gevulde koek	61	62.0	6.3
Vruchtenkoek	73	66.0	7.0
Mueslikoek	59	30.4	5.2
Zonnepitkoek	74	22.2	4.7
Hazelnootkoek	64	24.2	4.8
Candybars			
Peanutbar	76	25.4	5.2
Cocosbar	87	35.3	5.4
Honeybar	87	25.9	5.0
Candybar	95	30.1	5.3
Ukkie coco	128	48.1	6.4
Ukkie choco	101	45.1	5.8
Barrita	75	45.5	5.8
Chocolade			
Ministick Vangoudae	57	75.0	7.0
Tjoklat melk	139	84.3	7.4
Tjoklat puur	131	87.1	7.6
Mascao choco melk	141	56.8	6.5
Choca Rica honing	135	94.1	8.0
Choca Rica mokka	126	86.4	7.6

De gevolgen voor het landschap zijn voor het meest ongeoefende oog te zien

BRAM POSTHUMUS

Vermoeide grond

Landproblemen zijn milieuproblemen in Zuidelijk Afrika

Overvolle thuislanden met uitgeputte grond: landverdelingsstelsels in Zuidelijk Afrika zijn even onrechtvaardig als onnatuurlijk. Dat het milieu daar alles mee te maken heeft geeft de pleidooien voor landhervorming extra urgentie.

Schrijvers kunnen in een handvol woorden vastleggen wat je om je heen ziet. De Zuidafrikaan Rian Malan en de Zimbabweaan Charles Mungoshi hebben de dramatische verschillen tussen de weelderige commerciële landbouwbedrijven en de woeste droogten van de voormalige Bantustans en Tribal Trust Lands beschreven. Malan schrijft over zijn autorit naar zo'n 'thuisland': 'De grens is niet gemarkeerd. Dat is ook niet nodig. Je weet dat je een ander land ingaat, een andere wereld...een bocht in de weg en het asfalt verdwijnt onder je wielen. Je kijkt naar Afrika, een uitgestrekte heetbenaauwde vallei met gebroken heuvels, le-

men hutten en de bliken daken van de krotjes...Hoe dieper ik erin reed, des te erger werd het: minder gras, meer geiten en meer hoopverloren zwarte mensen die bewegingloos als rotsen in het stof langs de kant van de weg zaten.'

Mungoshi zegt het zo: 'De plotselinge overgang van de glooiende heuvels van de Hampshire Estates met hun hoge gras en vruchtbare aarde naar het verschroeide niets-tussen-hier-en-de-horizon land van *Manyene Tribal Trust Land*, met de onvermijdelijke rafelige vogelverschrikker die een stille dodenzang staat te zwaaien in een leeg veld...'

Genadeloos

Je kunt tientallen keren over die extreme tegenstellingen gelezen hebben, je eigen eerste indruk van zo'n aan Afrikanen toegewezen stuk land brandt zich vast op je netvlies. Herschel District in Zuid-Afrika is zo'n gebied, ingeklemd tussen de vlakten van Oranje Vrijstaat, de Oostkaapprovincie en het bergmassief van Lesotho. Het klimaat is genadeloos: barre winters en korte zomers, weinig regen. Een onverbiddelijk landschap van rotsmassieven en droge valleien. Een dumpplaats voor mensen: werklozen, vrouwen, kinderen werden naar Herschel gestuurd zodat de bevolking in dit gebied van nog geen 3000 km² in enkele tientallen jaren explosief groeide tot een kwart miljoen. In de apartheidstijd verhuisden 3,5 miljoen Afrikanen ongewild van woonplaats.

De gevolgen voor het landschap zijn voor het meest ongeofende oog te zien: kilometerslange *donga's* (erosiegeulen), even breed als een woonhuis en half zo diep. Bomen staan er nauwelijks en de landbouwgrond die er nog was, is door de Oranjerivier meegenomen naar KwaZulu-Natal. Alleen de veeteelt floreert - voor een handjevol boeren, die veel te veel schapen en geiten het nog resterende gras van de heuvelruggen laten afvreten. De meeste bewoners van de 69 dorpen in het district leven van pensioenen en het geld dat werkende familieleden opsturen uit Johannesburg en de Kaapprovincies waar ze werken. Zelf brengen ze hun dagen door in gedwongen ledigheid.

In Zuidelijk Afrika zijn erg veel 'Herschels'. De reden van hun bestaan moet in de geschiedenis worden gezocht. Anders dan vele andere stukken gekoloniseerd Afrika raakte dit gebied permanent bewoond door Europeanen. Dat deden ze door stukken land af te perken en te verkla-

ren dat dit voortaan hun eigendom was. De Afrikanen die er woonden, deden dat plotseling illegaal en konden volgens de Europese wetgeving worden verwijderd. Speciaal voor hen gereserveerde reservaten moesten zorgen voor de opvang. Daarbij werd weinig rekening gehouden met de draagkracht van de bodem en andere ecologische overwegingen. De bedoeling was om grote reservoirs te creëren, vol mensen die bereid waren te werken op het land van de nieuwe Europese eigenaars.

Na de deportaties van grote groepen Afrikanen deed de gedwongen invoering van een geldeconomie de rest: Afrikanen moesten belasting betalen voor de hutten waarin zij woonden en de enige manier om aan dat geld te komen was door te gaan werken op de Europese boerenbedrijven. Zo ontstonden de commerciële monocultures, die er goed bewaard bij liggen (maar vaak een slechte bedrijfsvoering kennen) naast ecologische rampgebieden: overbevolkt, overbegrast en overbewerkt.

Kolonistenmentaliteit

Om aan deze onhoudbare situatie een einde te maken heeft bijna de hele regio in een situatie van oorlog verkeerd. Die leverde politieke onafhankelijkheid op voor Zimbabwe (1980), Namibië (1990) en uiteindelijk ook Zuid-Afrika (1994). En wat riepen de nieuwe regeringen? 'We moeten aan landverdeling doen! De situatie in de thuislanden is onhoudbaar!' Maar de praktijk is weerbarstig. Honderd jaar *settler*-regime hebben de eigendomsverhoudingen wettelijk vastgelegd. Economisch gezien drijven deze landen (met uitzondering van Zuid-Afrika) op de landbouw-exporten die geproduceerd worden op de grote commerciële landbouwbedrijven: vlees in Botswana en Namibië, tabak in Zimbabwe en Malawi, straks weer koffie in Angola. Het schiet dus niet op met de landhervormingen. Vijftien jaar na Zimbabwe's onafhanke lijkheid is minder dan éénvijfde van de hervestigingsplannen uitgevoerd. Voor Namibië geldt hetzelfde: Tjijendero gaf tijdens een conferentie in Amsterdam aan dat er tot nu toe maar een handjevol boerderijen waren onteigend, bedrijven waarvan de eigenaars in het buitenland verblijven. Landbouwminister Derek Hanekom heeft een wetsvoorstel ingediend om de Zuidafrikaanse landhervorming op gang te brengen, waarbij hij onteigening als 'laatste redmiddel' heeft genoemd. Het klinkt als een voorschot op een moeizame en vooral langzame voortgang.

Hervestiging zonder begeleiding (zoals gereedschap, adviesverlening of mogelijkheden op de markt) is gedoemd te mislukken. Hervreiding van land in landen als Botswana en Zimbabwe betekent vaak dat Europese grootgrondbezitters worden vervangen door de nieuwe machthebbers, met dezelfde kolonistenmentaliteit.

Ondertussen blijft de situatie in de thuislanden verergeren, verdwijnt de bodem in de rivieren, liggen in tijden van droogte de hongersnoden in het verschiets en groeit de sociale onrust: overal organiseren zich landkrakers.

Boomaanplant

Op bescheiden schaal wordt iets aan de ecologische catastrofe gedaan. Neem de Environmental Development Agency (EDA) in Zuid Afrika. Die is in Herschel bezig met boomaanplant, duurzame veeteelt, kleinschalige tuinbouw voor de voedselvoorziening en terugwinning van de grond. Een consultant van de EDA legt uit hoe dat laatste werkt: 'In de donga's leggen we dammetjes van losse stenen. Eromheen komen hekwerken te staan, waar de geiten niet doorheen kunnen. Wel de grond: die spoelt met de regens de heuvels af. Dat hoopt zich op bij de dam en zo krijgen we een spons van topgrond die we beplanten met bomen.'

Bij de boomaanplant in Herschel worden scholen betrokken. Shadreck Rhasmeni werkt voor EDA aan dit project. 'Ik breng de kinderen het belang van bomen bij. De meesten hebben daar echt geen idee van. In de dorpen zijn nauwelijks bomen meer. Achter mijn huis heb ik een kwekerij met een paar duizend stekken.' In Herschel zijn vier van deze kwekerijen, die commercieel worden gerund. De meest succesvolle is van Zukiswa, een vrouw die enkele duizenden guldens per jaar verdient. 'Dat overtuigt nog meer dan wijze lessen over mooie bomen.'

Deze en andere initiatieven (Malawi bijvoorbeeld kent een 'Nationale Boomplantdag') zullen echter aan de fundamentele landhonger van miljoenen achtergestelde Afrikanen geen einde maken. Zolang de overvolle 'thuislanden' blijven bestaan, met hun uitgeputte grond, schreeuwende behoefte aan brandhout, afgegrazen velden en dalende oogsten blijven alle rehabilitatieprojecten op kleine schaal effectief, maar op de lange duur een enkele druppel water in een snel groeiende woestijn.

BLADEREN

Met bijdragen van Helène Kleijburg, Laurens Lammers, Anita Maas, Michel Robles en Fleur Speet.

Hollands vee bedreigd

Soms mag je je gelukkig prijzen dat er boeken bestaan. *Een Land Vol Vee* is een waar genot om open te slaan, te ruiken en te lezen. Visueel en tekstueel is het een juweel. *Een Land Vol Vee* blijkt bij nadere bestudering ook een schokkende boodschap te hebben: red de zeldzame exemplaren in onze vee-stapel. De Wereld Voedsel

Organisatie (FAO) berekende dat van alle vee-rassen die omstreeks 1900 ter wereld kwamen, de helft is uitgestorven. Van de resterende rassen zou een derde deel ge-vaar lopen en de komende twintig jaar verdwijnen. Dat betekent dat elke week een ras verdwijnt. Een vorm van genetische ero-sie die zijn weerga niet kent.

In Nederland had een paar eeuwen terug bijna elk dorp rond de kerktoeren zijn eigen slag vee. Achter elkaar gezet was de natio-nale veestapel een lange, kleurrijke stoet oorspronkelijke koei en, paarden, varkens, schapen, geiten en kippen. Groningers waren trots op hun witbenige blaarkopkoeien en Drenten op hun hoogbenige bleschappen. Door inteelt en selectie met dieren uit andere landen, zijn deze landeigen slagen zeldzaam gewor-den. Wie nu de weilanden overziet, kan niet anders denken dan dat alle koeien en paarden op elkaar lijken. De originele Landgeit werd een gewone melkgeit, zoals nog veel meer lokale rassen eenvoudig zijn vervangen of weggekruid door een hand-vol produktieve rassen. En intussen zijn Blaarkoppen, Mergellandschappen en Fries Roodbont bedreigde veerassen, die soms alleen nog op de kinderboerderij zijn te bewonderen. Leuk is het gedicht van Rudy Kousbroek over het varken: *Die roze huid,/die kleine blonde haartjes./Tevredenheid,/van stop-contact tot kurketrekker.*

LL

Een Land Vol Vee, Anno Fokkinga en Marleen Felijs, Misset, ISBN 905439028X. Prijs: f 59,90.

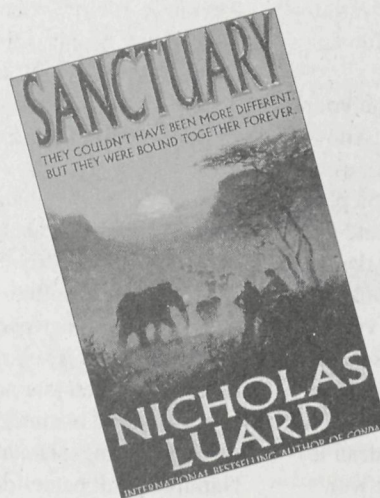
Olifanten of het Paradijs

Een milieu-thriller die ont-roert: de Brit Nicholas Luard heeft het met *Sanctuary* voor elkaar gekregen. Gepassioneerd natuurbe-schermer als hij volgens de binnenflap is, heeft hij een

roman afgeleverd die spanning, menselijkheid en diep gevoel voor de Afrikaanse dierenwe-reld combineert. Twee kinde-ren (zij rijk, hij arm) worden vlak na de oorlog in Kenia door een oude man een dagje meegenomen naar een verbor-gen dal, het thuis van één der laatste vrije kudden olifanten. Terug in Engeland raken Billy en Violet elkaar natuurlijk kwijt. Maar beiden worden veertig jaar lang achtervolgd door het verlangen naar elkaar en de vallei. Als ze er - elk na een mislukt leven - inderdaad tegelijkertijd terugkeren, blijkt die vallei nog een andere droom te herbergen: Violets vierde man, een machtige in-dustrieel en bezeten amateur-archeoloog, heeft ontdekt dat dit de plaats is van de Bijbelse Hof van Eden. Moet de rivier in het dal worden ingedamd voor opgravingen, of mogen de olifanten blijven leven?

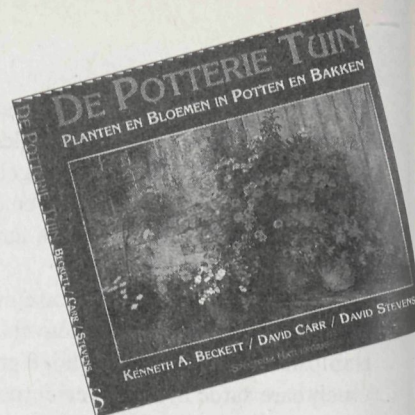
MR

Sanctuary, Nicholas Luard, Hodder and Stroughton, Londen, 1995. ISBN: 0340625880. Prijs: f 23,20.

Tuin in potten

Hoewel er niet veel foto's in staan, is *De Potterie Tuin* toch een aardig boek over de begin-selen van het kweken van plan-ten in potten. De informatie is niet diepgaand, maar er komen veel aspecten aan de orde. Potten zijn in soorten en maten

te koop. Voor degene die zelf plantenbakken wil maken is het boek instructief. Daarna komen zaken als tuingereed-schap, potgrond en watergeven aan bod. Bij de bemesting ligt de nadruk jammer genoeg op kunstmest. Organische mest-korrels zijn echter ook prima geschikt voor potplanten. Het boek zwijgt over het bo-demleven in potten, behalve waar het gaat over schade door slakken, miljoenpotten en ande-re beestjes. Het overzicht van ziekten en plagen is helder, de bijbehorende foto's zijn echter te klein om iets te kunnen her-kennen. Gelukkig worden er, het zeer giftige nicotine uitge-zonderd, geen milieubelasten-de bestrijdingsmiddelen aange-raden.

De helft van het boek gaat over planten die goed in potten zijn op te kweken. Enige aandacht voor planten die aantrekkelijk zijn voor vogels, vlinders, bij-en en gaasvliegen zou mooi zijn geweest. Het potterie boek met een centrale plaats voor natuur en milieu moet nog ge-schreven worden!

AM

De Potterie Tuin, Kenneth A. Beckett e.a., Het Spectrum B.V., vijfde druk, 1995. ISBN 9027444919 Prijs: f 47,50.

Goedkoop zelfdoe-geluk

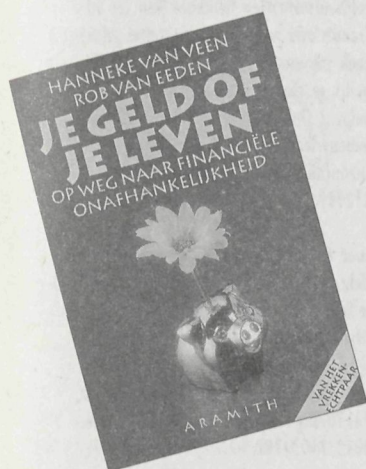
Je Geld of je Leven is een al-leraardigste, praktische gids om de hand op de knip te hou-den. Wilt u op de markt nu eens niet bedrogen wil uitko-men (want wie denkt niet geld te besparen door die 'leuke trui' voor 'maar twee tientjes'

te kopen)? Lees dan voor vertrek de waarschuwendende woorden van het vrekken-echtpaar. Consuminderen wordt behalve aangeprezen ook haarfijn uitgelegd. Je geluk vergroten is zo simpel: een maand je wasmachine niet gebruiken en de waardering voor zo'n apparaat stijgt gestaag. Dat geldt voor alles: van schaarse luxe geniet je het meest. Bovendien zijn minder aanschaffen, spullen weggeven, doorverkopen of samen delen ook nog erg goed voor het milieu.

Van Veen en Van Eeden presenteren de weg naar financiële onafhankelijkheid helder, logisch en realistisch. Begeleidende zelfdoelijsten completeren de thuiscurcus. Het gaat niet meer om je rijk kopen, maar om je rijk weten.

FS

Hanneke van Veen/Rob van Eeden: *Je Geld of je Leven, Aramith, Bloemendaal 1995. ISBN: 906834174x. Prijs: f34,90.*

Plakhars en evenwicht

Hoe goed bedoeld ook, het gesprek tussen prinses Irene en haar bomen riekt naar plakken de hars. Een natuurlijke, eerlijke geur. Maar behoorlijk pregnant. De opzet van het boekje lijkt schattig (liefdevolle kleurenprenten en rondartelende libellen). Helaas, iedere recensent wordt de wind uit de zeilen genomen met de 'recensie'

van de uitgever, en een aanprijzing door Herman van Veen. Je mag het boekje welhaast niet meer slecht vinden. Hoe dan ook, Irene ontdoet zich van haar sluiers. Genadeloos wordt de lezer geconfronteerd met jeugd, liefde, leven, denken en vooral voelen van de hoofdperson. Geen literair debuut, maar wel een afdoend ego(of eco-)document. De weg waarlangs de lezer naar de natuur, het milieu gevoerd wordt en er gevoel voor krijgt aangeleerd, is inderdaad een weg naar nieuw evenwicht. Maar mensen die al met hun planten, of met willekeurig welke kat praten zullen weinig nieuws tegenkomen.

FS

Dialogo met de Natuur, Irene van Lippe-Biesterfeld, Ankh-Hermes, Deventer 1995. ISBN: 9020290851. Prijs: f29,50.

Rusteloos tussen angst en aanval

Rat van de Poolse auteur Andrzej Zaniwski is adembenemend. Van de geboorte achter de muren van een oude bakkerij tot aan het laatste uitdovende visioen verhaalt het van het koortsachtige leven van een gewone Bruine rat. De nestgeur, de eerste, levensgevaarlijke nieuwsgierigheid. De leertochten met een oude overlever, de eigen wijfjes en de omzwervingen op schepen, door riolen en steegjes tot in verre tropenlanden. Altijd achtervolgd door mensen, katten en horden vijandige ratten, die geen vreemde kostganger dulden. Om uiteindelijk, ziek en blind, maar terug in je eigen stad door je eigen zoon te worden doodgebeten. Alles staccato beschreven door de ogen van het dier zelf. Het boek is de vrucht van jarenlange observaties die Zaniwski deed tijdens zijn eigen rusteloze reizen. De teerheid van het gewone en het gewone van de wreedheid lopen onophoudelijk

hand in hand door het schemerduister van het rattebrein. Een boek voor iedereen die onbevangen en zonder sentimentaliteit een dier als medeschepsel durft te bekijken. Sinds kort ook in het Engels verkrijgbaar.

MR

Rat, Andrzej Zaniwski. Prometheus, Amsterdam, 1994. ISBN: 9053332278. Prijs: f24,90.

Wapen voor lokale actievoerders

Het gebeurt dagelijks. Een gemeente of een andere instantie wil een prachtig stukje natuur vol bouwen, gladschaven, leegpompen of kappen.

Burgers die daartegen iets willen ondernemen, moeten aantonen dat het gebiedje heuse 'natuurwaarde' heeft.

Beschermde planten en dieren in Nederland is een wapen in de hand voor lokale natuur-actievoerders. Het zet namelijk alle planten en dieren die in ons land als wettelijk beschermd te boek staan op een rij. Compleet met grote, duidelijke tekeningen en uitvoerige beschrijving. Met dit werkje in de hand kun je achterhalen, of je geliefde groengebied bijzondere soorten herbergt en dus volgens de wet intact dient te blijven. Maar op die wettelijke kaders had de schrijver voor praktisch gebruik dieper moeten ingaan.

MR

Beschermde planten en dieren in Nederland, Tom van Ewijk e.a. Kosmos, Utrecht, 1995. ISBN: 9021525348. Prijs: f39,90.

Handige wegwijzer voor jonge ouders

Qua formaat zijn ze klein, maar hun milieugedrag is groots. Jaarlijks gebruiken Neerlands baby's ruim 900 miljoen papieren luiers, ofwel tienduizend vuilniswagens vol.

Al die luiers gaan naar de vuilverbrandingsinstallatie of de stortplaats. Tot overmaat van ramp vouwt moeder of vader de gevulde luier, die voor vijftien tot dertig procent uit kunststof bestaat, met de stevige plakstrips dicht. Composteren is een uiterst moeizaam proces.

Met het boekje *Een groen begin* heeft Vereniging Milieudefensie op een rijtje gezet wat de meest milieuvriendelijke keuze is als baby moet worden geluierd, aangekleed, gevoed, vervoerd en te slapen moet worden gelegd. Voor milieubewuste ouders bevat het boekje geen groot nieuws. Maar de overige tachtig procent van de ouders die hun spruit wegwerpluiers om doet, kan er iets van leren.

Flesvoeding wordt afgezet tegen borstvoeding (de laatste wint ondanks milieuverontreiniging), siliconenspenen tegen natuurrubberspenen, schapevachtjes, aankleedkussens, babyfoons, alles wat maar enigszins met pasgeborene te maken geeft passeert de revue. Kortom, een handig boekje voor nog niet bekeerde jonge ouders.

HK

Een Groen Begin, Arja Hagendoorn, Vereniging Milieudefensie, Amsterdam 1995. ISBN 9064790337. Prijs f12,50.

MENSEN EN MOGELIJKHEDEN

Zoekt u mensen om samen iets te gaan doen? Stuur een bericht van maximaal 50 woorden naar Mensen en Mogelijkheden, De Kleine Aarde, Postbus 151, 5280 AD Boxtel. Een gratis service, uitsluitend voor donateurs. Niet voor commerciële berichten. De redactie behoudt zich het recht voor advertenties niet te plaatsen. Stuur uw bericht voor het Zomernummer voor 1 mei in!

Ecologisch BOUWKUNDIGE zoekt voor lange tijd interessant leer-werkproject (permacultuur?) om ook bij te wonen, het liefst buiten de stad in Midden/Oost-Nederland. Reacties aan: Karel Dumon, C Springerstraat 16-2, 1073 LJ Amsterdam.

Bergpension 'Le Clou' zoekt voor de periode april-november enthousiaste VRIJWILLIGERS voor huishoudelijk werk, keuken en tuin. Minimaal 4 weken. Kost en inwoning plus reiskostenvergoeding tegen 4 dagen werken per week. Schrijven naar Bergpension Le Clou, 15800 Thiézac Frankrijk. 0033 71470145.

Voor onze in mei verwachte baby zijn wij op zoek naar INDISPOSABLE luiers. Wie heeft Indisposable luiers maat Small en/of Large en bijpassende luiersbroekjes voor ons ter overname? Bel of schrijf: Chantal van Lieshout en Henk Wagenaar, Nijmegen 11-06, 3704 AG Zeist, 03404 6959931.

Wij zoeken grote woonruimte te huur voor WOON/WERK GEMEENSCHAP. Bv een klooster, school of fabriek, 0485 322676.

Ik (21) wil deze ZOMERVAKANTIE (evt. eerder) graag een poosje werken/meehelpen op een biologisch-dynamische boerderij of bedrijf. Liefst omgeving Nijmegen. Wie weet er iets voor me? 024 6774895.

Wij zijn bezig met het opzetten van een WOONGROEP buiten de stad, omgeving Amsterdam. Wonen met 4 tot 6 mensen, betrokken bij elkaars wel en wee, ieder met eigen inbreng en privacy. Woongroepervaring en mede-financiering van het pand zijn gewenst. Interesse of weet je een geschikt pand, bel Geerte of Jaap, 020 6630132.

Wij wonen op een kleine boerderij in de DORDOGNE en zoeken een persoon om ons te helpen met tuinwerk en onderhoud. Halve dagen tegen kost en inwoning. Verschillende periodes mogelijk, van min. 2 weken tot max. 4 weken lang. Bel of schrijf als je interesse hebt naar Ton en Ellen, Theveny, 24110 St Astier, Frankrijk, 0033 53547549.

Aardige, handige, sociaal ingestelde en naar alternatieven zoekende MAN (43) wil en kan grotendeels zelfvoorzienend leven, ecologisch bouwen, biologisch tuinieren, diervriendelijk boeren, energie- en milieubewust wonen, samen met een leuke vriendin, die de kwaliteit van het leven belangrijker vindt dan economische groei, luxe, status, enz. Wie durft? Brf o nr RA9602MM.

Heb je zin om lekker buiten aan het werk te gaan? Kom dan naar een TUINWEEK bij de Franciscane Gemeente Stoutenburg. Je leeft mee met de gemeenschap en je werkt zes uur per dag. Data: 14-19 april, 13-17 mei, 30 juni-5 juli, 11-16 augustus. Opgave en info bij Cocky van Leeuwen 033 4945500.

Vind je het leuk om je handen uit je mouwen te steken? En wil je eens kennismaken met het leven op het land in een religieuze leefgemeenschap? Wij zoeken mensen die een maand met ons mee willen leven en werken in onze FRANCISCANSE COMMUNITIEIT. Bel Cocky van Leeuwen of Isabel Terpstra, 033 4945500.

Boerderij in Luxemburg zoekt gepensioneerden en Vutters als VRIJWILLIGERS voor schilderwerk en bouwwerkzaamheden. Mvr. Zijlstra, 6 Rue J Engling C42, L166 Luxemburg.

In onze WOONGEMEENSCHAP op Walcheren is nog plaats voor vitale, actieve mensen tussen 55 en 67 jaar. Inl. 't Hof Popkensburg, Kasteelstr 7, Serooskerke. Tel 0118 612612.

Gevraagd: HULP die 2 à 3 dagen per week mee wil werken in een biologische groentetuin te Lelystad. Bel voor informatie: Piet 0320 245561.

Wie kan ik gratis een plezier doen met 100 JAMPOTJES met schroefdeksel? Bel 's avonds 024 3225300.

Wie wil ons komen HELPEN in Zuidwest-

Frankrijk bij de restauratie van een 200 jaar oud herdersgehuchtje? Huisjes, stenen muurtjes, aanleg terrassen en borders en aanplant moestuin. In ruil voor kost en inwoning, minimaal een maand. Inlichtingen: Mas de Nadal, 46330 sauliac-sur-Célé, Lot, Frankrijk. 0033 65312052, Fax: 0033 65312057

Wie wil tegen kost en inwoning meehelpen op een klein biologisch TUINBOUWBEDRIJF (1ha) in Bretagne? Van april tot oktober. Gevarieerde werkzaamheden. Strand op 500 m. Mooie omgeving (schiereiland Crozon, vlakbij Brest). Alain (de twinder) spreekt Frans en Engels. Informatie bij Ellen Winkel, 0344 633310 of 013 5356225 (overdag).

Wij wonen in afgelegen dal in Zuid-Frankrijk en drijven een kleine boerderij met camping. Als je zin hebt minimaal één maand te helpen op het land, met de dieren of met bouwen en je houdt van rust en natuur, vraag dan informatie MOULIN LE LIORT, 12440, La Salvétat Peyralés, Frankrijk. Tel: 0033 65818967.

Wie vervult onze WOONRUIMTE-WENS in 1996? Waar we kunnen werken aan oa moestuin, houtkachelformuis, grijswatersysteem, zonne/windenergie etc. niet afgelegen! Ivm boodschappen (natuurvoeding) doen zonder auto! Groeten Alexandra en Ronald, 026 3518947.

Op onze monumentale hoeve (1,6 hectare), gelegen in Midden Limburg, zoeken wij 4 medebewoonsters. Trefwoorden; openheid, spiritualiteit, natuurgeneeskunde, ruimte, rust, ZELFONTPLOOING. Margriet en Luc, tel. 0475 453238.

Wie wil eigen BEDRIJF opzetten? Essentie: duurzaam, functioneel, mens/milieuvriendelijk. Liefst in Zuid Nederland, Ruud Gruijters, 0475 310503.

18-jarige studente zoekt vakantiebaantje in NOORWEGEN, op een boerderij, als au-pair of iets anders, om beter Noors te leren spreken. Wie kan er een helpende hand gebruiken in de periode juni en/of juli? Schrijf naar Lizzy Mos, Muzieklaan 51, 2717 CX Zoetermeer, Holland.

Wonen en werken op het platteland in buitengebied van Friesland. Handige hulp gevraagd in BEELDENTUIN. Diverse werkzaamheden zoals; grasmaaien, moestuin bijhouden, onkruid wieden, bankjes timmeren enz. In ruil voor wonen in gezellige woonwagen en eten uit de moestuin. Tel. 0513 571128.

Op een NATUURKAMPEERTERREIN in de Franse Hoogalpen ben ik in juni/juli bezig met terreinwerkzaamheden, hekken repareren, graven, snoeien, timmeren, e.d. Het is hard werken en je moet zelfstandig bezig

kunnen zijn. Zin om te helpen? Schrijf naar F. Otter, Rembrandtlaan 81, 2271 GH Voorburg.

Ik zoek vrouw om in de WEEKENDEN leuke dingen te doen, ik ben 59 jaar, Jeanne v. Hoogstraten, Kerkstraat 8, 5351 EB Berghem.

De Kleine Aarde zoekt nieuwe RAADGEVERS voor haar rubriek op pagina 20 van dit tijdschrift. Wie is deskundig op het gebied van waterbesparing, waterzuivering, grijswatersystemen, helofytenfilters en is bereid onze donateurs gratis van advies te dienen? Schrijf of bel de redactie 0411-684921.

AANGEBODEN: nummers van De Kleine Aarde 42 t/m 45 voor f1,- per stuk. 078 6744050. GEVRAAGD: nummers van De Kleine Aarde 1 t/m 41 en 62, 63, 64, 65, 73 en 74 (in goede staat). In de omgeving van Rotterdam/Dordrecht wil ik ze op komen halen, 078 6744050.

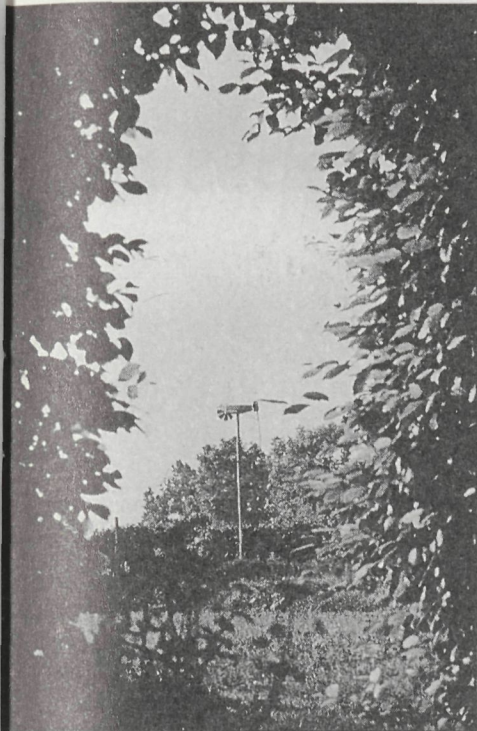
Jonge WOONGROEP zoekt woonruimte in de omgeving van Arnhem. 026 3511349.

Te HUUR gevraagd: echtpaar (50+) zonder kinderen, zoekt landelijk en stil gelegen woonhuis, of gedeelte van woonboerderij of landgoed. Bereid tot eventuele waarneming of toezicht. 033 4654961.

Uit een nalatenschap heb ik een verzameling verhoutstoffen en het boek van let vd Vrande over verven in mijn bezit gekregen. Zoek informatie om KATOEN TE VERVEN, om quilts te maken. Kan iemand mij op weg helpen? Onkosten worden vergoed. Graag milieuvriendelijk, zo min mogelijk schadelijke chemicaliën. Sytske de Waart, 0113 212979.

Voor GENIETERS van rust, bossen en vergezichten biedt Ned. echtpaar een grote ruimte in prachtig gelegen authentieke boerderij (Haute Loire, Rf.). Met eigen huiskamer, open haard en kookvoorziening. Mee-eten kan ook. Schrijf of bel met Ellen Molier, 43130 Dignac, Roche enregnier, France. 0033 71037382.

NIEUW-ZEELAND, belangstelling om ons te helpen met de tuin, kinderen, huishouden en onderhoud/verbouw van ons huis, in ruil voor kost en inwoning? Schrijf naar Hans en Gerda Kleynbos, 59 Ngaiostreet, Christchurch, New Zealand, 0064 33322896. Wie heeft er belangstelling voor elektrische weckketel en -glazen? 0411 682482.

jard gulden. Ons advies is: steun een windmolenvereniging, want daar wordt veel harder aan het milieu gewerkt.

Robuuste vloerzeep uit Scandinavië

Atrium, winkel in biologische architectuur en inrichting in Nijmegen, introduceert de *Tripp-Trappvloerzeep*. Een Scandinavisch produkt om vloeren van hout en kurk te behandelen op

basis van een eeuwenoud recept. De zeep is milieuvriendelijk en geeft een robuuste maar licht blijvende afwerkingslaag. Volgens Ton Aalbers van Atrium is het zeer geschikt voor vuren-, grenen- en eiken-vloeren. Atrium maakt onderdeel uit van een winkelketen die gespecialiseerd is in milieuvriendelijk bouwen en wonen. De keten presenteert zich onder de naam De Bundel. Atrium, tel. 024-3234541.

Nieuw broodmix

Joannusmolen heeft haar

Bioculinair-reeks met een broodmix, het Broodmix Tarwe-Spelt. Aan de mix zijn natuurlijke rijsmiddelen toegevoegd. Het produkt draagt het Eko-keurmerk. De rijsmiddelen zijn gedroogde gist, zout, guarptmeel, appelpoeder en malto-dextrine. Malto-dextrine lost snel op en voorziet de gist van voedingsstoffen. Hierdoor kan de gist groeien en rijst het brood beter. De toevoeging van spelt geeft een bijzonder lekkere smaak aan het brood. Het volkorenbrood is uitermate geschikt voor de beginnende thuisbakker. Een pak van 500 gram kost f 2,98. Joannusmolen Klantenservice, tel. 0485-330600.

Uitkijken met groene stroom

De PNEM, energiebedrijf in Noord-Brabant, wil vijfduizend inwoners in de regio Den Bosch overhalen om minimaal één jaar lang extra geld te besteden aan het gebruik van 'groene' stroom tegen een tarief van ruim een kwartje per kilowatt-uur. Dat is 8,9 cent per kWh meer dan het normale enkeltarief. Door te kiezen voor groene stroom draagt u bij aan een beter milieu, zo laat de PNEM in een folder weten. Met het extra geld wil het bedrijf haar windmolenpark uitbreiden. Dat de bijdrage van het energiebedrijf aan het milieu echter minimaal is, leert een blik in het jaarverslag van de PNEM. Een gemiddeld huishouden met een jaarverbruik van drieduizend kilowatt-uur betaalt bovenop de kosten van gangbare stroom jaarlijks 264 gulden extra voor groene stroom. Uit het jaarverslag blijkt dat groene stroom slechts 1,3 procent van het totale elektriciteitsgebruik uitmaakt. Alles bij elkaar geen aardige stunt van een bedrijf met een jaaromzet van 2,4 mil-

MILIEU THUIS

Onder redactie van Laurens Lammers en Michel Robles

Teflon kills!

Fredje en Frisbee zijn niet meer. De beide parkieten van Suze en Jan-Peter de Ruiters in Nijmegen hebben de nieuwe broodrooster, die een meter naast hun kooi kwam te staan, niet overleefd. Grote boosdoener in de *Moulinex PerfectToast Electronic* was vrijwel zeker de verse teflon-laag in het bijbehorende tosti-ijzer.

Volgens de gebruiksaanwijzing is het nodig vóór gebruik het apparaat enkele keren - zonder brood - op stand zeven aan te zetten 'om fabrieksgeuren te laten verdwijnen'. Bij de familie De Ruiters liep dat echter uit op een heus drama. Binnen een half uur lagen allebei de pietjes dood onderin de kooi. De dierenarts die erbij werd gesleept, herkende de verschijnselen uit de boeken en zijn praktijk. Normaal is teflon volkomen onschadelijk. Alleen bij de allereerste verhitting komen er dampen uit, die bij vogels tot longbloedingen kunnen leiden. Volgens de Stichting Natuur en Milieu zou de oorzaak kunnen liggen in de verhitte dampen van gefluorideerde koolwaterstofketens (oligomeren), aanwezig in het teflon. Soms zitten er in Tefal ook oplosmiddelen, die bij het verhitting verlammingen kunnen veroorzaken. Bij Moulinex in Gouda heeft woordvoerder Landsheer een dergelijke klacht nog niet eerder gehoord. Of een schadeclaim zin heeft? Ik durf het niet te zeggen, het is een geval apart.

Kookboek blijft in kast

Het Produktschap voor Groente en Fruit deed onderzoek naar kookgedrag, omdat Nederlanders steeds minder verse groente en fruit eten, terwijl het aanbod van recepten groeit. De conclusie was dat mensen nauwelijks in kookboeken kijken. Weliswaar heeft 91 procent kookboeken in huis, maar slechts eenderde daarvan slaat ze geregeld open. Twintig procent kijkt zelfs nooit een kookboek in. De winkelbladen scoren wel hoog. Zes op de tien ondervraagden haalt er recepten uit. Deze bladen lijken dus de rol van het kookboek over te nemen. Jammer genoeg stimuleren de bladen vaak kant-en-klare producten. De natuurvoedingsbranche heeft trouwens het winkelblad *Smaakma* kend, waarin hapklare producten nauwelijks een rol in de recepten spelen. En *De Kleine Aarde* publiceert al sinds jaar en dag heerlijke ecologische recepten.

OVER DE TONG

De Plak: Non au Chirac!

Michel Robles

Trek in een Frans wijntje? Bij eet-café De Plak in Nijmegen kunt u gerust voorbij lopen. Sinds de Fransen weer atoomproeven genomen hebben in de Stille Zuidzee, zijn Beaujolaitjes en aanverwante er taboe. De Plak is een collectief, dat mikt op een breed, maar bewust publiek. Precies twintig jaar geleden opgericht door enkele actievelingen uit de flickerbeweging, heeft het café niets aan gezellig idealisme ingeboet. Elk jaar gaat een deel van de winst naar een goed doel. Een aids-project, een cultureel evenement of soms een organisatie als Greenpeace.

De eieren bij De Plak zijn scharrel, en vaak afkomstig van plaatselijke buitenkippen. De menukaart biedt naast vlees (van de biologische slager) een reeks hoogst populaire vegetarische dagschotels - met als absolute topper de kaasbal, die landelijke roem geniet. Wat er toch in zit? Het personeel houdt de mond op slot. Aan tafel gaan de monden er voor f 13,50 massaal voor open.

Wij nemen vanavond Camenbert uit de oven, in cognacsaus met perzik, ananas en noten. Daarbij handgesneden friet en, zoals iedereen, de groenten van de dag: witte kool en twee originele salades.

'Vanwege de prijs en de continuïteit' zijn de groenten helaas niet biologisch. Maar de combinatie van hartig, fris en zoet doet het voor f 15,50 prima. Als toetje heeft De Plak heerlijke ijscoupes. Of een Hollands bakkie vla, misschien? Met slagroom, dat spreekt. De keuken is open van 17.30 tot 21.00 uur. Reserveren mogelijk, kinderen en honden welkom.

Café De Plak, Bloemerstraat 90. Tel. 024-3222752

CONSUMENT

Vragen aan Jol Moors

Wat doe je met spoelwater van verfkwasten?

Spoelwater van verfkwasten moet apart gehouden en ingeleverd worden als chemisch afval. De hoeveelheden kunnen aardig oplopen. Als de bewaarbak voor chemisch afval te klein is, kun je het in afgesloten glazen flessen of afsluitbare emmer(tjes) bewaren. Ook spoelwater van watergedragen verf!

In brandalarm-apparaten zit vaak radioactief spul. Hoe schadelijk is dat voor de gezondheid? Waar laat je zo'n apparaat als het kapot of op is?

Er zit inderdaad radioactief materiaal in brandalarm-apparaten. Dit zijn echter zodanige lage concentraties, dat de Gezondheidsraad het toegestaan heeft. Is zo'n apparaat op of kapot, dan moet het bij het chemisch afval.

In de krant stond, dat in de gft-bak mogelijk kankerverwekkende stoffen zitten. Wat doe je daar tegen?

Het bewijs dat er kankerverwekkende stoffen in het gft-afval zitten is nog niet geleverd. De overheid heeft wel een onderzoek ingesteld naar mogelijke schadelijke effecten. De problemen in gft-bakken (stank, schimmels) worden vaak veroorzaakt door de te grote hoeveelheden vocht in de bak (ideale voedingsbodem voor schimmels). Dit kan groten-deels voorkomen worden door één of enkele kranten onderin de bak te leggen, waardoor het vocht opgenomen wordt.

Verder kun je druk uitoefenen op de gemeente om de bak wekelijks op te laten halen in de zomermaanden. De firma Ecostyle uit Appelscha brengt een 'stanketer' op de markt, die vervelende geuren in de bak moet tegengaan.

Oude schoenen voor hergebruik in de bekende zakken bij de schoenenwinkel gooien heeft ook nadelen, las ik in de krant. In sommige Afrikaanse landen kan de eigen kleine schoenen-industrie niet concurreren tegen de toevloed van oude Europese schoenen. Wat moet ik nu doen?

Ook de handel is geschrokken van de negatieve publiciteit. Toch is nog veel onduidelijk. Hoe erg is het probleem en welke landen hebben er last van?

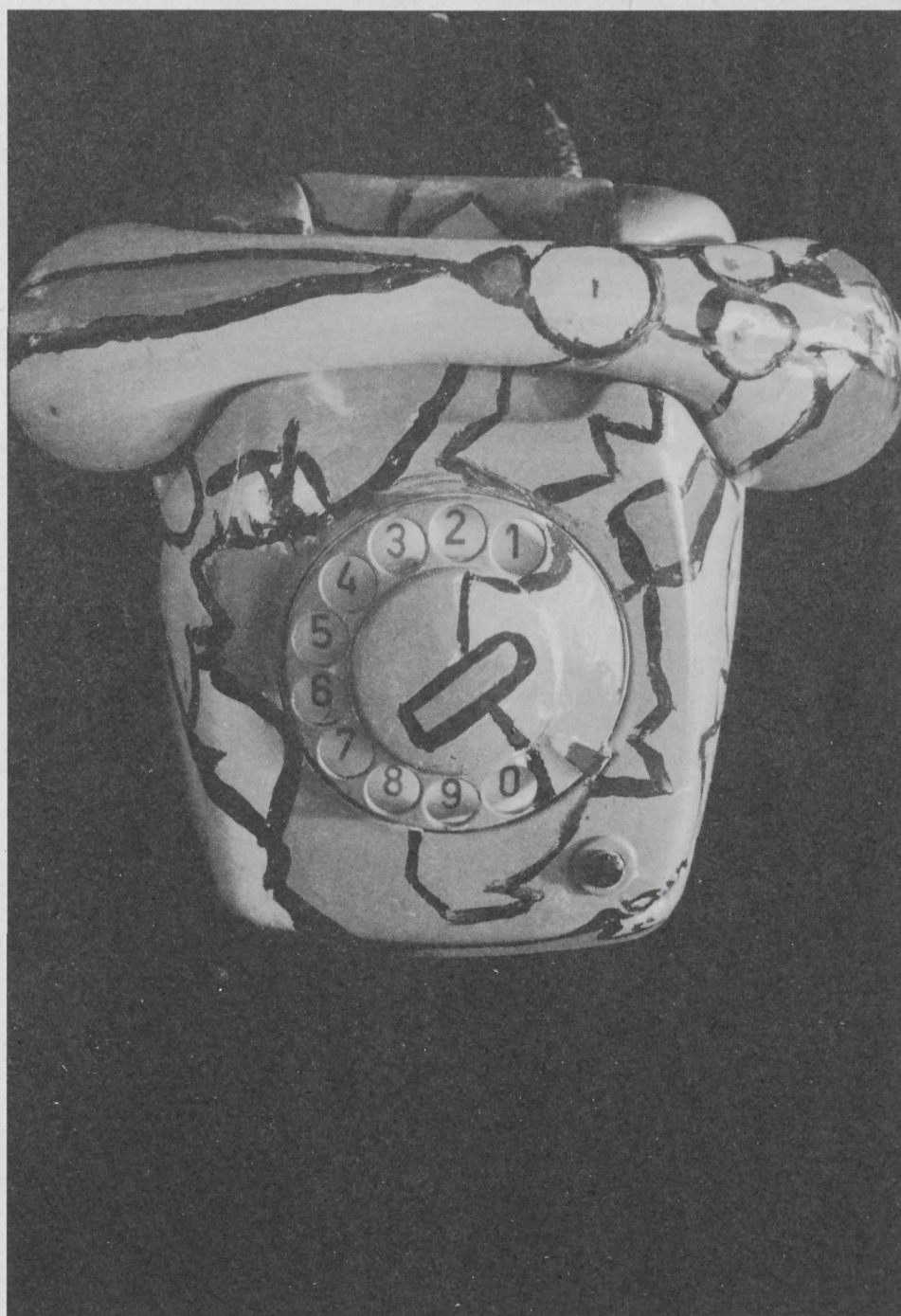
Trouwens, is die eigen schoenenindustrie niet vaak een bron van veel vervuiling? Bedrijven als De Milieuvriendelijke Weg gaan vooralsnog door met de export van bruikbare schoenen. Kapotte schoenen worden gerecycled. Voor de zekerheid kunt u bruikbare oude schoenen beter afleveren bij Emmaus, het Leger des Heils, Mensen in Nood of de plaatselijke kringloopwinkel. Zij zoeken actief naar oplossingen. Bovendien: van de daar ingezamelde schoenen komt een deel terecht in eigen land en landen, waar het probleem niet speelt.

**Vragen naar De Kleine Aarde,
Postbus 151, 5280 AD Boxtel**

Tweedehands

De telefoons zijn tweedehandsjes van de PTT. De verf komt van het depot voor chemisch afval. Kunstenaar Peter School (44) gebruikt wat andere mensen afkeuren en weggooien. De Amsterdammer beschildert niet alleen ongewone voorwerpen als telefoons en wc-brillen, hij maakt (en beschildert) ook meubelen. Wederom door hergebruik: hout komt van de sloop of van grof vuil langs de straat.

Het werk van Peter Doeswijk is tot half juni te zien in de Van Coothhoeve van De Kleine Aarde, Klaverblad 1 te Boxtel.

Bladluizen en vogelbekjes

Volgens de catalogus wordt een heester-roos "Smarty" een meter vijftig hoog. De mijne is al bijna eens zo groot. Ze is dicht betakt, staat er altijd fris bij en straalt de hele zomer van de bloemen. Toch groeit ze hier in maar zo'n lala-grondje van Herps zand.

In het voorjaar heeft de roos wel honderd jonge spruiten. Aan het eind van elk staan vijf of meer bloemknoppen. Daaronder zitten rondom kolonietjes bladluisjes, even groen als verse rozentwijgen. Of ik die niet moet doodspuiten?, vraagt Wilma, vraagt Diny van hierneven, vraagt ook Leonieke. En Harrie verplicht me zo ongeveer maar gauw de luizendoodmaaksprit te gebruiken.

Nee, nee. Mijn roos bloeit immers altijd. Ondanks de luisjes bloeit ze zelfs heel rijk, en de bloemen zijn gaaf. En die bladluisjes zijn ook ergens voor nodig. Voor de jongen van de winterkoninkjes bijvoorbeeld, die elk jaar komen wonen in het aardewerk kransje boven de sintjanstros aan de achtergevel. Het is maar zo'n klein kransje. Een winterkoning is ook maar een klein vogeltje. De kleinste tuinvogel, een vlug bruin balletje met een overdreven opgericht staartje en een heel spits snavelpriempje. Het nestje wordt wat stiekum in elkaar geknutseld. Eerst dorre blaren, later bekken vol mos, vlug vlug aangevlogen. Op een dag zie je steeds beide vogeltjes tegelijk met nestkransjes in- en uitgaan. Er zijn jonkies! Wel zes of zeven. De jonge kwabjes worden de eerste dagen gevoerd met jawel! bladluisjes van "Smarty", zeker weten. Beide ouders komen ze er ijverig oplikken. Aaneengespeekseld tot voerpropjes worden duizenden luisjes naar de babykamer in het gevelkransje gebracht. Geen ander voedsel is geschikter voor die heel kleine, zachte vogelbekjes. Babyfood. Bladluizen zijn nodig.

Vragen aan Anita Maas

Hoe maak ik een teeltplan voor mijn moestuin?

De basis voor een goed teeltplan is de vruchtwisseling. Verdeel daarvoor de tuin in een aantal vakken van gelijke grootte. Maak minimaal vier vakken. Groentesoorten die tot één plantenfamilie behoren en min of meer dezelfde mestbehoefte hebben komen in één vak.

Te onderscheiden gewasgroepen zijn: koolsoorten, peulvruchten, nachtschadeachtigen (aardappel, tomaat), komkommerachtigen, schermbloemigen, samengesteldbloemigen, ganzevoetfamilie, lookachtigen, grassen en granen. Elk jaar schuiven de gewasgroepen een vak op. Door die gewasrotatie krijgen soortspecifieke ziekten en plagen vanuit de bodem geen kans. Per groep bepaalt u wat u de hoofdteelt (gewassen die u zeker wilt telen) en, voor zover er nog plaats en tijd is, eventuele vóór- en nateelten en groenbemesters. Een goed teeltplan hoeft eigenlijk maar één keer gemaakt te worden. Kleine aanpassingen zijn altijd nog mogelijk. Uitgebreide informatie vindt u in het Tuinboek van De Kleine Aarde (f 29,-, incl. verzendkosten, bestelwijze achterop tijdschrift).

Hoe voorkom je een luizenplaag?

Zorg dat uw planten evenwichtig opgroeien en niet te veel mest krijgen. Een overmaat aan stikstof zorgt voor een slap gewas, dat erg aantrekkelijk is voor luizen en schimmels.

Trek zoveel mogelijk natuurlijke vijanden aan: lieveheersbeestjes, sluipwespen, zweefvliegen en gaasvliegen. Deze houden van bloeiende planten als phacelia, schermbloemigen, bessenstruiken en vruchtbomen.

Bij droog en warm weer is het goed om

af en toe te sproeien, luizen houden niet van nattigheid.

Verstevig het bladweefsel zodat de luizen niet meer zo makkelijk de plantesappen op kunnen zuigen. Dit kan met heermoes: gebruik een kilogram verse heermoesplanten op tien liter water. Laat dit samen een kwartier koken. Zeef dit en voeg tien gram vloeibare groene zeep toe per tien liter. Deze thee helpt ook tegen schimmels. Heermoes (*Equisetum arvense*) bevat veel kiezelzuur.

Waarom groeien er zoveel paardebloemen in mijn tuin?

De paardebloem groeit goed op harde, ondoordringbare grond, waar andere planten het laten afweten. Met zijn lange penwortel haalt hij voedsel diep uit de bodem omhoog. Staat de tuin barstensvol paardebloemen, dan kan dat wijzen op een harde bodem. Het kan ook betekenen dat de bodem voedselrijk is. Paardebloemen houden namelijk van goed bemeste grond, waarop ook akkerdistel, melganzaat en klein kruiskruid goed gedijen. Op overbemeste grond tieren behalve paardebloem ook ridderzuring, smeewortel, zevenblad, grote en klein brandnetel en klee kruid welig. Het blad van jonge paardebloemen is trouwens lekker en gezond als voorjaarssla.

**Vragen naar De Kleine Aarde,
Postbus 151, 5280 AD Boxtel.**

April

Als het weer meewerkt, barst de tuin van groei en bloei. Wie vorige herfst lentebloeiende bolgewasjes plantte, kan nu volop genieten van narcissen en vroege tulpen. Bollen gaan veel langer mee en bloeien uitbundig wanneer je uitgebloeide bloemen regelmatig verwijdert. Doe dit zodra de bloem begint te verwelken. Wil je dat de planten zich uitzaaïen, haal dan selectief dode bloemen weg. Laat ook enkele bloemen zitten, zodat zich zaad kan vormen. Bij velden narcissen is het verwijderen van dode bloemen een flink karwei. Doe dit op de ouderwetse manier: neem een fikse twijg en sla de koppen van de narcissen er met tientallen tegelijk af.

Zodra het warmer wordt gaat de vijver weer opleven. Pas op bij het opruimen, want kikkers en padden hebben al eieren in het water afgezet. Zorg voor een goed evenwicht en vul zonnig de hoeveelheid echte zuurstofplanten aan, zodat het water ook dit jaar helder is. Hoornblad kun je gewoon los in het water gooien.

Mei

De drukste maand van het jaar en de maand om je voor te bereiden op de zomer. Alle vorstgevoelige planten kunnen na de IJsheiligen naar buiten. Wen kruipplanten en andere planten die binnen overwinterden of die je de eerste maanden van het jaar uit zaad of stek hebt opgekweekt langzaam aan de buitenlucht. Zet ze eerst alleen bij lekker weer buiten. Haal ze 's avonds binnen op een niet te warme plaats. Tuincentra, tuinmarkten en kwekerijen puilen uit van de eenjarige zomerbloeiers om kale stukken tuin direct vrolijk te ma-

ken. Denk na het planten eraan voldoende water te geven. Mest na enkele weken eens wat bij. Bloeien kost veel energie. Wegnemen van uitgebloeide bloemen verlengt de bloei. Na de laatste nachtvorst begint de aanplant van tomaten, paprika's en dergelijke. Kies exemplaren met een goed doorwortelde, vochtige wortelkluit en zet ze op een warm, beschut plekje. Wanneer ze maar niet naast aardappels staan, kunnen tomaten overal groeien, ook tussen de bloemen in de siertuin. En, zeg nou zelf,

wat is er lekkerder dan een verse tomaat uit eigen tuin?

Juni

Wanneer de lente lijkt op die van vorig jaar zal de groei van sommige planten deze maand flink opschieten. Vooral bepaalde hoog groeiende een- en tweejarige, met name riddersporen, bereiken al snel hoogten die in het wonderige Holland steun behoeven. Lupinen redden zichzelf meestal wel, net als vingerhoedskruid. Let op dat de stokken (bamboe of rechte stukken snoeihout) niet boven de bloem uitsteken, dat staat lelijk. Bind de bloemen niet te strak aan. Het is goed nu al aan de herfst te denken. Je kunt nog chrysanthestekken uitplanten. Wanneer je daarmee begint in mei, dan kun je zes weken later de toppen gebruiken als nieuwe stekken, zodat je in de herfst twee maal zoveel planten in bloei hebt. Die toppen haal je eruit om te zorgen

dat de planten ook onderaan vol en stevig uitgroeien.

Zet de toppen met daaraan enkele blaadjes in een bedje met vochtige, zanderige grond. Je kunt nu ook de in kistjes met turf opgekweekte dahlia's en andere zomerbloeende

knolgewassen in de vollegrond zetten. Zorg voor een bodem die voldoende voeding bevat. Zodra de bloemen komen, zet je omgekeerde bloempotjes gevuld met stro op lange stokken tussen de planten. Daarmee vang je veel van de oorwormen weg die onverbrekkelijk met dahlia's verbonden zijn. Uiteraard moeten de potjes van tijd tot tijd worden geleegd.

Alice Bender

De tuin in de lente

Een wilde rotstuin: De sterkste wint

Alice Bender

In het winternummer van De Kleine Aarde (95) stonden ideeën voor de aanleg van een rotstuin. Nu een stap verder: de wilde rotstuin, waarin planten het zelf uitvechten.

Wie denkt dat een wilde rotstuin zichzelf helemaal aanlegt, komt bedrogen uit. Voordat je kunt genieten van een tuin die het zelf uitvecht, moet er werk verzet worden. Na verloop van tijd echter kun je de natuur de vrije hand laten, ongeveer volgens de principes van de bekende 'wilde tuin'-architect Louis Le Roy.

Deze in tuinkringen zowel beroemde als beruchte man baarde in de jaren zeventig opzien met zijn wilde tuinen, waarin hij de planten zoveel mogelijk

hun gang liet gaan en de keurslijven van paadjes en borders vermeed. Hoewel de meesten zijn tuinen té wild vinden, is er wat te zeggen voor zijn ideeën. Helaas zijn de burens het daar niet altijd mee eens. Daar zijn veel tuinen à la Le Roy op afgeketst. Daarom een compromis: een rotstuin waarin wordt geplant en gezaaid, maar waar de natuur haar gang gaat, op enig bijsturen na. Op kleinere schaal en daar waar burens er geen last van hebben is het misschien leuk om eens te kijken welke planten er vanzelf

opduiken. Voor een dergelijk wild experiment moet je flink wat tijd uittrekken; het kan jaren duren voor de allesoverheersende brandnetels, distels of paardebloemen het veld ruimen voor 'echte' rotsplanten, zoals gentianen, viooltjes, sleutelbloemen en bij voorbeeld arabis.

Scheppen

Net als bij de conventionele rotstuin begin je met het scheppen van de juiste voorwaarde. Dus: de rotsblokken, beton, bouwafval en het juiste

grondmengsel. Dit mengsel moet weinig voedingstoffen bevatten (dus geen mest) en goed afwateren. Je kunt zonnig puin door de ondergrond mengen, zodat die mooi los wordt. Dit is een *must* op klei-grond of als er een ondoor-dringbare laag in de bodem zit. Zit die laag op bereikbare diepte (een meter), dan kun je er gaten in boren met een grond-boor. Kies je voor een tuin met kalkminnende planten, zoals steenanjertjes, dan moet er in de meeste streken wat kalk door de bovenlaag.

De soort steen maakt verschil. Kiezels en zwerfstenen nemen niet of nauwelijks water op. Poreuze bouwstenen creëren een ander milieu dan *flagstones* of graniet. Zorg dat tussen planten en stenen geen kale grond te zien is. Dat staat mooier en ongewenste planten (onkruid bestaat niet) krijgen minder kans. De bovenste grondlaag moet goed water doorlaten; afdekken met puin of split is daarom een goed idee. Werk je helemaal volgens de methode-Le Roy, dan moet er wel wat grond tussen de stenen zitten en wordt er niet aangeplant. Niet-geplante planten zijn dan in het begin onvermijdelijk.

Wie snel een leuk begroeide rotstui wil, helpt een handje. Dat betekent in beperkte mate aanplanten en in het begin een beetje wieden. Vooral brandnetel en paardebloem hebben de neiging het heft in handen te nemen. Heb je jaren de tijd dan laat je ze begaan. Zo niet, dan moet je ze eruit rukken. Hou bij de aanleg wel steeds de natuur voor ogen. Een stijf, rechthoekig 'hunebed' van stenen oogt niet natuurlijk. Hou het lekker ruig. Dat geldt ook voor paadjes. Natuurlijk is een zandpaadje dat een paadje blijft doordat je er vaak overheen loopt. Denk aan de kronkelige konijnepadjes in bos en duin. Iets steviger zijn *flagstones* (duur) of onregelmatig ge-

broken stukken stoepte gel, eventueel afgewisseld met platte keien of grind (goedkoop). Verzacht alle lijnen door tussen de stenen van het pad planten te zetten (zeer lage kruipers) en laat planten over de randen hangen en kruipen.

Verticaal en horizontaal

Er zijn ruwweg twee soorten planten: planten die de hoogte in willen en planten die kruipend een plat of bol kussen vormen. Ons land kent weinig plaatsen waar rotsplan ten in de vrije natuur groeien. De wind zal dus weinig zaad aanvoeren. Planten uit de natuur halen is vaak strafbaar: de meeste zijn beschermd. Het winnen van zaden is een mogelijkheid, maar vergt geduld. Veel droogteminnende planten kiemen uiterst langzaam; het kan wel drie jaar duren voor er een plantje verschijnt. Mocht je, behalve aanplanten, toch willen zaaien, boots dan de natuur na en zaai een bepaalde soort in de omgeving van een geplante soortgenoot. Zaai dus wilde primula's rond aangeplante primula's. Een extraatje van primula's is dat ze zich vaak kruisen met andere soorten in de buurt. Zo ontstaan er nieuwe kleuren en vormen en heb je echt iets bijzonders in je tuin.

Veel tuinclubs hebben leden die hun tuin openstellen voor publiek. Van hen kun je vaak stekjes en planten kopen of krijgen. Kies voor planten die zich gemakkelijk zelf vermenvuldigen. Dan heb je er maar weinig exemplaren van nodig. Zet ze daar waar ze zich het lekkerst voelen en de natuur doet de rest. *Lewisia* en *ramonda* zijn typische spleetplanten, die met weinig aarde toe kunnen en het goed doen op muurtjes. *Lewisia* zaait zich heel gemakkelijk uit. *Sedums*, *alyssum* en diverse mosachtige planten doen het goed als ze een kussentje kunnen vormen op een min of meer horizontaal

vlak. Ook zij zaaien zich snel uit, net als engels gras. *Silene maritima* doet het bijna overal goed, hangend en liggend. De genoemde planten kunnen veel hebben. In het wild kom je ze onder meer op de Kanaaleilanden tegen.

De juiste mix

De geranium is heel bruikbaar in de rotstui, vooral omdat hij zich snel uitbreidt. Let wel: de echte geranium, dus niet de pelargonium die we in bloembakken zetten. De echte geranium is volkomen winterhard. De kleinbloemige soorten zijn het meest geschikt voor de toch vaak beperkte afmetingen van een rotstui. Geranium sanguineum geeft met zijn fel-le bloemen veel kleur. *G. cinerium* blijft bovendien 's winters lang groen en heeft mooie, grijsgroene bladeren. Zorg bij de keuze van planten voor een juiste mix van verschillende tinten groen. Wissel uitbundig bloeiende planten af met rustiger soorten die het vooral van een mooie bladkleur moeten hebben. Let ook op de vorm van het blad. Accentueer wilde bloemenpracht, bijvoorbeeld met groene bollen van *Acantholimon*, met kleinblijvende heksenbezems zoals *Larix decidua* vachkov of met een traaggroeiende pinus. Er zijn diverse traaggroeiende heesters en bomen die in een rotstui passen. Vergeet de bollen en knollen niet. Vooral de kleinere bolgewasjes die zichzelf uitzaaien zijn geschikt voor de rotstui. 'Voor verwilderings', vermeldt de kweker of leverancier er dan bij. Kies soorten die niet te hoog worden, zoals *Iris reticulata* of *I. bucharica*. Die gedijen wat hoger op een steenhoop, want ze kunnen tegen droogte. Vogel tje-op-de-kruk (*Corydalis*) en vogelmelk (*Ornithogalum*) zijn dorstiger. Wat lager, in de schaduw van een rots, doen ze het prima.

INDEX De Kleine Aarde 1995

PERSONEN- EN ZAKEN-REGISTER

onderwerp nummer/blz

Aardappelen, milieuvr.	92/36	Eck, W. van	93/29	stofzuiger	95/32	Luier, Ecocare	94/49	Rottumeroog	94/16
Adreswijzer, NME	95/12	Economie, ecologische	92/30	Hare Krishna's, milieu	92/15	M		S	
Afvalverwerking, cijfers	95/46	Ecoplan, tuin	95/25	Hattem Houtwerk, meubels	95/33	Maayen, E.	93/26	Scheepsrampen, roman	92/47
Allergie, spaanplaat	95/48	Ekostad, onderzoek	92/20	Heesters, planten	93/55	Macula, milieu	95/23	Schiphol, uitbreiding	93/ 4
Aluminiumfolie, alternatief	93/49	Ecoteam, Turks	94/14	Hofman Handelonderneming,		Maden, M. van der	93/32	School, M.	95/65
America, J.en M.	92/27	Eetcafé Roezemoez	95/49	robinia	95/34	Martens, J.	94/21	Schooltas	95/47
Appeldiksap	92/36	Eetcultuur, geschiedenis	92/32	Honing, smaaktest	95/40	Max Havelaar, keurmerk	93/51	Schoonmaakmiddelen	94/49
Arcos Architecten	95/11	Eethuis Milky	92/36	Hoogendijk, W.	92/31	Meeldauw	94/52	Sint Donatus, waddenzuivel	95/13
Atoombom, Japanse romans	93/53	Eieren, eten	93/36	Hoogstamboogaarden	94/56	Meester, M.	94/32	Sint Pietersberg	92/22
Atoomproeven, actiegroep	95/19	Ekogras, dakbegroeiing	95/32	Hout, Solomon Eilanden	94/10	Melkveehouderij, bio.	94/21	Sint Pietersberg	93/18
B		Elektriciteitsbedrijf, bos	93/30	Hout, tropisch, import	94/42	Middelbeek, G.	95/23	Slagerijen, keurmerk	94/28
Bamboe	92/52	Elektriciteitsbedrijf, prijs	93/15	hout, Hard- alternatieven	93/42	Mieren, plaag	94/48	Slakken, bestrijden	93/54
Barbecuen	94/48	Energie, waterstof	95/16	Huismerk, DKA	92/ 4	Milieu Inkoop Wijzer	95/12	Snelkookpan, milieu	93/49
Barten, F.	93/25	Energiebedrijf, zonnecellen	92/29	I		Milieubeweging, Noord/Zuid	94/ 9	Snoeien, hagen	93/55
Beek, A. ter	92/23	Energiebesparing, Pecs	94/19	Ijsberen, roman	94/50	Milieu Estafette	92/22	Snoeien, herfst	94/53
Behangen	94/42	Esch, A. van	94/25	Insecten, planten	93/56	Milieu-organisaties, aanhang	92/29	Souwerbren, P.	95/ 4
Bejaarden, veg. tehuis	95/37	Etap, verlichting	95/33	Isolatie, woning	93/42	Milieutips, kranten	93/ 5	Spaanplaat, allergie	95/48
Berends, J.	92/20	Evenementen, milieu	95,28	J		MilieuZorg, hotel	93/15	Speelgoed, hergebruik	94/28
Bezoekerscentrum, opening	92/ 4	F		Jacht, watervogels	95/12	Milky, eethuis	92/36	Speeltoestellen	94/42
Bezoekerscentrum, opening	94/ 4	Fair&Fris, milieutips	93/ 5	Jam, smaaktest	93/40	Mollen, tuin	93/54	Spitten	92/49
Bezoekerscentrum, sponsors	95/30	Fair Trade	92/22	JMA, vakanties	92/22	Mollen, tuin	95/53	Spot, milieutheater	95/47
Bio-industrie, manifest	95/14	Fax	93/49	jutten, Milieu-	92/22	Muziekinstrumenten, hout	92/23	Stad, duurzaam boek	92/21
Biotechnologie, informatie	93/15	FC Utrecht, milieu	93/17	K		N		stad, Eco- Leicester	95/24
Bloedarmoede	93/36	Fiets, verlichting	92/45	Kaas, smaaktest	94/40	Natuur, stad	93/ 8	stad, Eco- Pesc	94/19
Bloembollen, actie	92/22	Fiets, vrouwen	95/12	Kappers, eco	95/28	Natuurtelefoon	95/12	Stegeman, N.	92/32
Bloemen, steunen	93/55	Fietsbanden, recycling	93/51	Kattebakvulling, milieuvr.	94/37	Natuurvervuiling, Mexico	93/12	Stoppen, afval	92/44
BNP, duurzaamheid	94/50	Fietsen, Europa	93/53	Kerkhof, natuur	93/14	Natuurv. winkel, rijdend	93/15	Stripverhalen, Greenpeace	94/51
Bodem, bedekken winter	94/52	Fietsenplan, Kopenhagen	95/12	Kinderboeken, natuur	95/50	Natuurv. winkel, rijdend	95/37	Stroomverbruik, elektr. app.	92/44
boerderij, Eco- Tingvall	92/24	Flippo	94/47	Kippen, kerstbomen	94/47	NCRV, Groentoer	92/ 6	Studenten, Groene Korting	94/28
Boerderijmodel, telematica	92/12	flippo, Eco-	95/47	kleding, Eco- postorderbedr.	95/28	Nederlanders, milieu	95/28	Supermarkt, ecobrood	95/37
Boiler, Close-in	93/42	Forbo-Krommenie, linoleum	95/33	Kleding, milieuvr. informatie	95/51	Noord/Zuid beweging, milieu	94/ 9	Suriname, DKA	93/26
Bosbouw, Groningen	93/30	Forum, omroep	92/	Knoflook, ongedierte	92/45	Noord/Zuid, vervuiling	93/28	Swift, hout	94/10
Bosch, huishoudelektro	95/32	Fruiteelt, milieuvriendelijk	95/12	Klep, R.	94/12	O		T	
Bouwen, Arcos	95/11	G		Knotbomen, boek	94/51	O2 Nederland, prijs	93/15	Taverne, B.	94/13
Bouwen, duurzaam Berlijn	93/43	Gazenbeek, J.	94/29	Koffie, cafeïnevrij	95/37	Oijk, B. van	93/28	Telwerken, boerderijmodel	92/12
Brilmonturen, hout	95/26	Geluidshinder, BAM	94/37	Koffie, prijs	95/37	Olie, J.	95/11	Telwerken, duurzaamheid	92/ 8
Broeikaseffect, luchthandel	92/17	Gemeenten, Groene Lijst	94/42	Koken, gas/elektra	92/44	Olifant, ruimtegebrek	92/18	Terpstra, E.	94/ 4
Bronk, H. en B.	93/22	Gemeenten,		Koks, bio. produkten	93/31	Omroep, Forum	92/ 4	Terreehorst, P.	92/12
Brood, Zeeuws	94/43	Lokale Agenda 21	92/21	Kookboek, Eco. Alt.	92/ 7	Ongedierte, knoflook	92/45	Teyler Initiatief, prijs	93/15
BSO/Origin, milieu	94/27	Gemeenten,		Kookboek, ecovoeding	92/46	Onkruid, verwijderen	93/54	theater, Milieu-	95/47
Buikgriep, voedsel	95/37	Lokale Agenda 21	95/ 5	Kookboek, zwangere vrouwen	94/51	Ontbijten	94/36	Timmermans, G.	93/ 8
Bulderbos, DKA	93/ 4	Gevelplanten, stadsmilieu	95/12	Kookboek, Variatie-	95/ 5	Oostermeer, hotel milieu	93/15	Toerisme, duurzaam	94/12
C		Geveltuint	93/11	Kosmetica, diervriendelijk	94/49	Oostindische kers, Wina	95/37	Toetjes, smaaktest	92/40
cadeau, Eco-	93/51	Glas, afval	94/48	Kosmetica, zelf maken	95/20	Openbaar groen, gifloos	94/42	Tuin, beurs	95/12
Chloor, water	95/48	Glasinzameling	93/51	Kunstmest	92/49	Otter, boek	95/50	Tuin, eco-relaties	95/51
Compost, bewaren	94/52	Graanmolens	95/48	Kurken, afval	94/48	P		Tuin, natuurrijk	93/ 6
Compost, sinaasappel	92/47	Grachten, Amsterdam	95/46	L		Papier, milieukeur	93/47	tuin, Rots-	95/54
Composttoilet	93/42	Groenbeheer, bewonerspart.	95/51	lamp, Sfeer-	95/48	Personeel, DKA	94/ 7	Tuin, vervuiling	93/20
Composttoilet, mini	92/45	Groenbeheer, eco.	95/25	lamp, Spaar-	94/42	Piramidewoning, DKA	93/ 7	V	
D		Groene Keuken	92/ 6	lamp, Spaar- goedkope	92/45	Plaagbestrijding, tuin	92/51	Vakantie, creatief Italie	93/32
dak, Vegetatie-	94/ 6	Groene Pluim	92/ 7	Landbouw, Cuba bio.	95/28	Planten, insecten	93/56	Vakantie, ecoboerderij	93/30
Dekbedden, Bergé	92/27	Groene Pluim, R. Boeringa	92/ 7	Land/tuinbouw, Noord-		Potma, Th.	92/ 5	vakantie, Fiets-	92/22
Dier Manifest	95/14	Groene Pluim, Th. Potma	92/ 5	Brabant	94/20	PVC-produkten	94/42	Vakantie, JMA	92/22
Dieren, tuin winter	94/53	Groene Pluim, Th. Potma	92/ 7	Landbouw, Zeeland	94/43	Q		Vakantie, Zweden	
Directeur, DKA	95/ 4	groente, Bio- aktie	92/ 5	Laserprinter, ozonlaag	92/44	Quorm	94/36	ecoboerderij	92/24
Donderwinkel, H.	92/ 7	Groenten, nitraatrijk	93/36	Leembouw, proefschrift	92/42	R		Vegaburgers	92/37
Druiventelt, Nederland	93/22	groenten, Winter-	94/52	Leembouw, professioneel	95/44	Radio London	94/ 7	Vegaburgers	93/ 6
Drukkerij, milieu	95/23	groenten, Winter- exoten	94/54	Leembouwtechnieken, boek	95/51	Reclame, geadresseerde	93/49	Vegetatiedak, DKA	94/ 6
Dubbink, W.	92/30	Groentoer, NCRV	92/ 6	Leijten, E.	95/19	Recticel, slaapconcept	95/34	Veluwe	94/29
		Grond, kwaliteit	92/49	Lenzenvloeistof	94/48	Reizen, duurzaam	94/12	Vereijken, R.	93/14
		Groot, N.	95/19			Renovatie, cursus	93/ 5	Vervoer, duurzaamheid	93/28

Vervoer, groente	93/37
Vervoer, premie schoon	92/22
Vervoer, voedsel	93/30
Video, DKA	92/ 7
Vijver, bladeren	94/53
Visserij, Noordzee	94/22
Vlees, duurzaamheid	93/20
Vleesmerken, info	92/45
Vloerbedekking, natuursteen	94/42
Vogeltrek, boek	93/52
Vrijheid, M.Meester	94/32
W	
Walkman, batterijen	95/47
Wandelen, voetpadendag	94/37
Warmteplan, warmtewanden	95/34
Was, drogen	95/48
Was, temperatuur	92/44
wasmachine, Warmwater-	93/42
Water, besparingspakket	95/28
water, Drink- besparen	93/42
Water, grijs, zuiveren	93/44
Water, Midden-Oosten	92/46
water, Regen-	92/49
Waterbesparing, prijsvraag	94/ 6
Wateroverlast, tuin	95/53
Waterprojecten, stad	94/28
Waterstof,energie	95/16
Waterzuivering, DKA	93/46
Weidevogelbescherming	94/56
Weidevogelgebied, Groningen	93/30
Wennekendonk, K.	95/26
Wetlands, atlas	92/47
Wereldburgers	93/ 6
Wiersma, E.	92/42
wijk,Eco- Bostel	94/ 5
wijk,Eco- Heerhugowaard	95/ 7
wijk,Eco- Zutphen	95/10
Wijk, milieu	92/21
Windenergie Infolijn	93/30
Windenergie, informatie	95/46
Windmolens, esthetiek	95/18
Witte vlieg, boerenkool	92/49
woning, Zelfbouw-	92/46
woningen, Eco- Etten-Leur	95/ 7
Woonwarenhuis, eco.	95/49
Wouw, W. van	93/31
Y	
Yoghurt	92/36
Z	
Zaaien, eenjarigen	92/51
Zaden, bio.	95/53
Zee, boek	94/51
Zeebra, textiel-drukkerij	95/33
Zeewier, recepten	93/52
Zevenblad	93/54
Zevende Hemel, restaurant	94/37
Ziektekosten, vegetariërs	94/49
Zonneboiler, energie	93/42
Zonnecellen, energiebedrijf	92/29
Zonnedak, DKA	94/ 6
Zonne-energie, conferentie	92/29
Zonne-energie, Freiburg	93/21
Zonne-energie, woningbouw	94/44
Zonnepanelen, besparing	95/ 5
Zonnewasdroger	94/44
Zout, soorten	94/36
zout, Bergkristal-	95/37
zuivel, Wadden-	95/13

VASTE RUBRIEKEN

Bouwen en Wonen

Architectuur en zonne-energie	94/44
Enno Wiersma over leembouw	92/42
Grijs water is schoon genoeg	93/44
Nieuwbouwspecial	95/29
Tentoonstelling duurzaam leven in Berlijn	93/43
Worstelen met leem	95/44

Landbouw en Voeding

Biologische koks verenigen zich	93/31
Brabantse boeren op bio-toer	94/20
Buiten spelen... (diermanifest)	95/14
Over de tong: liever bijhalen dan weggooien	94/37
Poe's Idealenhoningtest- van scrubzalf tot heerlijk	95/40
Smaakttest: bio-toetjes over de tong	92/38
Smaakttest: gezonde jam mag fruitiger	93/40
Smaakttest: vette voldoende voor oude kaas	94/40
Verse spiercibonen beter, maar niet per vliegtuig	93/37
Vleesproducenten zien brood in vegaburger	92/37
Vlegel moet Zeeuwse boer overeind houden	94/43
Waddenzuivel wil wat	95/13

Recepten

Exotisch vegetarisch koken	95/42
Recepten van negen gezonde wereldburgers	92/38
Recepten voor jonge eco-koks	93/38
Visrecepten van De Kleine Aarde	94/38

Tuin

Aanleg van een rotstuin	95/54
Bamboe is ideaal in ieder tuin	92/52
Exotische kolen als heerlijke wintergroenten	94/54
Liefde en haat in de tuin	93/56
Tuin in de herfst	94/53
Tuin in de lente	92/51
Tuin in de winter	95/56
Tuin in de zomer	93/55

Kunst

Classificatie, Anke van Esch	94/25
De tijd bijt, kunstenaar Fieke Barten	93/25
Het verborgen landschap, Marieke School	95/65
Jeroen Nooter fotografeert Waddennatuur	92/56

Ecostad

Initiatieven Hongaarse flatbewoners lonend	94/19
Jenneke Berends over buitenlandse ecosteden	92/20
Leicester (Groot-Brittannië)	95/24
Zonnetaxi voor Freiburg	93/21

Jongeren GRRRoen

De keerzijde van de flipflo	94/47
Spot en nog meer flipflo's	95/47

Milieu thuis

Anti-spaanplaatthee	92/48
Baby's geef je van katoen	94/49
Consumenten bekennen kleur	93/51
Diervriendelijk opmaken	94/49
Draadloos achterlicht	92/45
Fietsbandenrecycling nu landelijk	93/51
Graanmolens	95/48
Knoflook tegen ongedierte	92/45
Max Havelaar biedt meer	93/51
Milieuvriendelijk schoonmaken	94/49
Minicomposttoilet	92/45
Recycle-lampen	95/48
Supergoedkope spaarlamp	92/45
Vegetariërs betalen minder premie	94/49
Verantwoord geven	93/51
Vleesmerken	92/45
Was drogen	95/48

Recensies

Alternatieve Konsumentenbond: Hoeveel kilometer eet jij vandaag	93/30
Borer, P./Harris, C.: Out of the woods, ecological designs for Timber-frame housing	92/46
Burton, R.: Vogeltrek	93/53
Crijns, D.: Het praktische negen maanden kookboek	94/51
Denters, T. e.d.: Van muurbloem tot straatmadelief	93/10
Dieren, W. van: De natuur telt ook mee	94/50
Donderwinkel, H.: Hartige Taarten	92/ 7
Donkers, H.: De Witte Olie	92/46
Drost, K./Boesewinkel,E.: Ecologische relaties van een moestuin	95/51
Dugan, P.: Wetlands, waterrijke gebieden van de wereld	92/47
Fietsersbond ENFB: Fietsen in Europa	93/53
Friends of the Earth Europa: Naar een duurzaam Europa	93/20
Gunsekera, R.: Rif	92/46
Hamilton-Paterson, J.: De Zee, de zee	94/51
Houghton, G./ Hunter,C.: Sustainable Cities	92/21
Hurk, I van de: Knotbomen	94/51
Jongh, A. de: In het spoor van de otter	95/50
Juffermans, J.: Sustainable Lifestyles; Strengthening the Global Dimension to Local Agenda 21, Guide to good practice	94/46
Kenzaburo Oë: The crazy Iris	93/53
Konsalik: Schip der Wanhoop	92/47
Lauwers, D.: Handboek Ecologische Voeding	92/46
Leembouw Nederland: Het Vakwerkhuis	95/51
Lier, B. van/Kneepkens, H.: Het natuurboek voor kinderen	95/50
Masuji Ibuse: Zwarte Regen	93/53
Meester, M.:Bokkezing	94/32
Meester, M.: Een Spoor van Paardemest	94/32
Meester, M.: Kadavers/Enze leefde nog	94/32
Melchers,M./Timmermans,G.: Haring in het IJ	93/10
Petrash, C.: Met het oog op de natuur	95/50
Platform Biologische Landbouw: Variatiekookboekje	95/ 5
Platform voor Duurzame Ontwikkeling: Lokale Agenda 21	92/21
Pol, R. van de/Jansen, H.: Het Chloorcomplot	94/51
Reems, R. van: Zeeuwse koks koken met zeewier	93/52
Reuzelaar, A.: Het Heden Ik Kookboek	92/46
RUG-IVEM: Energie geld(t)	93/37
Schulman, A.: De Kooi	94/50
Simons,M. e.a.: Aangekleed Uitgekleed	95/51
SOW: Wereldvoedselvoorziening en de rechten van de armen	92/17
Stegeman, N.: Eten als onze voorouders	92/32
Stichting Gras Merk: Het Dier Manifest	95/14
Stichting Natuurverrijking: De Groene Lijst	94/42
Terreehorst, P.: Het Boerderijmodel	92/13
Velde, J. te: Meedoen met groen	95/51
Vereniging Milieudefensie: Nederland duurzaam	93/20
Voorlichtingsbureau voor de Voeding: Eet bewust...mindervlees	92/37
Waagmeester, K.: Ontstolen welvaart, Kroniek van duurzaam Nederland	93/52
Watson, C.: Speuren in de natuur	95/50
Wijken voor Milieu: Werken aan milieu in de wijk	92/21

BijEEN

Een maandelijks platform voor nieuwe ideeën over mondiaal verantwoord, multicultureel en duurzaam leven. BijEEN opinieert en informeert over mondiale vraagstukken. Geen blad dat stijf staat van problemen maar een blad vol interessante interviews en reportages met mensen die ze aanpakken.

Vraag een gratis proefnummer aan of neem een abonnement voor f 69,- per jaar (11 nummers).

Bel 073 - 621 89 70

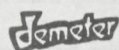

Uw Milieu begint bij ons drukwerk

Drukkerij Macula drukt zo min mogelijk Milieu belastend. Wij gebruiken zoveel mogelijk hergebruikt- en chloorvrij gebleekt papier. Wij drukken met inkt op basis van plantaardige olieën.

Macula drukt o.a. voor:
Milieu Defensie, De Kleine Aarde, Pax Cristi,
Solidaridad, Dierenbescherming, IVN, Lekker Dier.

Drukkerij Macula b.v. Parklaan 13 Boskoop
postbus 244 2770 AE Boskoop
tel. 0172 - 214381 fax 0172 - 214692

**Zaden van
groentes, kruiden
bloemen
bd geteeld**

katalogus gratis op aanvraag

P. Venemakade 61
9605 PL Kielwindeweer
Tel 0598-491534 Fax 0598 491623

Unieke kampeervakantie in de Spaanse Pyreneeën

Op ons landgoed, gelegen in de uitlopers van de Spaanse Pyreneeën (tussen het meer van Bañolas en Olot). vindt u géén modern hotel of verwarmd zwembad. Wél bieden wij een aantal ingerichte bungolowtenten, buiten gezichtsafstand van overige gasten geplaatst te midden van de bossen en de bergen van het 250 ha grote landgoed Manso Coguleras.

In de ongerepte natuur, bij het stromende water van de eigen beek, omgeven door bloemen, kruiden, vlinders en vogels, kunt u hier helemaal uzelf zijn, zonder taalproblemen. Een eigen zwembad hoog in de bergen, een rit te paard en de mogelijkheid om te blijven eten als u dat wilt, maken een verblijf verder tot een unieke belevenis. Voor fl. 500,- per bungalowtent per week bent u onze gast. Beperkte mogelijkheden eigen tent: fl. 250,- p.w.

Schrijf voor inlichtingen naar
Ineke de Winter
Elzenhof 3 4844 TA Terheyden
Telefoon 076-593 3006

Kampeervakantie op Can Banal

In de Spaanse Pyreneeën ongeveer 50 km. van de Middellandse Zee ligt het landgoed Can Banal, 85 ha. groot in een prachtige bosrijke vallei U kunt hier kamperen midden in de natuur met alle voorzieningen binnen handbereik. Er is een klein restaurant en een winkeltje. Ook verhuren wij volledig ingerichte bungalowtenten. In deze schitterende omgeving organiseren wij in het voorjaar wandel- en ruitersweken. In het hoogseizoen kunt u aan dagexcursies deelnemen. Ook voor kinderen zijn er volop activiteiten.

Vraag onze brochure aan: 0570-614561

UNIEK IN NEDERLAND

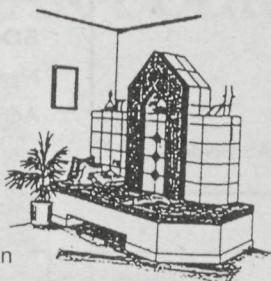
DE STOFFELHOEVE
ZWITSERSE TEGELKACHELS

FA. RICHTER
TEGELKACHELBOUW

Grote collectie oude en antieke
Zwitserse tegelkachels

- uitstekend geschikt voor ons zeeklimaat
- aangename stralingswarmte
- een van de meest rendementsvolle kachels
- keuze uit 150 stuks van de meeste eenvoudige tot de mooist versierde kachel.
- variërend in gewicht van 75-150 kg.

'RICHTER TEGELKACHELS'

- ONTWERP NAAR WENS
- GEBOUWD OP MAAT
- KLASSIEK OF MODERN

DE STOFFELHOEVE

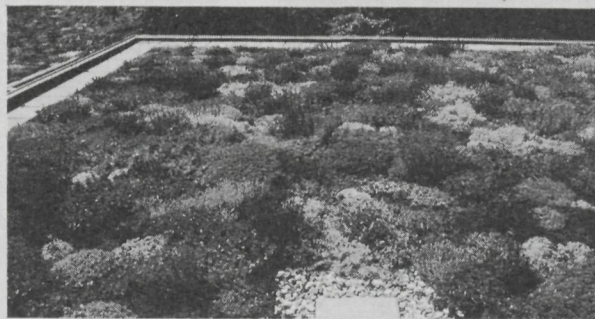
STATIONSWEG 86 5807 AC OOSTRUM-VENRAY (LB)

TELEFOON 0478 580361/585956

- vraag vrijblijvend informatie • zaterdags geopend of na telefonische afspraak

EKOGRAS®

dakbedekkingssystemen

maakt van ieder dak een 'NATUURLIJK' dak.

- keuze uit verschillende vegetatie's
- inclusief prefab worteldichte rubberfolie
- statische belasting vanaf 50 kg/m²
- toepasbaar bij nieuwbouw en renovatie
- geluidsreductie tot 46 Db.
- isolerende werking
- onbeperkte levensduur
- bestaande uit milieuvriendelijke materialen
- mogelijkheden tot isolatie-subsidie
- tevens leverbaar als "Doe Het Zelf" pakket

voor aanvraag documentatie:

EKOGRAS
dakbedekkingssystemen

Rozenbogerd 2
5301 KD Zaltbommel
Tel. 0418 - 512927
Fax. 0418 - 515277
Dhr. Hobo

CAMPING DE ROOS

Ruim opgezet kampeerterrein, fraai gelegen in zacht glooiend rivierduinlandschap aan de Overijsselse Vecht, biedt u een grote variatie aan bekoorlijke plaatsen voor een ontspannen kampeervakantie in een rustige, harmonieuze sfeer. Er is een Gimsel-kampwinkel waar natuurvoeding verkocht wordt. Bovendien verhuur van rustig gelegen bungalows en volledig ingerichte tenten.

Heeft u belangstelling? Vraag een folder!

BEERZERWEG 10, 7736 PJ BEERZE-OMMEN
TELEFOON (0523) 251234 FAX (0523) 251903

Graanvlokken van de Halm

Al jaren heerlijke biologische
graanvlokken en muesli's van
een schone landbouw

Heeswijk-Dinther, tel. 0413 29 30 90

Begin een goed milieu
in eigen land!

OG raanpletterij **DE HALM**
Heeswijk-Dinther

20 JAAR LANG

Deskundigheid in top-wijnen uit
betrouwbare ecologische bronnen

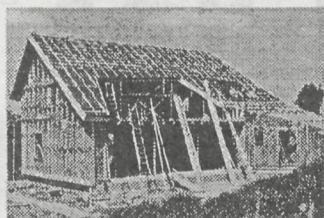
VRAAG OM EEN UITGEBREIDE FOLDER

Chateau Prodor

geconcentreerde biologische wijnen

Tel. 0320 24 37 28 Fax 0320 24 17 17
Kempenaar 01-28 8242 BA Lelystad

Als het gaat om bio-ecologisch verantwoorde

- renovatie
- nieuwbouw
- projecten

hebben wij voor u:

- theoretische kennis
- praktijkervaring
- vakmanschap

Biologische-Bouw Collectief
Bankven 71, Postbus 285 5050 AG Goirle
Telefoon: 013 534 31 60

Slecht geheugen?

**VERGEET
NOOIT
MEER**

namen, gezichten, adressen, data, getallen, afspraken, jubilea enz. Ontdek het geheugen en hoe u o.a. vreemde talen in een recordtijd leert!

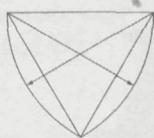
BON voor GRATIS PROSPECTUS

Naam

Adres

sturen zonder postzegel aan: **MEMOSCHOOL**
Antwoorder. 1044 6000 VB Weert

BERNHAGEN NATUURKEUKENS

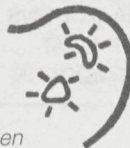
De la Reylaan 37
3707 TK Zeist

telefoon 030 691 25 28 telefax 030 692 44 10
ontwerp en/of uitvoering van: natuurkeukens,
interieurs, timmerwerken en verbouwingen

jan franssen bouwbiologisch

binnenhuisarchitekt

wonen in een gezond huis,
interieuradvies en ontwerp
van woon- en werkruimten,
advies bij renovatie en ver-
bouwings-plannen, tekeningen
voor bouw aanvragen.

026 443 75 83

Wielakkerstraat 14 6811 DB Arnhem

Val Sinestra

Vroeger Kurhaus in het Untergadin, nu Nederlands pension. Veel ruimte, rust en wandelmogelijkheden. Rijke flora. Verrassend lekker (ook vegetarisch) eten, gezellige ongedwongen sfeer. Voor enkelingen, groepen, families. Voor kinderen korting en speciale weken.

Een 2-weekse busreis v.a. Arnhem SFr. 730,- p.p. incl. volpension.

In de winter speciale ski-, langlauf- en snowboardweken met gratis les.

Kruit vakantiehuizen naar Graubünden,
Val Sinestra 7554-Sent, tel. 0041-818663105
Info Nederland 0525-662252

DULLER-WINKELS

Natuurverf & decoratie

Amsterdam, Amersfoort, Leiden,
Utrecht, Zutphen: 0575-542327
Friesland, Groningen
058-2501456

In de DULLER verf-winkels kunt u terecht voor alle natuurverven voor binnen, buiten, vloeren, wanden, tuin, enz. DULLER is vanaf 1867 leverancier van klassieke verven en grondstoffen. In 1992 is er een nieuwe samenwerking van een zestal DULLER winkels ontstaan met o.a. Linova verfproducten voor restauratie en decoratie en UULA-kookverf. Specialiteiten zijn natuurproducten als boenwas, hout en impregneerolie, bladgoud, spons en depverf, milkpaint, glazeerverf, sluierverf, lazuren, pigmenten, patina, politoer, enz.

In de DULLER winkels kunt u zien hoe u zelf voor een redelijke prijs een woning fraai afwerkt. Behalve advies en verkoop zijn er ook demonstraties en cursussen.

Voor meer informatie:

DULLER DE VERGULDE KWAST
westerkade 19, 3511 HB, Utrecht
Tel: 030-2340615

FLORIS

Vraag onze gratis catalogus:
Floris Kringloop Schrijfwinkel BV
Industrieweg 5g 5262 GJ Vucht
Tel.: 073 656 80 58

wenskaarten
ansichten
briefpapier
schrijfbloks
interieurs
kado's
relatiegeschenken
schriften
enveloppen
etiketten
tekenbloks
agenda's
ordners
opbergmappen
houten balpennen
potloden
etc.

Een vouwbroekje

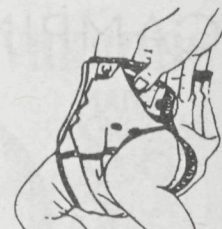
Van wol...

Dat is heel fijn voor

uw baby en erg

vriendelijk

voor het milieu!

Bel 020 617 73 97

voor informatie, prijzen en
verkoopadressen.

**WOLWIKKEL
AMSTERDAM**

A. Schelfhoutstr. 65 1098 HT Amsterdam

Ook verkrijgbaar bij:

Amersfoort, Tomte Tummetot, 033 461 38 69

Bergen, De Garve, 072 589 40 83

Breda, Leander, 076 520 50 86

Den Bosch, De Vuurvogel, 073 613 24 57

Eindhoven, De Toermalijn, 040 245 05 47

Leiden, De Hoorn van Dongen, 071 512 52 91

Nijmegen, De Regenboog, 024 322 12 62

Rotterdam, Zonnewijzer, 010 413 54 95

Utrecht, De Natuurwinkel, 030 231 63 13

Zwolle, De Zonnebloem, 038 422 75 76

BOS

**OPEN HAARDEN, KACHELS
AGA FORNUIZEN**

Waalweg 28, 3999 NS Tull en 't Waal (bij Nieuwegein Zuid)
tel: 030 606 22 84, fax: 030 606 74 32
Open van di. t/m zat. van 09.00-17.00 uur.

MET DE RIT STUIFMEELPOLLEN AKTIEF EN FIT HET VOORJAAR DOOR

VERKRIJGBAAR BIJ UW NATUURVOEDINGSWINKEL

MEER BELEVEN IN MINDER KILOMETERS

Per fietsbus? Naar 117 bestemmingen vanaf f 205,-.
Verzorgde **fietskampeervakantie** (groep) of **hotelvakantie** (individueel).

Tientallen mogelijkheden in binnen- en buitenland.

Fietskaart, fietsroute of reisgids?

Het grootste assortiment voor de fietsvakantiegeanger!

Bel voor de brochure, of beter nog: kom langs!

**BIJZONDER
FIETSVAKANTIEWINKEL**

Hét reisburo voor uw fietsvakantieplezier!

Spoorlaan 19, 3445 AE Woerden, 0348 421844

WINKELS VOOR NATUURLIJK WONEN **DE BUNDEL**

WOONWINKEL

WIELAKKERSTRAAT 14 / 026-3510204

ARNHEM

DUBOMAT

BEIJUMERWEG 20 / 050-5490449

GRONINGEN

ATRIUM

DAALSEWEG 109 / 024-3234541

NIJMEGEN

VAN BINNEN

OVERS. DORPSTR. 68 / 010-4370563

ROTTERDAM

TREPEIN

BLOEMENDALSESTR 53 / 033- 4759565

AMERSFOORT

VLOERBEDEKKINGEN, GORDIJN- EN BEKLE-
DINGSSTOFFEN, RAAM- EN WANDAFWERKINGEN,
NATUURVERVEN EN ONDERHOUDSMIDDELEN,
MEUBELS, NATUURLIJK SLAPEN, MATTEN,
KUSSENS EN DEKBEDDEN, BOUWMATERIALEN.

MILIEUVRIENDELIJK BOUWEN EN WONEN BEGINT

BIJ U THUIS. EEN GOED ADVIES BEGINT BIJ DE BUNDEL

100% KATOEN

Matrassen, dekbedden, kussens op elke
gewenste maat. Handgemaakt op Japanse
manier. Ook *hangmatten en babydraagdoeken*.
Kom gerust eens kijken, of bel voor folder.

Katja Futon

M. v. B. Bastiaansestr. 34
1054 SP Amsterdam
Tel. 020 - 685 29 24
(di - za 10 - 18 uur)

Gespecialiseerd in bijzondere fietsaccessoires
en transportsystemen op menselijke energie.

Alles kan op de fiets!

U kunt de catalogus aanvra-
gen door fl. 5,- over te maken
op giro 4498818 van Trapper-
kracht te Utrecht.

Van Kemenade Tuinen
gespecialiseerd in ecologische tuinaanleg

Natuur dichtbij huis

Bel of schrijf voor de folder:

Zaaiersweg 129, 1097 SR Amsterdam, Tel/Fax (020) 692 86 22

CRY OF THE EARTH

Koordrame over het behoud van de aarde
Muziek: Tony Biggin, tekst: Alec Davidson

27 april om 20.15 uur en 28 april om 14.30 uur in de
Hooglandse Kerk in Leiden.

Uitvoerenden: Gerda Havertong actrice, Nick Putz
acteur, Lisette Emmink sopraan, Hyacinth Nicholls alt,
Robert Luts tenor, Joep Bröcheler bas.

Grootkoor Schola Cantorum Leiden
Randstedelijk begeleidingsorkest

Algehele leiding Wim de Ru.

Toegangsprijs f 30,-

Voor K&O-leden, CJP-pas en 65+pas f25,-

Kaarten verkrijgbaar tot 1 april
door storting op gironummer 5720329
tnv St. Concerten Schola Cantorum,
Leiden met vermelding van aantal en
datum. Daarna bij Uitburo K&O,
Leiden, 071-5141141.

Voor moes- en siertuin,
landbouw en boomverzorging

-Bepaling van voedingsstoffen en biologische activiteit
-Milieuvriendelijk bemestingsadvies

GAIA Bodemonderzoek
Postbus 148, 3940 AC DOORN tel. (0343) 531233

voor:

- ter plekke gevlochten schermen
van wilgeteen;
 - hekwerken van kastanjarahout;
 - poorten;
 - rozenboogjes, plantklimrekken.
- tel. 072 572 16 62

Milieuvoorlichting: een must!

MIMA voor losse opdrachten:
folders en brochures schrijven,
lespakketten samenstellen, de
opzet van een NME-campagne etc.
Een folder kunt u gratis aanvragen.

MIMA Milieuvoorlichting
Postbus 59381
1040 KJ Amsterdam
tel/fax 020-6161436

Meer weten
over de
advertentie-
mogelijkheden!

BEL

Heleen Petter

0411-68 49 21

Pavatex isolatie •

Agpo zonnepanelen & HR ketels •

Bioparket en vloeren •

Natuurverf •

ROBINIA

Ecologische en duurzame bouwproducten

Pottbakkersplaats 1 8911 GB Leeuwarden Telefoon - Telefax 058 2157316

NU meer dan ooit is het van
belang in de landbouw
tot een duurzaam
vruchtbare relatie met
de aarde te komen. De

biologisch-dynamische landbouw
werkt daar keihard aan. Het resul-
taat ligt dagvers in de natuurvoe-
dingswinkel en op boerenmarkten in
het hele land. Biologisch-dynamische
landbouw is moderne landbouw in
volle ontwikkeling, al 70 jaar. De
Vereniging voor biologisch-dynami-
sche landbouw schept daar voor-
waarden voor. Steun haar, door lid
te worden voor f 35,- per jaar.

NU word ik lid van de Vereniging
voor Biologisch-dynamische land-
bouw

Naam _____

Adres _____

Postcode _____

Plaats _____

Sturen naar
Antwoordnummer 1314
3970 WB Driebergen
Of ik bel direkt: (0343) 53 17 40

Vereniging
voor
Biologisch-
dynamische
landbouw

HANGMATTEN

uit Mexico, Brazilië en
Colombia,
voor binnen en buiten

eigen import
tevens groothandel:

Firma Hoog
Wijksestraat 41
6617 BZ BERGHAREN
Tel/fax.: 0487 - 531429

Van baby- tot familiehangmat, authentiek Indiaans, 100% katoen

De ommekeer

tamme kastanje
bouw- en meubelhout, parket,
palen, tuinhout, hekken
zagerij en schaverij
AURO natuurverven

Badhoevelaan 35 - 1171 DA Badhoevedorp
tel. 020-6598477

open: ma t/m vrij. 10.00 tot 17.30 uur
koopav.: vrij. 19.00 tot 21.00 uur

ISOSCHELP: Een natuurlijk fundament onder uw woning.

Een laagje Isoschelpen in de kruipruimte.

- * De natuurlijke vloerisolatie.
- * Warmte-isolerend, dus energiebesparend.
- * Nooit meer stank, ongedierte, zwam of schimmels.
- * Isolerende bodemafluiting, geeft vocht geen kans.

- * Licht opvulmiddel bij verzakkingen.
- * Eerste milieuvoorkeur, zowel bij S.E.V. als N.I.B.E.
- * Onbeperkte werking en levensduur.
- * Komt als vloerisolatie in aanmerking voor subsidie.

ISOSCHELP
natuurlijk goed

Molenpolderweg 48, 4401 NR Yerseke Tel: 0113-572626 Fax: 0113-573430

Ideële Verzekeringen

10% van onze omzet besteden wij bij: Artsen Zonder Grenzen, de Dierenbescherming, het International Tree Fund, Gered Gereedschap, het World Tree Fund, Pop against Racism en Het Noordhollands Landschap.

Voor 't zelfde geld verzekert u zich van een betere wereld.

Tel: 020 - 420 20 32

Stuur mij geheel vrijblijvend informatie over:

- ☐ Ideële Verzekeringen.
- ☐ Inboedel/ Opstalverzekering.
- ☐ Particuliere aansprakelijkheidsverzekering.
- ☐ Ziektekostenverzekering.
- ☐ Levensverzekeringen/ Pensioenen.
- ☐ Koopsompolissen.
- ☐ Hypotheken.
- ☐ Groene autoverzekering.

Naam: _____ M/V

Adres: _____

Postcode: _____ Woonplaats: _____

Telefoon: _____ avond/dag

Stuur 'm in een ongefrankeerde envelop aan:

Ideële Verzekeringen
Antwoordnummer 47262
1070 VC Amsterdam

Bezoek op afspraak: Nieuwe Kerkstraat 37, Amsterdam-Centrum

Ondergoed, sokken, truien, broeken, jassen, slaapzakken, t-shirts, badjassen, handdoeken, blouses, baby-uitzet, pantoffels, breigarens en nog veel meer!

- deskundig advies
- eko-katoen, wol, zijde, linnen enz.

Obilol Natuurtextiel
Groenmarkt 1, Zutphen
tel. 0575-517091
open: di. t/m vr. 10-18,
za. 10-17 uur.

ALLES VOOR DE GEZONDE KEUKEN

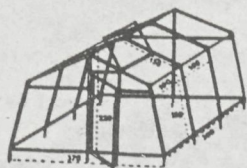
Elektrische- en handmolens voor granen etc. muesliwalsen, fruitpersen, ontsappers, kiemglazen en zaden, pastamolens, vruchtenmachines, bessenmolens, broodbakmachines, hooikisten, zuurkoolpotten, groentemessen, waterfilters, vruchtendrogers, yoghurt, en kaas maken. Enz.

De natuurlijke molen

Hilversumsestraat 98
6843 DL Arnhem

tel. 026 3812320 Fax 026 3819840

MEYTUIN

HOUTEN BROEIKASSEN

Demontabel, met nylon
gewapend kasfolie.
Geheel compleet!
In iedere gewenste maat!
Het hout is op milieuvrien-
delijke wijze geïmpregneerd.
Prijsvoorbeeld:
370 x 300 x 220: f 695,-

Meytuins beroemde
voorzaibakken.
Ook als stekbak! f 29,50

Verder hebben wij nog meer dan 100 verschil-
lende slimme tuinartikelen, o.a. folietunnels,
milieuvriendelijke mollenverjagers, tomaten-
klemmen, -touw en -hoezen, kaswatersets,
composters, steunringen, stokken.

VRAAG NU DE NIEUWE
GRATIS CATALOGUS 1996 AAN!

MEYTUIN

Verzendhuis in slimme tuinartikelen
Tel.: 0165 54 10 27 Fax: 0165 55 03 19
Postbus 1800, 4700 BV Roosendaal

MEYTUIN voor de MOESTUIN

'Duurzame Energie' schoon genoeg

We willen niet beweren dat
„Duurzame Energie“
HÉT antwoord is op het afzien
van kernenergie.
„Duurzame Energie“ is wel drin-
gend nodig om de wereld
leefbaar te houden.
Wij vragen ook uw medewer-
king.
Maak familie, vrienden, kennis-
sen abonnee voor f 70,-.

Ik neem een **duurzame**
jaarabonnement op **energie**

Naam: _____

Adres: _____

Stichting Tijdschrift Duurzame Energie
G. Le Belle
Voorweg 9 - 1871 CK Schoorl

Zonder „Duurzame Energie“ valt er niet meer te leven

11 NAAST DEKVERF, BEITS, MUURVERF EN VLOERPRODUKTEN

SPECIEFIEKE TOEPASSING

AURO
NATUURVERF
TEL 035.6945717

DIE MET WATER OF CITRUSOLIE VERDUNBAAR ZIJN, VOOR

HEEFT „AURO“ PRODUCTEN

FINN-LOGS

milieuvriendelijk energiebesparend bouwsysteem

Als u in hout gaat bouwen mag u 100% verwachten
van uw woonklimaat. Finn-Logs biedt u die 100%,
qua kwaliteit, betrouwbaarheid en jarenlange ervaring.

Vraag vrijblijvend onze brochure aan. Natuurlijk
Finn-Logs, het betrouwbaarste adres van Nederland.

Idsteinlaan 15 5252 BJ Vlijmen Tel. 073-5116344 Fax 073-5118337

Sous le Soleil
nieuwetijds winkel

1001 zinvolle kado's

NEW AGE EN ONTSPANNENDE MUZIEK

ESOTERISCHE BOEKEN, POSTERS EN
KAARTEN

WIEROOK, MASSAGEOLIEN, PENDELS,
TAROTKAARTEN EN BACHREMEDIES

HOPI EN NAVAJO SIERADEN

Oudegracht 207

(bij de hamburgerbrug)

3511 NH Utrecht

tel. 030 - 2318233

ECOFYT

Zelf uw afvalwater zuiveren!

HELOFYTENFILTERS

ONTWERP & AANLEG

Milieuvriendelijk
Maatwerk
Eenvoudige techniek
Rendabel
Gebruiksvriendelijk
Onderhoudsarm
Zéér laag energieverbruik
Hoge reinigende prestaties

voor meer informatie of brochure:
HOOLKOT 5

5688 JA OIRSCHOT

TEL/FAX: 0499-574093

KOM EN KIES

nieuwe collecties

Weer volop T-shirts van bourette- en haspelzijde, herenoverhemden, blouses, topjes, jurken, rokken, broeken, leggings, vesten, sokken, bh's, hemdjes, singlets, onderjurken, slips voor mannen en vrouwen, van zuiver zijde in de nieuwste kleuren. Milieuvriendelijker geveerd, dus beslist geen azo-verfstoffen. Ook ongeveerd leverbaar. Ook in biologische katoen en linnen hebben we weer veel nieuwe modellen in sprankelende zomerkleuren.

Falkland Dokter Hermansstraat 21-23, 3971 CJ Driebergen, tel. 0343-518155

De Awareness Winkel Weteringschans 143, 1017 SE Amsterdam, tel. 020-6381059

Milieubewuste mensen kopen milieubewuste kleding

Biologische bestrijdings-
& bemestingsmiddelen

Samengestelde organische
meststoffen en
enkelvoudige
meststoffen

Overakkerstraat 248
4834 XR Breda
Tel. 076 565 67 59

La Grande Combe

Een gewoon bijzonder verblijf in Z-Frankrijk

welkom zijn

eenvoud in het dagelijks leven

ontmoeting, ontdekking en inspiratie

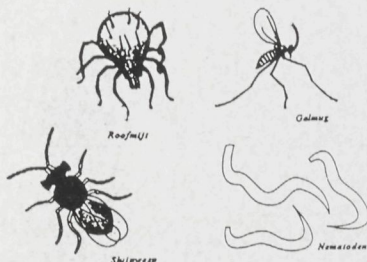
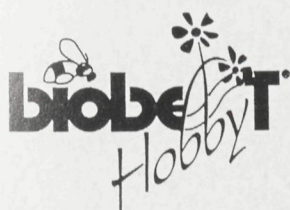
natuurbeleving

ST. LES SOURCES - 12480 St. Izair - FRANKRIJK

00 - 3365994501. Folder en inl.: 0299 64 54 43

BIOLOGISCHE BESCHERMING IN DE HOBBYTUIN

Sluipwespen tegen wittevlies
Aaltjes tegen taxuskever
Galmuggen tegen bladluizen
Roofmijten tegen spint

Alleenverkoop voor NEDERLAND

Postbus 4784
4803 ET BREDA
Tel. 076 565 67 59

Eerlijk advies op het gebied van sparen, beleggen, pensioen en hypotheek.

Desgewenst maken wij een compleet financieel plan
-ook van uw fiscale situatie-, van nu tot na uw pensioen.
Dat geeft u de vrijheid om keuzes te maken!

Een Groen Pensioen...

Dat betekent dat wij alle mogelijkheden kennen om uw geld
verantwoord en milieuvriendelijk te beheren. Wij werken met zowel
'groene' als 'gewone' beleggings- en verzekeringsprodukten
en geven daarover **onafhankelijk** advies.

Onze uitgebreide brochure met achtergrondinformatie en
voorbeelden sturen wij u graag toe.

Ons telefoonnummer is 020 - 622 99 06

Nieuw van De Kleine Aarde

Bestellen? Gireer het juiste bedrag naar gironr. 52730 t.n.v. De Kleine Aarde Boxtel, o.v.v. de gewenste titel(s). Voor België is het gironr.: 000-1137770-57. Alle prijzen zijn inclusief verzend kosten.

Groentekalender

Met deze kalender weet u elk seizoen welke groenten dan zonder kunstgrepen in Nederland geoogst worden. Gezond, goedkoop en goed voor het milieu. En is het geen kunstwerk?
f 17,- (Bf 340)

Eindelijk LENTE!

*Vogels fluiten, bollen bloeien,
de tuin roept!*

ZELFGEMAAKTE COMPOST de beste voeding voor uw tuin

Compostvat, -bak of -hoop? Wat te doen bij stank of ongedierte? Wanneer en waar gebruikt je compost? Ooit gehoord van een compost toilet? Zelfgemaakte Compost vertelt u alles over composteren.

Zelfgemaakte compost - de beste voeding voor uw tuin
ISBN 90-6454-291-0
48 pag., geïll. f 13,- (Bf 260)

DE NATUURRIJKE TUIN

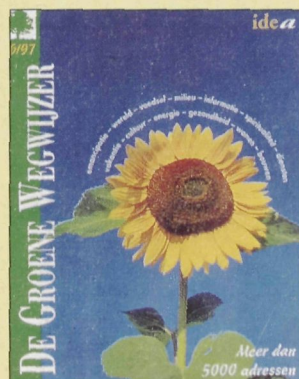
Dankzij De Natuurrijke tuin is uw tuin of balkon het hele jaar door een lust voor het oog. Met een minimum aan onderhoud en zonder gif of kunst mest. Met weelderige natuur, een langdurig bloeiseizoen en veel vlinders en vogels.

De natuurrijke tuin
ISBN 90-6454-290-2
64 pag., geïll. f 13,- (Bf 260)

NIEUW:

Groene Wegwijzer 1996/1997

Eén boek - alle adressen van de 5000 mens- & milieuvriendelijke instanties in Nederland. Bedrijven, verenigingen, actiegroepen, groene keurmerken, alternatieve geneeswijzen, groente-abonnementen, enzovoorts ...
ISBN 90-5599-024-8
f 27,50 (Bf 550)

Tour de France - aanbieding voor donateurs

De Kleine Aarde houdt haar gastenkamers vrij voor liefhebbers van de Tour de France. Op 29 en 30 juni zijn de voorronde en start in 's-Hertogenbosch. Op 1 juli rijden ze door Boxtel. Exclusief voor donateurs: logies & ontbijt in het ecologische zoekerscentrum voor 35,- (Bf 700) ppn. Bel 0411-684921.

Beste donateur!

Dank voor uw bijdrage voor 1996! De meeste donateurs hebben onze acceptgiro al ingevuld. Gelukkig maar, want tijdschrift en andere activiteiten worden steeds duurder. En subsidies gaan omlaag. Hebt u nog niet betaald, stort u dan 45,- (Bf 900) of meer of giro 52730, o.v.v. donatie '96 (uit de smalle beurs mag 25,-/ Bf 500 ook). Dan ontvangt u het zomernummer (juni of tijd in de bus. Gironr.. België: 000-1137770-57.

OPROEP!

Wedstrijd waterbesparing. Ding mee naar De Groene Pluim!
Zie blz. 29

8 710206 110411